

บทที่ 4

วิเคราะห์ข้อมูลโครงการหมอดินอาสา

ผลการพัฒนาประเทศ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ที่เน้นการผลิตการเกษตรเพื่อจำหน่าย ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ต่อทรัพยากรดินเป็นจำนวนมาก หากปล่อยทิ้งไว้โดยไม่ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้อง อาจจะทำให้เกิดผลเสียในระยะยาวได้ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 ได้กำหนดเป็นแผนและแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ได้มีการวางแนวทางการพัฒนาประเทศไว้ 3 ประการ

1) รักษาขยายตัวทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม เพื่อให้การเจริญเติบโตเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีเสถียรภาพ

2) การกระจายรายได้และการกระจายการพัฒนาไปสู่ภูมิภาคและชนบทให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

3) เร่งรัดพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้การพัฒนาประเทศมีคุณภาพและยั่งยืน (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535 – 2539 P: 6)

องค์กรภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จึงได้มีนโยบายเพื่อเป็นการสนองตอบนโยบายการทำงานของรัฐบาล โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ได้กำหนดแผน ออกเป็น 6 แผน ดังนี้

1. แผนลดสินค้าเกษตรที่มีปัญหาการผลิตและการตลาด โดยการปรับระบบการผลิตออกเป็นหลายกิจกรรมให้เหมาะสมกับพื้นที่

2. แผนพัฒนาปัจจัยการผลิตที่เป็นปัจจัยสนับสนุนการผลิตในภาคเกษตรรวมทั้งการสร้างแหล่งน้ำในไร่นาของเกษตรกร

3. แผนพัฒนาระบบข้อมูลเป็นการนำเครื่องมืออุปกรณ์สมัยใหม่เข้ามาใช้ในระบบการจัดเก็บข้อมูลต่างๆ

4. แผนฟื้นฟูการเกษตร เป็นการร่วมมือระหว่างเกษตรกรและทางราชการจัดทำแผนการผลิตการเกษตรในพื้นที่ของตนเอง เพื่อความเหมาะสม

5. แผนฟื้นฟูการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการช่วยเหลือเกษตรกรและแก้ไขคุณภาพของดินที่เป็นปัญหาให้กับเกษตรกร

6. แผนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการกำหนดเขตการใช้ที่ดินที่เหมาะสมกับสมรรถนะดินและศักยภาพของพื้นที่รวมทั้งจัดหาปัจจัยเพื่อสนับสนุนระบบการผลิต (รายงานประจำปี 2536 กรมพัฒนาที่ดินกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2536 P:2-3)

การจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา เป็นการตอบสนองนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมพัฒนาที่ดิน จึงกำหนดนโยบาย 3 ด้าน ดังนี้

1. นโยบายทรัพยากรที่ดิน ป้องกันและแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ดินและแก้ไขปัญหาด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน

2. นโยบายการพัฒนาการเกษตร รณรงค์ให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยอินทรีย์ควบคู่กับการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อรักษาเนื้อดิน และลดต้นทุนการผลิต

3. นโยบายการพัฒนาชนบท ส่งเสริมให้เกษตรกรดำเนินการแก้ปัญหาคความเสื่อมโทรมของดินให้เป็นฐานการผลิตทางการเกษตรในชนบทในระยะยาว

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอผลการวิเคราะห์จะเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเรียงตามลำดับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัยตามที่ได้กำหนดไว้ในบทที่ 1 ดังนี้

1. การศึกษาผลการดำเนินโครงการหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้ ได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของกรอบแนวคิดในการวิจัยตามที่ได้กำหนดไว้ในบทที่ 1

1.1 ขั้นตอนการกำหนดโครงการ

การทำการเกษตรในอดีตที่ผ่านมา จะมีลักษณะที่เรียบง่าย การนำเอาเทคนิควิธีการเพาะปลูกหรือเทคโนโลยีต่างๆ เช่น รถไถ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง มาใช้ จึงยังไม่ใช่ที่รู้จักมากนัก หรือมีเฉพาะบางพื้นที่เท่านั้น สภาพพื้นดินที่ใช้ในการเพาะปลูก จึงยังคงความอุดมสมบูรณ์ เพราะได้มีการอนุรักษ์ตามกุสโลบายของคนรุ่นเก่า แต่ในสภาวะปัจจุบัน ประเทศไทยกำลังก้าวตามกระแสโลกาภิวัตน์ การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ให้มีความเจริญทัดเทียมกับอาณานิคมประเทศ ได้ส่งผลให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียต่างๆ ที่ตามมา จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังกล่าว ได้ทำให้วิถีการ

เพาะปลูกแบบพึ่งพาตัวเองของเกษตรกร เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมมากขึ้น การผลิตเพื่อการแข่งขันที่เน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ ได้มีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกออกไปอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่า ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ที่ตามมา การนำเอาเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาใช้ เพื่อเป็นเครื่องทุ่นแรงแทนแรงงาน วัว ควาย ได้กลายเป็นที่นิยมอย่างรวดเร็วและแพร่หลาย ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าหญ้า กลายเป็นปัจจัยสำคัญอย่างไม่รู้ตัว การขาดความรับผิดชอบของผู้ใช้และไม่ได้คำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภค ได้ก่อให้เกิดผลเสียต่างๆ อาทิ เกิดสารพิษตกค้างทั้งในน้ำและบนดิน จุลินทรีย์สำคัญที่มีประโยชน์ต่อดิน ก็ได้ถูกทำลายลงไป สภาพดินที่เคยอุดมสมบูรณ์ได้กลายสภาพเป็นดินเสื่อมโทรม ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการเพาะปลูกทั้งระยะสั้นและระยะยาว ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ได้ส่งสัญญาณเตือนภัยให้เกษตรกร รับรู้ถึงสิ่งผิดปกติที่เกิดขึ้นได้กับดิน หากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างถูกวิธี ในอนาคตเกษตรกรต้องเผชิญกับสภาวะการขาดแคลนพื้นที่การเพาะปลูก และปัญหาอื่นๆ ที่ตามมาอีกมากมาย

แนวคิดในการนำเกษตรกร ให้เข้าร่วมรับรู้แนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้านทรัพยากรดิน จึงเป็นวิธีการที่จะใช้ป้องกันปัญหาที่กำลังลุกลามเหล่านี้ กรมพัฒนาที่ดิน จึงได้จัดตั้งโครงการหมอดินอาสาขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ให้เกษตรกรในท้องถิ่นเข้าร่วมโครงการหมอดินอาสา ฝึกอบรมให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับดิน เกี่ยวกับการปรับปรุงบำรุงดิน การอนุรักษ์ดินและน้ำ อย่างถูกวิธี เพื่อความปลอดภัยและการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืน

1.1.1 การกำหนดแนวคิดโครงการ

แนวคิดในการจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา เกิดจาก กรมพัฒนาที่ดิน มีเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอที่จะออกปฏิบัติงานในภาคสนามได้ครอบคลุมทุกพื้นที่ ภายในเวลาเดียวกัน จึงทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขล่าช้า และลุกลามขยายวงกว้างทุกปี ซึ่งจะทำให้ยากแก่การแก้ไขในระยะยาวได้ จึงได้มีแนวนโยบายให้ประชาชนเข้ามาช่วยงานกับกรมฯ ดังคำให้บอกเล่าของผู้อำนวยการสำนักนิเทศเพื่อการถ่ายทอดเทคโนโลยี ซึ่งเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบโครงการหมอดินอาสา มา ตั้งแต่แรกตั้งโครงการ

“ความเป็นมาของโครงการหมอดินอาสา มันอาจไม่ได้เป็นโครงการก็ได้ มันอาจเป็นลักษณะแนวนโยบายของกรมพัฒนาที่ดิน ที่มาที่ไปมันเริ่มมาจากว่า เริ่มปี พ.ศ. 2538 รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ รัฐมนตรีที่ควบคุมกรมพัฒนาที่ดิน คือรมต. จุรินทร์ ลักษณะวิศิษฐ์ ท่านก็มองเห็นว่า กรมฯ น่าจะมีอาสาสมัครเข้ามาช่วยงานของ กรมฯ เมื่อท่านได้ดูภารกิจงานของ

กรมฯ แล้ว อัตรากำลังมันไม่สอดคล้องกัน เรามีหน่วยงานประมาณ 56 สถานีพัฒนาที่ดิน (ในช่วงพ.ศ. 2538) เราต้องดูแลงานทั้งประเทศ ปัญหาเรื่องดินทั้งประเทศนี้เยอะมาก ในจังหวัดต้องดูแลทุกหมู่บ้าน ในช่วงนั้นมีประมาณ 6-7 หมื่นหมู่บ้านทั่วประเทศ แต่คนของ กรมฯ มีแค่ 2 พันคนรวมทั้งลูกจ้าง ท่าน รมต. มาดูมันทำตามปัญหาไม่ไหวแล้ว ไม่มีคนดูแลท้องถิ่น ประกอบด้วย หน่วยงานของกรมฯ มีระบบระเบียบที่บริหารงานจากส่วนกลาง ที่สถานีพัฒนาที่ดิน ตั้งอยู่ในแต่ละจังหวัดนั้นคือ หน่วยงานส่วนกลาง ไม่ได้ขึ้นกับจังหวัดโดยตรง เราเป็นราชการที่บริหารส่วนกลาง มีหน่วยงานไปตั้งในจังหวัด ไม่ใช่หน่วยงานบริหารส่วนภูมิภาค อำนาจหน้าที่อยู่ที่ กรมฯ จริงๆ หัวหน้าของเราก็คือกรมฯ แต่หลังจากที่ผ่านมาถึงปัจจุบันบทบาทของจังหวัดหรือ (สถานีพัฒนาที่ดิน) นั้นจะมากขึ้น..เรามีปัญหาคนไม่มีดูแลได้ไม่ทั่วถึง จึงเป็นที่มาว่าต้องมีอาสาสมัครแล้ว ที่ต้องเข้ามาช่วยงานในการทำงานของ กรมฯ เพราะเรามีหน่วยงานแค่ระดับจังหวัด อำเภอก็ไม่มี เราก็ไม่มีคนดูแลระดับอำเภอ หน่วยพัฒนาที่ดิน 1 หน่วยมีคนดูแลอยู่ 2-3 คน ดูแลทั้งอำเภอเลยนะ ไหนจะตำบล หมู่บ้านอีก เพราะในระดับท้องถิ่นเราไม่มีหน่วยงานเลย อันนี้แหละเป็นที่มาว่าเราต้องมีอาสาสมัคร หากคนที่อยู่ในหมู่บ้านต่างๆ เพื่อย่อยแจกข่าวสารให้กับ กรมฯ ว่าตรงนี้มีปัญหาเรื่องดินอะไรบ้าง ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน.. ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

การสร้างหมอดินอาสาของ กรมพัฒนาที่ดิน เป็นเสมือนแนวการแก้ไขปัญหาภายในของ กรมพัฒนาที่ดินและเป็นการตอบสนองนโยบายของรัฐบาล ไปพร้อมๆ กัน ในพ.ศ. 2537 รัฐบาลได้มีการเปลี่ยนรัฐมนตรีที่เข้ามาดูแลกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประกอบกับ กรมพัฒนาที่ดิน ก็ได้เปลี่ยนอธิบดีคนใหม่ จึงทำให้นโยบายต่างๆ ได้รับการผลักดันอย่างเต็มที่

วันที่ 27 มีนาคม 2538 นายจรินทร์ ลักษณวิศิษฐ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้เข้าร่วมประชุมชี้แจงการดำเนินงานและนิเทศติดตามผลการดำเนินงานของกรมพัฒนาที่ดิน พร้อมทั้งมีดำริจัดตั้งหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านขึ้น เพื่อให้หมอดินอาสาได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกรมฯ ในท้องถิ่นประจำหมู่บ้าน เท่าที่จะทำได้ ด้วยเหตุผลที่ว่า

“...อย่างไรก็ตาม ผมคิดว่าพวกเรานั่งอยู่ในที่นี้ คงไม่มีกำลังพอที่จะสามารถดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมาย จะด้วยเหตุใดก็แล้วแต่ เช่น บุคลากรของเรามีจำกัด เช่น จังหวัดเล็กๆ อาจมีบุคลากร 10 กว่าคน ใหญ่ขึ้นมากก็ประมาณ 20 กว่าคน พื้นที่ก็ขยายตามไปด้วย หรืองบประมาณที่มีอยู่วงเงินจำกัดและแม้เราจะของบประมาณมาเพิ่มเติมไว้ว่าจะทำได้ทั้งหมดและเราไม่สามารถเพิ่มบุคลากรได้เพราะนโยบายกำหนดไว้ชัดเจนว่า จำกัดบุคลากร โดยไม่จำเป็น ประกอบกับโครงสร้างของเราเองในท้องถิ่น เรามีสถานีพัฒนาที่ดิน เราไม่มีบุคลากรในอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน เราจำเป็นต้องมี แขน ขา ของเราที่จะไปถึง ตำบล หมู่บ้าน หมอдинอาสาเป็นตัวแทนกรมในท้องถิ่น ไม่ใช่ตัวแทนตามกฎหมาย แต่เป็นตัวแทนช่วยพวกเราทำงาน เป็นตัวเชื่อมระหว่าง หมอдинกับเกษตรกรทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลจากระดับบนจากกรมฯ จากสำนักพัฒนาที่ดินเขต จากสถานีพัฒนาที่ดินไปสู่หมู่บ้านและจากปัญหาผลของหมู่บ้านขึ้นมาเบื้องต้น ตามลำดับ จนกระทั่งถึงกรมฯ ถึงรัฐมนตรีที่ผมรับผิดชอบ...” จากคำดังกล่าว จึงได้มีการจัดตั้งหมอдинอาสาให้ครบทุกหมู่บ้าน ภายในเดือนมิถุนายน 2538 ซึ่งจะมีหมอдинอาสาทั่วประเทศ 65,000 (รายงานประจำปี 2537 กรมพัฒนาที่ดิน, P:64-65)

วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2538 ในการประชุมสัมมนาช่วยอีสานด้านดินเค็ม โดยนายจรินทร์ ลักษณะวิศิษฎ์ เป็นประธาน ได้กล่าวถึงการให้ความรู้และการสร้างแรงจูงใจแก่หมอдинอาสาอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งให้หมอдинช่วยในการขยายผลงานของกรมฯ แนะนำความรู้แก่เกษตรกรในหมู่บ้านตลอดจนช่วยเจ้าหน้าที่ในการดำเนินการสาธิต ขยายพันธุ์พืชบำรุงดินและช่วยเหลือเกษตรกร โดยที่เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน ทำการอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรทุกหมู่บ้าน เพื่อเป็นฐานรองรับการขยายผลแนะนำช่วยเหลือของหมอдинอาสา พร้อมกับทำแปลงสาธิตเป็นตัวอย่างให้ครบทุกหมู่บ้าน

จากแนวนโยบายของรัฐมนตรีช่วยฯ ช้างต้น จึงเปรียบเสมือนจุดเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่ที่จะเป็นแนวทาง นำเกษตรกร ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานของภาครัฐ โดยแต่งตั้งให้เป็นหมอдинอาสาประจำหมู่บ้านและมอบหมายหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้เป็นผู้ช่วยหมอдинในการปฏิบัติงานในพื้นที่ของหมอдинอาสาเอง

ในการจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา ได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการและ
แนวทางการดำเนินไว้พอเป็นสังเขป ดังนี้

1) วัตถุประสงค์ของโครงการหมอดินอาสา

(1) ต้องการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ชื่อเสียงและผลงานต่างๆ ของ
กรมพัฒนาที่ดิน ผู้สาธารณชน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการต่างๆ ประชาชน เกษตรกรและ
บุคคลทั่วไป ให้มีทัศนคติที่ดีและถูกต้องต่อกรมฯ รวมทั้งรับรู้และเข้าใจในการกิจหน้าที่และ
โครงการต่างๆ ที่กรมฯ ดำเนินงานตามแผนงานประจำปีและโครงการเร่งด่วนตามแนว
พระราชดำริ

(2) เป็นสื่อระหว่างกรมพัฒนาที่ดินกับกลุ่มเป้าหมาย คือเกษตรกร
ในการสร้างความเข้าใจในงานพัฒนาที่ดินของ กรมฯ เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันในการพัฒนา
ทรัพยากรดินปัญหา ให้สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนรวมทั้งช่วยในการอนุรักษ์
ทรัพยากรดินและน้ำที่ถูกต้อง (เอกสาร โรเนียว สถานีพัฒนาที่ดินสระบุรี, ไม่ระบุ พ.ศ.)

โครงการหมอดินอาสา มีแนวทางการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ เพื่อแก้ไข
ปัญหาดินในพื้นที่ท้องถิ่น โดยมีนโยบายของการจัดตั้ง คือ เพื่อต้องการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงาน
ต่างๆ ของ กรมพัฒนาที่ดิน ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบและเป็นสื่อกลางระหว่าง กรมพัฒนา
ที่ดิน กับเกษตรกรในพื้นที่ด้วย จะเห็นได้ว่าการก่อตั้งโครงการหมอดินอาสา จะได้รับประโยชน์
ร่วมกันทั้งในส่วนของกรมฯ และเกษตรกรเอง

2) กลุ่มเป้าหมายของโครงการ

กลุ่มเป้าหมายของโครงการหมอดินอาสา คือ เกษตรกรในพื้นที่เป็น
หลัก โครงการหมอดินอาสา ถือว่าเป็นโครงการที่จัดตั้งเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ดังนั้นผู้
ที่ได้รับประโยชน์สูงสุดจากโครงการฯ ก็คือเกษตรกรที่เป็นหมอดินอาสาและเกษตรกรในพื้นที่ที่
เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ส่วนผลพลอยได้คือ ผู้ที่สนใจ นักเรียน นักศึกษา ฯลฯ

“...หมอดินอาสาเราเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2538 เรามีปัญหาคนไม่มี แลได้
ไม่ทั่วถึง จึงเป็นที่มาว่าต้องมีอาสาสมัคร...ต้องเข้ามาช่วยในการทำงาน
ของกรมฯ เพราะเรามีหน่วยงาน แค่ระดับจังหวัด ระดับอำเภอเราไม่มี
หน่วยพัฒนาที่ดิน 1 หน่วยงาน คูณ 2-3 อำเภอ มีคนอยู่ 2-3 คนคูณ
ทั้ง 3 อำเภอและตำบลอีก หมู่บ้านอีก ระดับตำบล หมู่บ้านเราก็ไม่
หน่วยงานของ กรมฯ อันนี้จึงเป็นที่มาว่าเราต้องมีอาสาสมัคร หากคนที่
อยู่ในหมู่บ้านต่างๆ เพื่อคอยแจ้งข่าวสารให้กับ กรมฯ ว่าตรงนี้มีปัญหา

เรื่องดินนะ ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนนะ เรื่องนี้เวลาลงไปทำงาน ให้ช่วยประสานงานเอาชาวบ้านมารับการอบรมจากหน่วยด้วย นี่เป็น ที่มาของการสร้างผู้ที่ประสานงาน ในระดับพื้นที่ เราให้ชื่อว่าหมอดิน อาสา คืออาสาสมัครเกษตรกร เราให้คัดเลือกเกษตรกรที่อาสาเข้ามาและ อยากจะทำงานกับเราทำด้วยใจที่อยากจะมา โดยที่อาจจะไม่มี ค่าตอบแทนเป็นเงินเดือน เพียงแต่อาสาสมัครเข้ามาและมาร่วมกันทำ อยากให้หมู่บ้านต่างๆ ของเขามีความเจริญรุ่งเรือง เขาก็มาร่วมกับเรา นั่นคือที่มา...” (วิรัตน์ วิรัชเรื่องเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสา ไม่เพียงแต่ปฏิบัติงานตามหน้าที่หลักที่กรมพัฒนาที่ดิน ได้มอบหมาย เท่านั้น ยังคงมีงานอื่นๆ ที่หมอดินอาสาได้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งงานเหล่านั้นมักจะจัดขึ้นภายใน ท้องถิ่นของหมอดินอาสา หรือเป็นงานของหน่วยงานภาครัฐได้ร่วมกับองค์กรในท้องถิ่น จัดทำขึ้น ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตร ดังนั้นจึงทำให้หมอดินอาสาเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับของ เกษตรกรในชุมชนและองค์กรอื่นๆ หมอดินอาสาจึงเป็นที่รู้จักและเป็นที่เชื่อถือของบุคคลทั่วไป

3) แนวทางการดำเนินงานของโครงการ

กรมพัฒนาที่ดิน ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานของโครงการ หมอดินอาสา ไว้อย่างชัดเจน การจัดตั้งหมอดินอาสาได้ทำขึ้นพร้อมกันทั่วประเทศ โดยหน้าที่ใน การจัดตั้งหมอดินอาสา ให้เป็นภารกิจของสำนักงานพัฒนาที่ดินเขตและสถานีพัฒนาที่ดิน ดังนั้น จะต้องเร่งรัดดำเนินงานในปี 2538 ให้เห็นผลเด่นชัด ดังนี้

โดยให้สร้างหมอดินอาสาให้มีครบทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ หมู่บ้านละ 1 คน รวมประมาณ 65,000 คน เพื่อให้เป็นผู้ประสานงาน ผู้ช่วยดำเนินงานของเจ้าหน้าที่หน่วย พัฒนาที่ดิน หรือหมอดินเก่าแก่ ซึ่งหมอดินอาสาเหล่านี้จะช่วยขยายผลการดำเนินงานสู่ เกษตรกรในหมู่บ้านของตนเอง ได้อย่างแพร่หลายทั่วถึง ซึ่งในการสร้างหมอดินอาสา นี้ มี กิจกรรมต่างๆ ดังนี้

(1) การคัดเลือกหมอดินอาสาให้คัดเลือกจากเกษตรกรที่มีลักษณะ เป็นผู้นำในหมู่บ้าน มีความตั้งใจที่จะเป็นอาสาสมัครช่วยเจ้าหน้าที่ทำงานอย่างจริงจัง

(2) การให้ความรู้แก่หมอดินอาสา ต้องเป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายที่สุด นำไปปฏิบัติได้ นำไปแนะนำเกษตรกรด้วยกันได้ เท่าที่จำเป็นเฉพาะเรื่องในท้องถิ่นจริงๆ ได้แก่

- ส่วนที่เป็นเรื่องทั่วไป คือ ดินในหมู่บ้านนั้นเหมาะสมที่จะ ปลุกพืชอะไรบ้าง เพียงใด ถ้าพืชที่ปลูกอยู่ไม่เหมาะสมจะแก้ไขปรับปรุงอย่างไร การใช้ปุ๋ยให้

เหมาะสมกับดินและพืชชนิดต่างๆ เป็นอย่างไร การปรับปรุงบำรุงความอุดมสมบูรณ์ของดิน เช่น ใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอก ทำอย่างไร

- ส่วนที่เป็นเรื่องแก้ไขปัญหาลเฉพาะที่พบในหมู่บ้าน เช่น ปัญหา ดินชะล้างพังทลาย ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ภาคใต้ ควรแก้ไขอย่างง่ายๆ โดยการปลูกพืชคลุมดิน การปลูกหญ้าแฝกขวางความลาดเท หรือดินคืบน้อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรแก้ไขโดยใช้พันธุ์ข้าวทนเค็ม ใช้ปุ๋ยพืชสดบำรุงดินเหล่านี้ เป็นต้น

ทั้งนี้จะต้องเสริมเครื่องมือให้หมอดินอาสาไปแนะนำขยายผลต่อด้วย เช่น คู่มือการดำเนินงาน เอกสารเผยแพร่ต่าง ๆ เทปบันทึกเสียง เป็นต้น

การอบรมให้ความรู้แก่หมอดินอาสา ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดิน หรือ หมอดินเก่าเปล่า ให้เสร็จสิ้นภายในเดือนมิถุนายน 2538 เพื่อจะร่วมดำเนินงานกับเจ้าหน้าที่ได้ในฤดูเพาะปลูกปีนี้

(3) การติดตามผลการทำงานของหมอดินอาสา จะต้องกำหนดรูปแบบ บทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสาให้ชัดเจน ให้มีการตรวจสอบได้ มีความต่อเนื่อง เช่น กำหนดให้หมอดินอาสาแนะนำเกษตรกรในหมู่บ้านในอัตราส่วน 1:10 หรืออัตราอื่นที่เหมาะสม มีการบันทึกรายชื่อเกษตรกรที่ร่วมปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่ตรวจเยี่ยมให้คำแนะนำ ตรวจสอบผลงานเป็นระยะๆ อย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น

(4) การสร้างแรงจูงใจให้หมอดินอาสา เช่น จั๊นทะเบียน ให้ใบประกาศ เกียรติคุณ ให้ร่วมทำการสาธิตตามโครงการต่างๆ และรับบริการวัสดุ พันธุ์พืช ปรับปรุงบำรุงดิน นำไปปรับปรุงดินของตน เป็นต้น (คู่มือปฏิบัติงาน หมอดินกรมพัฒนาที่ดิน ,2538)

การประชาสัมพันธ์และถ่ายทอดเทคโนโลยีเกี่ยวกับโครงการหมอดินอาสา ของกรมพัฒนาที่ดิน ในเชิงรุก เป็นการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้รถเคลื่อนที่ (โรงพยาบาลดินเคลื่อนที่) พร้อมอุปกรณ์ให้บริการตรวจสภาพดินแก่เกษตรกร การตรวจเยี่ยมหมู่บ้านสาธิตที่ดินและหมู่บ้านประสานงานของหน่วยงาน สังกัด กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รวมทั้งเข้าร่วมในการประชาสัมพันธ์ในโอกาสต่างๆ เช่น งานประจำจังหวัด งานจัดนิทรรศการออกร้านต่างๆ หรืองานบริการสาธารณะชนทั่วๆ ไป (เอกสารโรเนียว สถานีพัฒนาที่ดินสระบุรี, ไม่ระบุ พ.ศ.)

“...เราตั้งอาสาสมัครเกษตรกรที่ชื่อหมอดินอาสา ช่วงนั้นเราตั้งระดับหมู่บ้านทั่วประเทศ พร้อมกันเลย ตั้งโดยเข้าไปหาในหมู่บ้านว่าใครมีลักษณะเป็นผู้นำและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือมาร่วมกับเรา หลังจากตั้งและรู้ตัวว่าหมอดินคือใคร เราก็เอาคนเหล่านั้นมาร่วมฝึกอบรม ในปี

พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา ให้เขารู้บทบาทหน้าที่ว่าเขาเป็นหมอดินอาสาเขาจะต้องไปช่วยงานกรมฯ อย่างไร เมื่อเราให้หน้าที่เขาไปแล้วเราก็มีการส่งข่าวสารให้กับหมอดินอาสา ด้วยระบบการแจกจดหมาย นอกจากนี้เราก็เรียกมาอบรมทุกปีในช่วงต้น จะอบรม ปีละครั้ง พอมาในช่วงปี พ.ศ. 2545 เราก็ขยายเครือข่ายหมอดินอาสา และจะมีการอบรมและฝึกปฏิบัติบ่อยขึ้น...” (วิรัตน์ เรื่อง เลิศบุญ , สัมภาษณ์)

แนวทางการทำงานของหมอดินอาสา จะเป็นการทำงานเสริมหรือร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดิน ในช่วงแรก หมอดินอาสาทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยและคอยประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่กรมฯ และเกษตรกรในท้องถิ่นของตัวเอง ให้มาอบรมรับเอาความรู้และปัจจัยการบำรุงดิน พร้อมทั้งทำหน้าที่เป็นยามเฝ้าระวัง ดูแลปัญหาเรื่องดิน ในพื้นที่รับผิดชอบ แล้วรายงานให้กับเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินสังกัด ช่วยเป็นกระบอกเสียงประชาสัมพันธ์เผยแพร่เกี่ยวกับงานของกรมฯ และอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

1.1.2 การประเมินและการวิเคราะห์โครงการ

โครงการหมอดินอาสา เป็นโครงการของภาครัฐที่จัดตั้งขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาด้านดินที่เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเพาะปลูก โดยมีระดับความรุนแรงของปัญหาเพิ่มมากขึ้นทุกปี อีกทั้งเพื่อเป็นการตอบสนองตามแนวนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีองค์ประกอบของการประเมินโครงการหมอดินอาสา แยกประเมินเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

1) ด้านสังคม

วัตถุประสงค์หลักอีกประการของโครงการหมอดินอาสา คือ จัดทำขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาดินต่างๆ ที่เป็นปัญหาหลักของการเพาะปลูก หากปล่อยไว้ไม่ได้รับการแก้ไข จะส่งผลให้เกิดข้อจำกัดต่อพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกมาก ปัญหาดินเหล่านั้น สามารถแยกออกเป็นรายการ ดังนี้

- ภาคเหนือ ปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน
- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัญหาดินเค็มและปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน
- ภาคใต้ ปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ปัญหาดินเค็มและดินเปรี้ยว
- ภาคตะวันออกและภาคกลาง ปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ปัญหาการขาดแคลนน้ำในส่วนผลไม้ ปัญหาดินเปรี้ยวเป็นต้น (รายงานประจำปีกรมพัฒนาที่ดิน, 2539)

ในแต่ละภูมิภาคจะพบดินปัญหา ไปตามสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ การปล่อยดินปัญหาไว้นาน โดยไม่ได้รับการแก้ไขที่ถูกต้อง ดินปัญหาก็จะมีความรุนแรงและขยายวงกว้างสร้างความเดือนร้อนให้กับเกษตรกรมากขึ้น ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดินอย่างยั่งยืน กรมพัฒนาที่ดิน จึงมีความจำเป็นที่จะจัดตั้งโครงการหมอดินอาสาขึ้น เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเจ้าหน้าที่กรมฯ ในพื้นที่ภาคสนามทำการแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาพื้นที่ดังกล่าว ให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ สามารถเพาะปลูกและเกิดผลผลิตที่มีคุณภาพ ซึ่งจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรดีขึ้นและลดปัญหาสังคมให้น้อยลง

2) ด้านเศรษฐกิจ

โครงการหมอดินอาสา จะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนระบบเศรษฐกิจของประเทศ ให้มีความเข้มแข็งขึ้น เนื่องจากอาชีพส่วนใหญ่ของประชากร คืออาชีพทำการเกษตร ฉะนั้นดินจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของการเพาะปลูก ปัญหาดินต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น จะได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้อง เกษตรกร จะได้รู้จักวิธีการป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน มิให้ดินกลับไปมีสภาพดินปัญหาอีก หากสามารถแก้ไขสภาพดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ได้ เกษตรกรก็จะมีพื้นที่การเพาะปลูกอย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมจะส่งผลให้เกษตรกรได้รับผลผลิตเพิ่มขึ้น เกษตรกรก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ก็ดีขึ้น การจับจ่าย ใช้จ่าย ก็มีความคล่องตัวมากขึ้น ย่อมจะส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้นตามลำดับ โครงการหมอดินอาสา จึงเป็นแนวทางที่กรมพัฒนาที่ดิน จัดตั้งขึ้น เพื่อให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุน การกระจายรายได้และกระจายการพัฒนาไปสู่ภูมิภาคและชนบท ตามวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ได้อย่างแท้จริง

3) ด้านการเงิน

โครงการหมอดินอาสา มีเป้าหมายจัดตั้งหมอดินอาสา ให้ครบทุกหมู่บ้าน ภายใน เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2538 ซึ่งจะมีหมอดินอาสาทั่วประเทศ ประมาณ 65,000 คน ปีแรกของการจัดตั้งนั้น มีความเร่งรีบในช่วงระยะเวลา จึงให้ใช้งบประมาณ จากงบประมาณปกติของกรมพัฒนาที่ดินไปก่อน ซึ่งจะมียกงบประมาณในการจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา ประมาณ 14,340,000 บาท (รายงานประจำปี กรมพัฒนาที่ดิน, 2537) ส่วนปีต่อไปให้ กรมพัฒนาที่ดิน จัดทำเป็นแผนงานหลัก และให้บรรจุในกิจกรรมหลักของกรมฯ และมีงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน อย่างต่อเนื่องทุกปี จึงทำให้โครงการหมอดินอาสา มีความมั่นคงและเป็นโครงการหลักของกรมพัฒนาที่ดิน ต่อไป

4) ด้านองค์การ

โครงการหมอดินอาสา เป็นผลผลิตหนึ่งของ กรมพัฒนาที่ดิน ที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งมีสถานที่ตั้งอย่างมั่นคงถาวร อีกทั้งเป็นองค์กรที่มี บทบาทหน้าที่ ที่สำคัญอย่างยิ่ง ในการดูแลรับผิดชอบพื้นที่การเพาะปลูกของเกษตรกรทั่วประเทศ โดยมีวิสัยทัศน์ คือ “พัฒนาที่ดินให้สมบูรณ์ เพิ่มพูนผลผลิต ในทิศทางใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ” มีปรัชญาการดำเนินงาน “ การพัฒนาที่ดินเป็นการดูแลทรัพยากรดิน เพื่อให้เป็นรากฐานของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ” อีกทั้งมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2537 (หมอดิน นำทิศ สู่เศรษฐกิจพอเพียง, 2551) ดังนั้นด้านความมั่นคงขององค์กร นอกจากจะมีสถานที่ตั้งชัดเจนแล้ว กรมพัฒนาที่ดิน ยังมีบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ด้านการจัดการทางทรัพยากรดินโดยเฉพาะอีกด้วย จึงทำให้การบริหารโครงการหมอดินอาสา ประสบความสำเร็จและจะสามารถบำบัดปัญหาของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี

5) ด้านสิ่งแวดล้อม

หากศึกษาถึงพื้นฐานของ โครงการหมอดินอาสาให้ดีแล้ว จะพบว่าโครงการฯ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อเป็นการปลูกฝังให้ทุกคนมีความเข้าใจในงานพัฒนาที่ดิน ให้รู้จักการฟื้นฟู ปรับปรุงบำรุงดิน รู้จักการรักษาสภาพดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ ให้ดินสามารถให้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งโครงการหมอดินอาสา ได้มีกระบวนการ กิจกรรมสำคัญ ในการส่งเสริมรักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศน์ให้คงอยู่ต่อไป หากสภาพดินคงความอุดมสมบูรณ์ ก็จะทำให้เกิดการเจริญเติบโตของพืช ดินไม้และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่อาศัยบน ดิน ในน้ำ ป่าไม้ ที่เป็นประโยชน์ต่อการคงอยู่ของสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ อีกทั้งประโยชน์ของโครงการหมอดินอาสา ก็มีนัยยะในการเสริมสร้างจิตสำนึก เรื่องความเข้าใจในธรรมชาติของดิน คุณค่าของดิน ซึ่งจะเป็นการสอนให้ทุกคนเกิดความรัก ความหวงแหนต่ออยู่ข้าวอันล้ำค่าหรือผืน

แผ่นดินไทย อันจะทำให้เกิดความร่วมมือในการรักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้ยั่งยืนคงอยู่ตลอดไปอีกด้วย

6) ความเสี่ยงของโครงการ

เนื่องจากโครงการหมอดินอาสา อยู่ในความรับผิดชอบของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งจัดตั้งขึ้น ตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และได้รับงบประมาณสนับสนุนโครงการฯ ทุกปี การบริหารจัดการเป็นแบบบูรณาการร่วมจากหลายหน่วยงานในกรมฯ มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ตามความถนัด และวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งโครงการไปเพื่อบำบัด ปัญหาที่มีผลกระทบต่อผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกร ที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ จึงทำให้โครงการได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารสูงสุดขององค์กร และได้รับการตอบรับจากเกษตรกรเป็นอย่างดี จึงทำให้ความเสี่ยงของโครงการอยู่ในเกณฑ์ต่ำ

7) การมีส่วนร่วมของประชาชน

โครงการหมอดินอาสา มีเป้าหมายหลักคือ การนำประชาชนที่เป็นเกษตรกรหรือผู้ที่มีอาชีพเกี่ยวกับการเกษตรให้เข้าร่วมโครงการ ฯ ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชน จะมีสองส่วนคือ ส่วนที่หนึ่ง เกษตรอาสาจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหมอดินอาสาอบรมให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถแก้ไขปัญหาและป้องกันการเกิดปัญหาของดินได้อย่างถูกวิธี เมื่อมีการจัดทำโครงการหมอดินอาสาขึ้นมา ในส่วนที่สองการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การได้รับความร่วมมือเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่ได้จัดทำขึ้น เช่น กลุ่มปุ๋ยหมัก กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์น้ำ กลุ่มปลูกผัก ฯลฯ กล่าวได้ว่า โครงการหมอดินอาสา เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงและได้รับการยอมรับจาก ประชาชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากเกษตรกรเห็นว่าเป็นแนวทางในการที่จะช่วยแก้ไขปัญหาดินได้จริงและทำให้เกิดทางเลือกที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร

โครงการหมอดินอาสา กล่าวได้ว่ามีความพร้อมในทุกด้าน เนื่องจากองค์กรที่จัดตั้งโครงการ เป็นโครงการที่ภาครัฐ จึงทำให้ได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยด้านการบริหารเป็นอย่างดี อีกทั้งวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง เพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรดิน ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของ เกษตรกร ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ จึงทำให้โครงการได้รับการตอบสนองจากทุกภาคส่วนได้เป็นอย่างดี

1.2 ขั้นตอน การเตรียมและการวิเคราะห์โครงการ

ที่มาของโครงการหมอดินอาสา นั้นเกิดจากการแก้ไขปัญหาด้านสังคม ของประเทศ ขั้นตอนการเตรียมโครงการหมอดินอาสา คือ เป็นการศึกษารายละเอียดในการจัดทำโครงการ ดังนี้

1.2.1 อุปสงค์ของโครงการ

การใช้ที่ดินไม่ถูกต้องเหมาะสมตามหลักวิชาการ ก่อให้เกิดปัญหาดินเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ประมาณ 30 ล้านคน ดินเสื่อมโทรมทำให้ผลผลิตตกต่ำ เกษตรกรมีรายได้น้อยเกิดความยากจนตามมา เมื่อพิจารณาถึงขนาดของ ปัญหาทรัพยากรดินที่เสื่อมโทรม ซึ่งมีบริเวณกว้าง เช่น ปัญหาดินถูกชะล้างไปต้องรับแก้ไข 107 ล้านไร่ หรือร้อยละ 33 ของพื้นที่ประเทศ ดินขาดอินทรีย์วัตถุ 191 ล้านไร่ หรือร้อยละ 59.5 ของพื้นที่ประเทศ และปัญหาที่เกิดจากสภาพของดินร่วมกับการเร่งอัตราความรุนแรงของปัญหาโดยมนุษย์ เช่น ดินเค็ม ดินเปรี้ยว ดินพรุ และดินทรายจัด รวมประมาณ 182 ล้านไร่ และปัญหาการขาดกำลังคนของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งมีอยู่ประมาณ 2,000 คน คงไม่สามารถดูแลแก้ไขปรับปรุงคุณภาพดินได้ทั่วถึงและต่อเนื่อง จำเป็นต้องให้เกษตรกร หรือประชาชนในท้องถิ่น ที่อาสาเข้าร่วมกับทางราชการ ให้มามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ให้นโยบายสร้างอาสาสมัครด้านการพัฒนาที่ดินขึ้นประจำหมู่บ้านต่างๆ ให้ชื่อว่า “หมอดินอาสา” (คู่มือปฏิบัติงาน หมอดิน กรมพัฒนาที่ดิน, 2538) จึงทำให้ กรมพัฒนาที่ดิน จัดทำโครงการหมอดินอาสาขึ้น โดยมีอุปสงค์ในการจัดตั้ง คือ ให้ประชาชนอาสาเข้ามาร่วมเป็นตัวแทนของ กรมพัฒนาที่ดิน ในการปฏิบัติงานในภาคสนามหรือภายในท้องถิ่นของเกษตรกรเอง และเพื่อให้หมอดินอาสา เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และขยายผลงานของกรมฯ ให้ประชาชนได้รับทราบอย่างถูกต้องและทั่วถึง

“เจ้าหน้าที่ของเรามีน้อย ทำงานไม่ทั่วถึง และมีแนวนโยบายของรัฐที่บอกว่าให้ประชาชนมามีส่วนร่วมกับงานราชการ เราถือว่าหมอดินอาสา คืออาสาสมัครภาคประชาชน ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลแก้ไขปัญหาทรัพยากรท้องถิ่นของเขาเอง อันนี้เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ตอบรับกับนโยบายของรัฐบาล อีกส่วนหนึ่งคือ การลดอัตรากำลังคน ดังนั้นเราก็ไปสร้างอาสาสมัครเข้ามาแทน...” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

ความต้องการในการจัดทำโครงการหมอดินอาสนั้น มีความจำเป็นต่องานของ กรมพัฒนาที่ดิน เป็นอย่างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ ของหัวหน้ากลุ่มพัฒนาหมอดิน กรมพัฒนาที่ดิน

“ความต้องการในการตั้งหมอดินอาสา มีสาเหตุอยู่ คือช่วยเหลืองานของ เจ้าหน้าที่ที่มีจำนวนน้อย เนื่องจากนโยบายของรัฐที่จะลดจำนวนข้าราชการลงในช่วงนั้น แต่งานของเราจะต้องดูแลพื้นที่ที่ทำการเกษตรทั่วประเทศ หรือทั่วทั้ง จังหวัด สถานีพัฒนาที่ดิน จะมีข้าราชการประจำประมาณ 10- 15 คน ไม่เพียงพอกับการดูแลพื้นที่ทำการเกษตรทั่วทั้งจังหวัดได้ เลยคัดเลือกเกษตรกรเป็นตัวแทนของเราในที่จะช่วยเจ้าหน้าที่ที่จะปฏิบัติงาน ก็ต้องเป็นอาสาสมัคร นั่นคือสาเหตุ คือคนมันน้อยแต่งานไม่น้อยตาม ” (อุดม เกียรติศิริ, สัมภาษณ์)

เจ้าหน้าที่ กรมพัฒนาที่ดิน ที่ปฏิบัติงานภาคสนาม เป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับเกษตรกร และหมอดินอาสา งานบริการในภาคสนามจะทำให้รู้และเข้าใจปัญหาในระดับพื้นที่ ได้เป็นอย่างดี การทำงานกับเกษตรกร บางครั้งก็มีความต้องการปัจจัยต่างๆ จากกรมฯ อย่างเร่งรีบ เพื่อให้ทันกับฤดูกาลเพาะปลูก หากล่าช้าอาจต้องรอฤดูกาลปรับปรุงบำรุงดินในปีต่อไป ซึ่งจะทำให้เสียโอกาสที่จะขยายงานพัฒนาที่ดินได้ ดังนั้นการทำงานทุกอย่างจะต้องต่อเนื่อง และพร้อมเพียงกัน

“หลักๆ คือ กรมฯ ของเรานับวันจะมีอัตราและตำแหน่งน้อยลง แต่งานเพิ่มขึ้น งานของเรามีมาก คือเจ้าหน้าที่ ของเรารับผิดชอบ 3 อำเภอ ซึ่งทั้ง 3 อำเภอ ต้องทำงานพร้อมๆ กัน และเป็นงานที่ต่อเนื่องกัน ดังนั้นต้องการตัวแทนที่สามารถปฏิบัติงานแทนได้ เช่น โดยอาจจะติดต่อทางโทรศัพท์ ว่าตอนนี้มีงานมีแจกปัจจัยกรมฯ เช่น ปุ๋ยมาร์ล มันต้องแจกพร้อมๆ กันทั้ง 3 อำเภอ เจ้าหน้าที่ ที่มีอยู่ก็ไม่กี่คน ทำไม่ไหว ก็ต้องหาคนมาช่วยเหลือ จึงต้องคัดเลือกเกษตรกรที่มีความรู้ ความสามารถด้านการเกษตร เป็นบุคคลที่เราเห็นว่าคนนี้จะเหมาะที่จะทำงานเป็นตัวแทนของเรา สามารถนำความรู้ และเทคโนโลยีที่ได้รับจากกรมฯ ไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรของหมู่บ้านนั้นๆ ได้ เพราะเจ้าหน้าที่ของเราไม่เพียงพอ ถ้าเรามีตัวแทนงานจะง่ายขึ้นและงานจะได้มากขึ้น ” (สัมพันธุ์ เสงี่ยมใจ, สัมภาษณ์)

ปัญหาด้านดินและปัญหาการขาดบุคคลากร ของกรมพัฒนาที่ดิน เป็นอุปสรรคหลัก ในการจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา หากไม่มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม ปัญหาต่างๆ ที่เกิดต่อ เกษตรกรและกรมพัฒนาที่ดิน อาจทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ประเทศได้

1.2.2 ด้านเทคนิคหรือวิศวกรรม

กรมพัฒนาที่ดิน มีบุคลากร ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการจัดการ ดินเป็นอย่างดี ในแต่ละปี ได้ผลิตผลงานวิจัยเกี่ยวกับดินและพืชออกมาเป็นจำนวนมาก การนำ เทคโนโลยีต่าง ๆ มาช่วยในการผลิตปัจจัย ที่ใช้ในการสนับสนุนโครงการหมอดินอาสาและการ ทำงานของหมอดินอาสา จึงมีให้เห็นและใช้ได้โครงการฯ ได้อย่างเหมาะสมและตรงกับความต้องการเป็นอย่างมาก ปัจจัยด้านเทคนิคที่นำมาช่วยส่งเสริมการทำงานแก่หมอดินอาสา เพื่อให้ หมอดินอาสาได้ใช้เป็นเครื่องมืออุปกรณ์ ในงานภาคสนาม โดยได้แยกออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่หนึ่ง ใช้สนับสนุนเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานร่วมกับหมอดินอาสา

- 1) รถยนต์ประจำหน่วย
- 2) ส่วนเจาะดิน พร้อมอุปกรณ์ 1 ชุด
- 3) ลำโพงสะพายไหล่ 1 เครื่อง

ส่วนที่สอง ใช้เป็นการสนับสนุนการทำงานให้กับหมอดินอาสา ประกอบด้วย

- 1) เครื่องตรวจค่า PH kit 1 ชุด
 - 2) ชุดตรวจสอบปุ๋ย มก. 1 ชุด (สนับสนุนจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์)
 - 3) คู่มือที่กรมฯ จัดทำขึ้น เช่น
 - รายงานการจัดการดินตามกลุ่มชุดดิน
 - คู่มือแนวทางการจัดการดิน สำหรับปลูกพืชเศรษฐกิจตามกลุ่มชุดดินภาคต่าง ๆ
- จัดทำโดย กลุ่มการวินิจฉัยและประเมินกำลังผลิตของดิน กองสำรวจและจำแนกดิน
- แผนปฏิบัติการทรัพยากรที่ดินระดับจังหวัด
 - ข้อมูลอื่น ๆ
- 4) โปสเตอร์ เกี่ยวกับหมอดินแผ่นปลิวหมอดิน
 - 5) เมล็ดพันธุ์พืชคลุมดินบำรุงดิน

6) สารตัวเร่ง (ในช่วงนั้นจะมีสารตัวเร่งเพียง คือปุ๋ยหมัก ปัจจุบันกรมพัฒนาที่ดิน ได้พัฒนาปัจจัยสนับสนุน รวมทั้งสิ้น 13 ชนิด ซึ่งเป็นที่ต้องการของเกษตรกรเป็นจำนวนมาก ในปัจจุบัน)

7) อื่น ๆ ฯลฯ ที่มีความสำคัญในงานพัฒนาที่ดินสำหรับหมอดินอาสา (คู่มือปฏิบัติงานหมอดิน กรมพัฒนาที่ดิน, 2538)

เห็นได้ว่า กรมพัฒนาที่ดิน ได้เตรียมความพร้อมให้กับหมอดินอาสา เพื่อออกปฏิบัติงานภาคสนามได้อย่างจริงจัง ปัจจุบัน เครื่องมือและปัจจัยช่วยสนับสนุนต่างๆ เหล่านั้นได้มีการพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่ง และ กรมฯ ได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในงานหมอดินอาสามากขึ้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่หมอดิน

1.2.3 ด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากเป็นนโยบายจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดตั้งเพื่อบำบัดปัญหาการผลิตด้านการเกษตร ซึ่งเป็นภาคผลิตรายใหญ่ของประเทศ จึงเห็นได้ว่าจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ซึ่งภาครัฐก็ได้ผลลัพธ์ (Outcome) คือเศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น ภาคประชาชนก็จะผลลัพธ์ (Outcome) มีพื้นที่การเพาะปลูกและลดรายจ่ายปัจจัยในการเพาะปลูก เช่น ปุ๋ย ฯลฯ และจะทำให้มีกำลังการใช้จ่ายและการออมมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อเศรษฐกิจส่วนร่วมของประเทศดีขึ้น

1.2.4 ด้านการเงิน

ในการจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา ได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้ใช้งบประมาณที่ได้จัดสรรแล้ว เนื่องจากเป็นโครงการเร่งด่วน หลังจากนั้นให้กรมพัฒนาที่ดิน จัดทำเป็นแผนงานจัดทำงบประมาณ ในปีถัดไป โครงการหมอดินอาสาจึงได้ดำเนินการจัดตั้ง ครบทุกหมู่บ้าน ภายในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2538 ซึ่งจะมีหมอดินอาสาทั่วประเทศ 65,000 คน ให้ใช้งบประมาณ จากงบประมาณปกติ ในการจัดตั้งประมาณ 14,340,000 บาท (รายงานประจำปี กรมพัฒนาที่ดิน, 2537)

เป็นงบประมาณการดำเนินงาน

1. ปี 2538 ใช้งบประมาณรวม จำนวน 14,330,100 บาท แยกเป็น
 - ปรับแผนงาน - โครงการประจำได้ = 6,291,100 บาท
 - ขอรับการสนับสนุนงบประมาณเพิ่มจากกระทรวงฯ = 8,039,000 บาท

2. ปี 2539 ใช้งบประมาณ จำนวน 79,765,300 บาท (รายงานการประเมินผลโครงการหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน กรมพัฒนาที่ดิน, 2539)

ต่อมางบประมาณ ที่ใช้ในโครงการหมอดินอาสา แต่ละปีนั้น จะเป็นการสนับสนุนด้านการฝึกอบรม การออกปฏิบัติงานในภาคสนามของหมอดินอาสา ซึ่งกรมพัฒนาที่ดิน ได้จัดสรรให้เป็นงบดำเนินงานในแต่ละปี ๆ ไป

2.2.5 ด้านการบริหารโครงการ

รูปแบบการบริหารโครงการหมอดินอาสา เป็นการบริหารจากส่วนกลาง โดยการสั่งงานจาก กรมพัฒนาที่ดิน ที่เป็นส่วนกลาง ลงไปยัง สำนักงานพัฒนาที่ดินเขตและสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัด ตามลำดับ โดยมีเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดินเป็นผู้ปฏิบัติการจากที่ปฏิบัติงานใกล้ชิดเกษตรกรในพื้นที่และได้มีการติดต่อประสานงานกับเกษตรกรอย่างเป็นระยะ จึงได้รับทราบถึงปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านดิน ด้านพืชและสิ่งแวดล้อมต่างๆ เป็นอย่างดี เป็นผู้รับผิดชอบในการคัดเลือกหมอดินอาสา พร้อมทั้งจัดทำ แผนงาน แผนการฝึกอบรมให้กับหมอดินอาสาและมอบหมายงานให้กับหมอดินอาสา (รายงานการประเมินผลโครงการหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน กรมพัฒนาที่ดิน, 2539) โดยที่หน่วยงานส่วนกลางหรือ กรมฯ ทำหน้าที่สนับสนุนอุปกรณ์เครื่องมือ งบประมาณ เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ ความชำนาญ ในแต่ละสาขา เพื่อไปฝึกอบรมให้กับหมอดินอาสา อีกทั้งคอยสนับสนุนในด้านอื่นๆ เช่น การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับหมอดินอาสา ตามสื่อมวลชนต่างๆ เพื่อเป็นการเสนอผลงานของหมอดิน และคอยดูแลผลประโยชน์ต่างๆ ที่หมอดินอาสาควรจะได้รับ

เห็นได้ว่าโครงการหมอดินอาสา ที่ประสบความสำเร็จ ส่วนหนึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วม ในลักษณะบูรณาการของหลายๆ ฝ่ายหลายๆ หน่วยงานของกรมพัฒนาที่ดิน รวมทั้งการมีส่วนร่วมของเกษตรกรภายในท้องถิ่น

1.3 ขั้นตอนการประเมินและการอนุมัติโครงการ

การประเมินโครงการหมอดินอาสา เป็นประเมินโครงการแบบส่วนเพิ่ม (Incremental) หรือเป็นการประเมินโครงการที่ทำต่อเนื่องมาจากอดีต กล่าวได้ว่า โครงการหมอดินอาสา มีจุดเริ่มต้นมาจาก โครงการหมอดินอาสาเก่าหรือระบบงานหมอดิน ที่กรมพัฒนาที่ดิน ได้จัดทำขึ้นและประสบความสำเร็จ แล้วมีการขยายงานให้มีความครอบคลุมมากขึ้น โดยได้จัดทำเป็นโครงการนำร่องและโครงการขยาย ตามงบประมาณที่กรมฯ ได้รับ แต่ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนมาเป็น โครงการหมอดินอาสา จึงได้จัดทำขึ้นพร้อมกันทั่วประเทศและได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

โครงการหมอดิน ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรก ที่สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 9 ใน พ.ศ. 2534 และได้ขยายโครงการจนครบทุกสถานีพัฒนาที่ดินในปี พ.ศ. 2536 ได้จัดตั้งเป็นหน่วยพัฒนาที่ดิน เพื่อออกให้บริการด้านดินแก่เกษตรกร ในนามหมอดินเท้าเปล่า จำนวน 198 หน่วย แต่ละหน่วยรับผิดชอบในการปฏิบัติงานพัฒนาที่ดิน 2-3 อำเภอในแต่ละปี และมีเป้าหมายในการดำเนินงานหน่วยละ 20 หมู่บ้าน ทั้งประเทศจะต้องบริการประมาณ 3,800 หมู่บ้านต่อปี ซึ่งมีทั้งหมด 65,000 หมู่บ้าน นับว่ามากเกินกว่าที่หน่วยงานหมอดินเท้าเปล่า จะไปให้ครบทุกหมู่บ้านในแต่ละปี แต่นั่นก็ถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณปัญหาที่พบ หน่วยพัฒนาที่ดินที่มีอยู่จึงไม่เพียงพอกับปัญหาดินต่างๆ หมู่บ้านที่รับบริการครั้งแรกจะต้องรอคอยการบริการรอบที่สองอีกนานนับปี จึงเป็นปัญหาที่ กรมพัฒนาที่ดิน วิตกกังวล และหาทางแก้ไขตลอดมา แม้จะมีการปรึกษาหารือเป็นระยะๆ เพื่อหาแนวทางแก้ไขกันระหว่างผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในภาคสนาม ซึ่งก็พยายามหาวิธีแก้ไข คือทำอย่างไรจะให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริการแทนกรมฯ โดยเฉพาะผู้นำเกษตรกรที่เคยผ่านการฝึกอบรม กับหน่วยงานพัฒนาที่ดิน จึงทำให้เกิดแนวคิดในการใช้ประโยชน์ผู้นำเหล่านี้ ควรมีการจัดตั้งแต่งตั้งและมอบหมายให้เป็น “หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน” เพื่อที่จะให้เกษตรกร แต่ละหมู่บ้านมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับดินและจัดการให้เหมาะสมรู้จักการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยเคมีได้ถูกต้องแม้จะนำแนวคิดนี้ไปขยายแก่ผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะนักการเมืองเป็นระยะๆ แต่ก็ไม่เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง จวบจนเมื่อปีงบประมาณ 2538 มีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีผู้ดูแล กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมพัฒนาที่ดินได้ตอบรับ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายจรินทร์ ลักษณวิศิษฎ์ เข้ามาดูแลการทำงานของกรมพัฒนาที่ดิน กรมฯ ได้เสนอที่จะจัดทำโครงการหมอดินอาสา ด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างขวาง ประกอบกับความตั้งใจที่จะช่วยผลักดันงานของกรมพัฒนาที่ดินถึงมือเกษตรกรรวดเร็วยิ่งขึ้น ทำให้ท่านรัฐมนตรีเห็นชอบรับและสนับสนุน ให้ทำการจัดตั้งหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านขึ้นทั่วประเทศ และได้ประกาศนโยบายนี้ต่อหน้าข้าราชการ นักวิชาการและผู้บริหารกรมฯ ทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2538 โดยให้จัดตั้ง หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านให้ครบ 65,000 หมู่บ้านทั้งประเทศ ภายในปีงบประมาณ 2538 โดยอธิบดี บุญยรักษ์ สืบศิริ ได้สนองนโยบายดังกล่าวอย่างทันท่วงที (วารสารพัฒนาที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน, 2538)

“ปีงบประมาณ 2538 มีการเปลี่ยนรัฐบาล เปลี่ยนรัฐมนตรีมาเป็น รมต. จรินทร์ ลักษณวิศิษฎ์ และได้มาดูงานของกรมพัฒนาที่ดินและตอนนั้น พอดี อธิบดีบุญยรักษ์ อธิบดีสิทธิธาดา เกษียณแล้ว รัฐมนตรีใหม่ก็มาดูงานที่กรมฯ และกรมฯ ก็ให้ผมบรรยายสรุป เรื่องหมอดินให้ท่านทราบ ท่านก็ถามผมว่า ตอนนี้ตั้งไปแล้วเท่าไร ให้บริการแล้วเท่าไร ผม

บอกว่า หมิ่นกว่าหมู่บ้านแล้วครับ ท่านก็บอกว่าทำไมไม่ทำให้ทั่วประเทศ ผมบอกว่ากำลังคนและงบประมาณไม่พอครับ เพราะการทำงานระดับนี้และวิธีการทำงานอย่างนี้ มีแค่หมอดินเท่าเปล่า หมอดินเคลื่อนที่ ในความรับผิดชอบ กรมพัฒนาที่ดิน เราจะเดินไปได้ปีหนึ่งก็กระดืบๆ ไปตามงบประมาณที่ให้มา คือทำได้ 3 ปีก็ได้แค่หมิ่นกว่าหมู่บ้าน ผมก็บอกว่าอยากทำ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมู่บ้านหนึ่งอยากตั้งหมอดินอาสา 1 คน ท่านก็ถามว่าจะทำหรือเปล่าผมจะให้งบประมาณ ผมบอกว่าจะขอเริ่มที่จำนวนหมู่บ้าน ที่ให้บริการไปแล้วหมิ่นกว่าหมู่บ้าน ท่านก็บอกว่าไม่พอหรอก ผอ. ทำให้ทั่วประเทศได้ไหม ผมก็บอกว่าต้องมีการสนับสนุนด้วยนะครับ ท่านก็บอกว่าไม่เป็นไร ผมจัดการให้ไม่ต้องห่วงผมจะจัดหาให้..ท่านรับปากผม ตรงนี้หมอดินอาสา ก็เกิดขึ้นทันที ผมก็ดังอีก..." (พิษณุ อรรถวิโรจน์, สัมภาษณ์)

ในที่สุดแนวทางการจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา ก็ได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อนุมัติให้กรมพัฒนาที่ดินจัดตั้งเป็น “โครงการหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านขึ้น” โดยให้สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัด จัดตั้งหมอดินอาสาพร้อมกันทั่วประเทศและให้มีการอบรมหมอดินอาสา ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2538 โดยจะต้องรายงานผลการดำเนินงานและ ติดตามความคืบหน้าของโครงการต่อ กรมพัฒนาที่ดิน เป็นระยะ ๆ

ดังที่กล่าวมานั้น โครงการหมอดินอาสา จึงเป็นโครงการที่ทำต่อเนื่องจากโครงการก่อนหน้านี้ ที่ได้ดำเนินการไปแล้วและได้ผลดีทำให้ใช้ผลงานในอดีตเป็นฐานในการประเมินและอนุมัติโครงการ โดยรัฐมนตรี ที่ควบคุมการดำเนินงานของกรมพัฒนาที่ดิน

1.4 ขั้นตอน การนำโครงการไปปฏิบัติและดำเนินการ

1.4.1 การดำเนินการ

โครงการหมอดินอาสา มีรูปแบบการบริหารที่ส่วนกลาง โดยมีสำนักงานพัฒนาที่ดิน เขตและสถานีพัฒนาที่ดินที่จังหวัด ได้นำแผนงานที่กำหนดแล้วไปปฏิบัติ ดังนั้นความรับผิดชอบต่อโครงการหมอดินอาสา จึงเป็นไปตามหน้าที่ที่กำหนด โดยที่มีหน่วยงานรับผิดชอบ อย่างชัดเจน

1) ส่วนกลาง:กรมพัฒนาที่ดิน รับผิดชอบในการจัดทำแนวทางการดำเนินงานโครงการหมอดินอาสา กำหนดคุณสมบัติของหมอดินอาสา บทบาทหน้าที่ รวมทั้งประโยชน์ต่างๆ ที่หมอดินอาสา ควรจะได้รับงบประมาณค่าใช้จ่ายที่ใช้ในโครงการฯ สนับสนุน

ปัจจัยต่างๆ และงานประชาสัมพันธ์ให้กับโครงการหมอดินอาสา และการติดตามงาน (ร่วมกันทั้งสำนักงานพัฒนาที่ดินและสถานีพัฒนาที่ดิน)

2) หน่วยพัฒนาที่ดิน สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัด สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต มีหน้าที่รับผิดชอบการคัดเลือกหมอดินอาสา ให้ครบทุกหมู่บ้าน โดยมีแนวทางการคัดเลือก ดังนี้

(1) แนวทางการคัดเลือก

ก. ศึกษา แนวทางการดำเนินงานโครงการหมอดินอาสา คุณสมบัติของหมอดินอาสา จากเอกสาร

ข. ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานในระดับพื้นที่ เช่น เกษตรอำเภอ พัฒนาการอำเภอ หรือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ช่วยคัดเลือกหมอดินอาสา

ค. ทางเลือกในการคัดเลือกหมอดินอาสา ในบางหมู่บ้านที่หน่วยพัฒนาที่ดิน มีความคุ้นเคยและเคยเข้าปฏิบัติงานก็สามารถคัดเลือกเกษตรกรที่ผ่านการอบรมผู้นำในหลักสูตรต่างๆ ของกรมฯ ได้

ง. เกษตรกรที่สมัครใจร่วมเป็นหมอดินอาสาให้กรอกใบสมัครในแบบฟอร์มใบสมัครเป็นหมอดินอาสา และให้หน่วยพัฒนาที่ดินรับผิดชอบ

จ. สถานีพัฒนาที่ดิน รวบรวมใบสมัครและกำหนดเลขที่ประจำตัวหมอดินอาสา พร้อมส่งข้อมูลทุกอย่างของหมอดินอาสาให้ สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต บันทึกเก็บเป็นทะเบียนประวัติ ตามโปรแกรมที่ กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน จัดทำไว้แล้วสำเนาโปรแกรมที่บันทึก ให้กับกองแผนงานจัดเก็บต่อไป

(2) การฝึกอบรมหมอดินอาสา ประสานงานการฝึกอบรม วิทยากร อุปกรณ์ สถานที่ งบประมาณ ดำเนินการฝึกอบรม ประกาศนียบัตรและบัตรประจำตัวหมอดินอาสา ผู้ที่ร่วมดำเนินการ อาจจะมีหน่วยราชการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตรตำบล – อำเภอ พัฒนาการอำเภอ พัฒนาการตำบล

(3) งานมอบหมายให้หมอดินดำเนินการ เช่น งานให้คำแนะนำ เผยแพร่ความรู้ การแจกจ่ายสารตัวเร่ง หญ้าแฝก พืชคลุมดิน การจัดทำแปลงสาธิต ฯลฯ

(4) งานสนับสนุนการดำเนินงานหมอดินอาสา การจัดหาอุปกรณ์ เครื่องมือ เอกสารให้แก่หมอดินอาสา เพื่อช่วยดำเนินการในหมู่บ้าน จากสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต ส่วนกลางหรือกรมพัฒนาที่ดิน คือ คู่มือปฏิบัติงานหมอดินอาสา แบบบันทึกผลการปฏิบัติงาน สัญลัทธิหมอดินอาสาไว้ติดหน้าบ้านหมอดินอาสา เอกสารเผยแพร่ แผ่นปลิว / โปสเตอร์ พันธุ์พืชคลุมดิน บำรุงดิน หญ้าแฝก สารตัวเร่งทำปุ๋ยหมัก และอื่นๆ

(5) การติดตามงาน จัดทำแผนการติดตามหมอดินอาสา ควบคู่ไปกับการออกปฏิบัติงานในหมู่บ้านต่างๆ ตามแผนงานที่ต้องดำเนินการในกิจกรรมสาริต การให้ความรู้ในงาน โครงการที่มีแผนดำเนินการอยู่แล้ว คณะทำงานนิเทศงานในแต่ละภาคที่ออกทำการนิเทศในแต่ละภาค ในแต่ละจังหวัด จัดทำแผนการนิเทศให้ดำเนินการติดตามนิเทศหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ไปพร้อมกับแผนติดตามงานหมู่บ้านพัฒนาที่ดินและหมอดินอาสา (คู่มือปฏิบัติงานหมอดิน , กรมพัฒนาที่ดิน : 2538)

หลังจากที่ได้คัดเลือกและแต่งตั้งหมอดินอาสา ขึ้นพร้อมกันทั่วประเทศ ก็ได้อบรมและมอบหมายงานให้หมอดินอาสารับผิดชอบ ซึ่งในช่วงแรก หน้าที่ของหมอดินอาสา คือ ผู้ช่วยหมอดิน หรือเจ้าหน้าที่พัฒนาที่ดิน แม้ว่าจะมีการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน แต่การปฏิบัติยังมีความสับสนอยู่มาก จึงทำเจ้าหน้าที่ที่นำโครงการฯ ปฏิบัติ ต้องมีแก้ไขและมีการปรับปรุงวิธีการทำงานควบคู่ไปด้วย

“ การปฏิบัติงาน หมอดินอาสา ช่วงแรกๆ อาจไม่ชัดเจน เขาอาจจะสับสนว่าเขามีหน้าที่อะไรบ้างบางคนก็ อาจจะมีอุปสรรคในการคัดเลือกคือ ทางกรมฯ ต้องการรายชื่อด่วน ก็เลยอาจจะเอารายชื่อผู้ใหญ่บ้านกำนัน มาเป็นตัวแทนของเราก่อน พอตอนหลังเราดำเนินงานไปได้สักระยะ ทีนี้เราก็เริ่มมาคัดเลือกคนที่เหมาะกว่า มาทดแทนคนเก่า ปัจจุบันหมอดินอาสาที่เก่งๆ มีมากขึ้นเยอะ ที่มีความสนใจงานพัฒนาที่ดิน ความแตกต่างระหว่างหมอดินช่วงแรกกับปัจจุบันก็จะแตกต่าง เรื่องระยะเวลา ความรู้ ความสามารถที่มีมากขึ้นและมีความสนใจในงานพัฒนาที่ดินก็เพิ่มขึ้น ” (สัมพันธ์ เสงี่ยมใจ, สัมภาษณ์)

“ เราตั้งอาสาสมัครเกษตรกรที่ ชื่อหมอดินอาสา ช่วงนั้นเราตั้งระดับหมู่บ้าน ทั่วประเทศเลย พริบพร้อมกันเลยตั้งโดยเข้าไปหาในหมู่บ้านว่าใครมีลักษณะเป็นแกนนำมีลักษณะเป็นผู้นำ เราปูพื้นฐานหมดแล้ว เราตั้งให้ครบๆ ก่อน พอมันเริ่มเข้ารูปเข้ารอยเป็นร่างขึ้นมา คือ นโยบายการเมืองเขาต้องการให้รวดเร็วแล้วก็ค่อย ปรับปรุงค่อยๆ ทำไปแก้ไขไปค่อยๆ พัฒนาคนไหนไม่มีเวลา เขาไม่พร้อมเขาอยากลาออกก็ ได้เราก็ตั้งคนใหม่ เข้ามาเราก็ลืมนึกถูกลูกหลานดีบ้างเลียบ้าง ปี 2545 เราก็ดีขึ้น เราก็ขยายขึ้น เราก็เริ่มตั้งแกนนำ หมอดินอาสาตำบล หมอดินอาสาอำเภอ และหมอดิน

ดินอาสาจังหวัด เราจัดตั้งเป็นเครือข่ายหมอดิน ” (วิรัตน์ เรื่องเลิศจนุญ, สัมภาษณ์)

แม้ในช่วงแรก ของการนำโครงการไปปฏิบัติ จะมีปัญหาและอุปสรรคบ้าง แต่เพราะทุกฝ่ายได้ให้ความร่วมมือร่วมใจกัน ปรับปรุง พัฒนาโครงการหมอดินอาสาและหมอดินอาสาอย่างต่อเนื่อง ในปี 2545 จึงได้มีการขยายเครือข่ายของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านออกเป็น หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำตำบล หมอดินอาสาประจำอำเภอ และหมอดินอาสาประจำจังหวัด พร้อมทั้งได้มีการปรับปรุงบทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสา ให้มีความชัดเจนในหน้าที่และเพิ่มบทบาทหมอดินอาสามากขึ้น

ในปี 2546 กรมพัฒนาที่ดินได้มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนนโยบายรัฐบาล ได้แก่ โครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังการพักชำระหนี้ โครงการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชน โครงการพัฒนาอาชีพเกษตรกรในพื้นที่ โครงการชลประทานขนาดใหญ่ ขนาดกลางและพื้นที่โครงการปรับปรุงแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งผลิตของชุมชน เป็นต้น โครงการต่างๆ เหล่านี้ หมอดินอาสา กลายเป็นกำลังสำคัญในการอำนวยความสะดวกให้กับเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน คอยทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับเกษตรกรในพื้นที่ อีกทั้งร่วมจัดทำทะเบียนเกษตรกร ซึ่งใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการดำเนินโครงการแต่ละโครงการ หมอดินอาสาทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่พัฒนาที่ดินสำรวจ ตรวจสอบ ติดตาม ความก้าวหน้าของโครงการในพื้นที่ เพื่อรายงานในภาคสนาม ให้กับกรมพัฒนาที่ดิน ได้ทราบ ซึ่งถือเป็นหน้าที่มอบคุณประโยชน์ที่สำคัญ ที่หมอดินอาสาเป็นกำลังสำคัญและเป็นกลไกสำคัญ ที่ทำให้งานกรมพัฒนาที่ดิน เดินหน้าได้

ในปี 2547 กรมพัฒนาที่ดิน ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ดินเพิ่มผลผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้ ร้อยละ 10 สามารถลดค่าใช้จ่ายลงได้ ร้อยละ 10 รวมทั้งสามารถลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรลง ร้อยละ 30 ของเกษตรกร 2 ล้านครอบครัว โดยมีเครือข่ายหมอดินอาสาที่กรมพัฒนาที่ดินจัดตั้ง เป็นกลไกขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ดังนั้น กรมพัฒนาที่ดิน จึงได้จัดทำแผนปฏิบัติงานพัฒนาหมอดินอาสา ปีงบประมาณ 2547 ขึ้น โดยการจัดอบรมหมอดินอาสาให้เป็นวิทยากร จัดทำแปลงสาธิตจุดเรียนรู้ ในพื้นที่หมอดินอาสา จัดตั้งศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดินตำบล จัดเตรียมอุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ให้กับหมอดินอาสาไว้ใช้ในศูนย์บริการฯ บันทึกข้อมูลหมอดินอาสาที่อยู่ในระบบฐานข้อมูลหมอดินอาสา เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ผลงานหมอดินอาสาผลงานกรมพัฒนาที่ดิน (แนวทางการพัฒนาหมอดินอาสาประจำปีงบประมาณ 2547, 2546)

เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในทุกด้าน กรมพัฒนาที่ดิน ได้มีการพัฒนาโครงการหมอดินอาสาและหมอดินอาสา ให้มีบทบาทและมีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ เพื่อเป็นการตอบแทนการทำงานที่หมอดินอาสาได้สร้างชื่อเสียงและช่วยงานของกรมฯ ให้ไปสู่เป้าหมายได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง อีกทั้งได้มีการพัฒนาปัจจัยต่างๆ ที่ใช้ในการสนับสนุนงานของหมอดินอาสา ให้มีความทันสมัยและมีความสะดวกในการใช้งานยิ่งขึ้น เพื่อให้ทราบทิศทางการพัฒนาหมอดินอาสาควรจะไปด้านใด เพื่อให้โครงการเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ผู้ศึกษาจึงได้แยกศึกษาออกเป็นหัวข้อ เพื่อหาคำตอบที่ต่อไป

1.5 ขั้นตอนการติดตามและการประเมินผล

การประเมินผลของโครงการ เป็นการติดตามถึงสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการหมอดินอาสา โดยได้นำแนวคิด วรเดช จันทรศร มาเป็นกรอบ ในการประเมิน ซึ่งได้แบ่งออกเป็น 3 มิติ ประกอบด้วย

มิติที่ 1 การมองผลของโครงการ เป็น 3 ระดับ

1. ผลผลิต (Output)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีนโยบาย ให้กรมพัฒนาที่ดิน สร้างหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน กรมพัฒนาที่ดินก็ได้จัดทำเป็นโครงการหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านขึ้นพร้อมกันทั่วประเทศ และได้ทำการฝึกอบรมให้ความรู้ขึ้น ภายในปีงบประมาณ 2538 โดยมีเป้าหมายในการจัดตั้งหมอดินอาสา จำนวน 65,000 คน

1.1 ผลการดำเนินงาน

เพื่อเป็นการติดตามผลของโครงการหมอดินอาสา กรมฯ ได้ให้สถานีพัฒนาที่ดินเขต รายงานผลการดำเนินโครงการ โดยให้สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต รวบรวมรายชื่อหมอดินเก็บไว้ พร้อมส่งมาเก็บไว้ที่ กรมพัฒนาที่ดิน ดังรายงานผลการดำเนินงานโครงการหมอดินอาสา ในบันทึกข้อความ กองแผนงาน ค่วนมาก ลงวันที่ 8 พฤษภาคม 2538 ที่ว่า

ตามที่กรมฯ ได้มอบหมายให้ สฟช. และสพด. ดำเนินงานจัดตั้งและอบรมหมอดินอาสาให้ครบทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ หมู่บ้านละ 1 คน เพื่อให้เป็นผู้ประสานงานและช่วยเหลือดำเนินงานของเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดิน โดยกำหนดให้ดำเนินการอบรมหมอดินอาสาให้เสร็จสิ้นภายใน เดือนมิถุนายน 2538 นั้น เพื่อให้ทราบผลความก้าวหน้าในการดำเนินงาน และเพื่อสามารถรายงานให้ รมช. กษ. นายจุรินทร์ ลักษณวิศิษฐ์ ได้ทราบเห็นควรให้ สฟช. แจ้ง สพด. รายงานผลการดำเนินงานต่อดังนี้

1. การคัดเลือกหมอดินอาสาได้มีการคัดเลือกหมอดินอาสาไปแล้วจำนวนที่
ราย

2. การอบรมหมอดินอาสา ได้ดำเนินการอบรมไปแล้วที่รุ่น จำนวนที่ราย
ทั้งนี้ขอให้รายงานไปยัง รรพ. ปก. ทุกๆ 2 สัปดาห์ เริ่มตั้งแต่วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2538 เป็นต้น
ไป (เอกสารใน คู่มือปฏิบัติงานหมอดิน กรมพัฒนาที่ดิน, 2538)

ในส่วนของการนำแผนไปปฏิบัตินั้น เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน ทุกฝ่ายต้องร่วมมือ
ร่วมใจกันอย่างจริงจัง เพื่อให้โครงการดังกล่าว มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น

“เราได้ตั้งเกษตรกรให้ชื่อว่า หมอดินอาสา ช่วงนั้นเรากำลังระดับหมู่บ้าน
ทั่วประเทศเลย ฝึกอบรมกันเลย ตั้งโดยเข้าไปหาในหมู่บ้าน..หลังจากที่
เราตั้งทั่วประเทศแล้วก็ทยอย ฝึกอบรมพอเรารู้ตัวคนว่าในแต่ละหมู่บ้าน
ใครเป็นหมอดินอาสา เราก็เอาคนเหล่านั้นมาร่วมฝึกอบรม ในปี 2538
เป็นต้นมา...”(วิรัช เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

1.2 ปริมาณผลผลิต

กรมพัฒนาที่ดิน ได้จัดตั้งอาสาสมัครเกษตรกรในพื้นที่ที่เรียกว่า หมอดิน
อาสาขึ้นมา เพื่อช่วยงานกรมฯ ตั้งแต่ปี 2538 มีหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านอยู่ทั่วประเทศ
ประมาณ 60,000 คน และในปี 2545 กรมพัฒนาที่ดิน ได้มีนโยบายปรับปรุงโครงสร้างขยาย
เครือข่ายของหมอดินอาสา เพื่อให้การติดต่อประสานการทำงานในระดับต่างๆ ได้สะดวกและง่าย
ขึ้น โดยทั้งนี้ให้ถือการขยายตามความพร้อมของจังหวัดต่างๆ ในปัจจุบัน กรมพัฒนาที่ดิน จึงมี
หมอดินอาสา ทั้งหมดประมาณ 70,328 คน โดยได้แบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้

ตารางที่ 4.1 จำนวน หมอดินอาสาแต่ละประเภท

ชื่อหมอดินอาสา	จำนวน (คน)
1. หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน	62,273
2. หมอดินอาสาประจำตำบล	7,103
3. หมอดินอาสาประจำอำเภอ	876
4. หมอดินอาสาประจำจังหวัด	76
รวมหมอดินอาสาทั้งหมด	70,328

ที่มา : กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน เอกสารรายงานหมอดินอาสา ประจำปีงบประมาณ (2549)

1.3 งบประมาณ

งบประมาณค่าใช้จ่ายที่ใช้ใน โครงการหมอดินอาสา การดำเนินงานของโครงการ เป็นการคัดเลือกเกษตรกรที่อาสาเข้ามา เพื่อช่วยงานกรมฯ จะไม่มีค่าจ้างรายเดือน แต่จะเป็นค่าใช้จ่ายอื่นในโครงการฯ ซึ่งจะอยู่ในหมวดกิจกรรมพัฒนาหมอดินอาสาและได้กระจายออกเป็นการอบรมหมอดินอาสา การจัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์และข่าวหมอดินอาสา พัฒนาศูนย์บริการและการถ่ายทอดฯ และอื่นๆ แต่ในส่วนที่ใช้ในการอบรม หมอดินนั้น สามารถแยกโดยประมาณ

ตารางที่ 4.2 งบประมาณค่าใช้จ่ายในการอบรมหมอดินอาสา ในแต่ละปี

ลำดับที่	ปีงบประมาณ	ค่าใช้จ่าย	เป้าหมาย (ราย)	จำนวนเงิน (บาท)
1.	2538	อบรมหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน	65,000	14,330,100
2.	2546	อบรมหมอดินอาสาทั้ง 4 ประเภท	66,000	14,400,000
3.	2547	อบรมหมอดินอาสาทั้ง 4 ประเภท	67,122	28,000,000
4.	2548	อบรมหมอดินอาสาทั้ง 4 ประเภท	67,542	28,600,000
5.	2549	อบรมหมอดินอาสาทั้ง 4 ประเภท	70,420	24,200,000
6.	2550	อบรมหมอดินอาสาทั้ง 4 ประเภท	75,742	26,000,000

ที่มา : เอกสารการจัดทำงบประมาณ กรมพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2546-2550

หมายเหตุ งบประมาณการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ จะรวมอยู่กับรายการอื่น ๆ

สรุปได้ว่า ผลผลิตของโครงการหมอดินอาสา คือ จำนวนที่มีอยู่จริงของหมอดินอาสา ตามที่กรมพัฒนาที่ดิน ได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้ หากเทียบแล้วในปี พ.ศ. 2549 เป้าหมายและจำนวนที่ได้ของหมอดินอาสาจริงนั้น จะมีความใกล้เคียงกัน จึงกล่าวได้ว่า ผลผลิต ของโครงการหมอดินอาสา ที่เป็นจำนวนของหมอดินอาสา มีความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ

2. ผลลัพธ์ (Outcome)

2.1 ส่วนของบทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสา

ผลลัพธ์ คือ ผลที่ได้จากการดำเนินงานของหมอดินอาสา ว่าสามารถเข้าถึง เข้าใจ ในบทบาทเพียงใด ซึ่งกรมพัฒนาที่ดิน ได้มีการทำการประเมินผลโครงการไว้ดังนี้

หลังจากโครงการหมอดินอาสาดำเนินงาน ได้ 1 ปี กรมพัฒนาที่ดิน ได้ประเมินผลโครงการหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2539 ซึ่งได้ข้อสรุปผลปัญหาและแนวทางเสนอแนะ ดังนี้

ตารางที่ 4.3 สรุปผลการประเมินและข้อเสนอแนะการประเมินผลโครงการหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน พ.ศ. 2539

ข้อ	ปัญหาที่พบ	แนวทางเสนอแนะ
1.	หมอดินอาสายังขาดความมั่นใจ ในการที่จะนำความรู้ที่ได้รับออกไปเผยแพร่หรือแนะนำกับเพื่อนบ้านต่อ หรือมีการแนะนำก็เพียง 1-3 ครั้งเท่านั้น เพื่อไม่แน่ใจว่าจะแนะนำ ได้ถูกต้องหรือไม่	ให้หมอดินเท้าเปล่าทำหน้าที่พี่เลี้ยง ในการแนะนำความรู้ในระยะเริ่มต้น เพื่อให้หมอดินอาสาเกิดความมั่นใจและเป็นการสร้างความเชื่อถือแก่เกษตรกรเพื่อนบ้านด้วย ว่าหมอดินอาสามีความรู้ ความสามารถ และปฏิบัติงานได้จริง
2.	หลักเกณฑ์การคัดเลือกหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ยังขาดหลักเกณฑ์ที่รัดกุม เพราะหมอดินอาสา ยังไม่เคยได้รับรายละเอียดของโครงการหรือบางคนก็ไม่ได้รับการอบรมหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านเลย หรือบางคนได้เข้ารับการอบรม เพื่อรับสิทธิในการขุดบ่อน้ำในบริเวณที่ดินตัวเอง แต่หลังจากอบรมแล้ว รายชื่อหมอดินอาสา กลับเป็นรายชื่อลูกชายผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้าน และรับผลประโยชน์แทน	ผู้ที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับโครงการหมอดินอาสา ควรได้ติดตามหาทางปรับปรุงแก้ไข และกำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่ชัดต่อไป
3.	การขาดความเชื่อมั่นของเกษตรกรเพื่อนบ้าน เนื่องจากหมอดินอาสา ขาดอุปกรณ์ที่ช่วยใช้ในการแนะนำ จึงทำให้เพื่อนบ้านขาดความสนใจและความเชื่อถือ อุปกรณ์ต่าง ๆ ประกอบด้วย แผ่นโปสเตอร์ เอกสารคู่มือการแนะนำ เครื่องมือการตรวจสอบความเป็นกรดเป็นด่างของดิน แผนที่กลุ่มชุดดิน เป็นต้น	ผู้ที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับโครงการหมอดินอาสา ควรจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นในการแนะนำให้แก่หมอดินอาสา เพื่อความเชื่อมั่นแก่เกษตรกรเพื่อนบ้าน และคอยติดตามผลการดำเนินงานหมอดินอาสาเป็นระยะๆ ด้วย

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ข้อ	ปัญหาที่พบ	แนวทางเสนอแนะ
4. การทบทวนความรู้ให้แก่หมอดินอาสา		ผู้ที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับ โครงการหมอดินอาสา ควรได้มีการทบทวนความรู้ให้แก่หมอดินอาสา เช่น จัดหาเทคนิคและอุปกรณ์ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติม อีกทั้งวิทยากรที่จะมาทำหน้าที่อบรม ควรมีการสับเปลี่ยนและนำวิชาความรู้ใหม่มาให้รู้จักประยุกต์ใช้ได้ เพื่อไม่ให้หมอดินอาสาเกิดความเบื่อหน่ายกับวิทยากรหน้าเดิมและความรู้แบบเดิมๆ
5. ความรู้ด้านการเกษตร		เนื่องจากเกษตรกรมีความรู้ด้านการเกษตรเป็นอย่างดี แต่ความต้องการความรู้ในการบรรยายในห้องเรียน ยังไม่เพียงพอสำหรับหมอดินอาสา การบรรยายความรู้ในห้องเรียน ยังขาดความเข้าใจที่ดี วิทยากร ควรมีอุปกรณ์เสริมการบรรยายและมีการปฏิบัติควบคู่ไปด้วย ซึ่งจะทำให้หมอดินอาสาเข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนี้ ควรมีการพาไปดูงานในบริเวณใกล้ ๆ ที่ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดีแล้ว เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเรียนรู้ได้มากขึ้น
6. โครงการหมอดินอาสา เป็นโครงการที่ดีและมีประโยชน์ต่อเกษตรกรส่วนมาก แต่เป้าหมายในการดำเนินงานจะมีสูง คือกำหนดเป้าหมายหมอดินอาสาทั่วประเทศ ถึง 65,000 คน แต่โครงการยังขาดความพร้อมในด้านอุปกรณ์ ที่จะให้หมอดินอาสาไปใช้เป็นเครื่องมือในการแนะนำความรู้ต่อและ การติดต่อประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่พัฒนาที่ดินกับหมอดินอาสายังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ เพราะขาดเจ้าหน้าที่		ผู้ที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับ โครงการหมอดินอาสา ควรคำนึงถึงความพร้อมของอุปกรณ์การแนะนำ และการติดตามผลงานของเจ้าหน้าที่พัฒนาที่ดินกับหมอดินอาสาอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ข้อ	ปัญหาที่พบ	แนวทางเสนอแนะ
7.	แผนการดำเนินงานโครงการ ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสา ไว้อย่างชัดเจน และหมอดินอาสาส่วนใหญ่ ก็เข้าใจดี แต่ผู้ประเมินให้ความเห็นว่า การประเมินไม่ได้โดยตรงสัมผัสกับเกษตรกรได้จากเอกสาร จึงอาจทำให้หมอดินอาสา เข้าใจคลาดเคลื่อนในคำตอบ ดังนั้นเพื่อให้หมอดินอาสาเข้าใจในหน้าที่ของตนเอง อย่างดีแล้ว	ในระยะเริ่มต้นโครงการ ควรกำหนดบทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสาให้อยู่ในขอบเขตที่แคบและชัดเจน เพื่อหมอดินอาสาจะสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง เมื่อโครงการดำเนินไปได้ระยะหนึ่งแล้วหมอดินอาสาที่มีความเข้าใจในหน้าที่ดี จึงค่อยกำหนดหน้าที่ให้กว้างขึ้น เหมือนปัจจุบัน

ที่มา : รายงานการประเมินผลโครงการหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน พ.ศ. 2539

หลังจากที่โครงการหมอดินอาสา ได้ดำเนินการมาไ้ระยะเวลาหนึ่ง กรมพัฒนาที่ดิน ก็ได้จัดทำผลการประเมินผลโครงการฯ ขึ้น โดยที่กรมพัฒนาที่ดินได้ใช้รูปแบบการบริหารโครงการฯ แบบมีส่วนร่วม โดยการได้จัดตั้งอาสาสมัครจากเกษตรกร แล้วทำการฝึกอบรมและมอบหมายหน้าที่ให้ และได้แจกอุปกรณ์เครื่องมือให้หมอดินอาสา ไปดำเนินงานตามที่ได้อบรม ซึ่งผลของการประเมินนั้นสรุปได้ว่า ผู้บริหารโครงการฯ ต้องมีการปรับปรุงในส่วนของการบริหารทั้งด้านเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่พี่เลี้ยงให้กับหมอดินอาสาในพื้นที่รับผิดชอบ จะต้องมีการติดตามการดำเนินงานของหมอดินอาสาเป็นระยะๆ ด้วย วิธีที่ใช้นั้นก็แล้วแต่ความสะดวก อาจจะมีการนัดพบปะ หรือส่งจดหมายทางไปรษณีย์ หรือปัจจุบันด้านโทรศัพท์ ก็เป็นวิธีที่สะดวก ส่วนการฝึกอบรมนั้นเจ้าหน้าที่ควรมีการประเมินผลของการอบรมในแต่ละครั้ง ซึ่งจะทำให้ทราบว่าหมอดินอาสา มีความเข้าใจมากน้อยเพียงใด และต้องการให้อบรมในด้านใดเพิ่มเติม เพื่อจะนำข้อเสนอแนะนั้นกลับไปปรับปรุงในครั้งต่อไป ส่วนอุปกรณ์และเครื่องมือที่เป็นปัจจัยหลักและปัจจัยสนับสนุนการดำเนินงานของหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดินจะต้องเตรียมความพร้อมมากกว่านี้

ในปี 2545 กรมพัฒนาที่ดิน ได้มีการประเมินผลการดำเนินงานของหมอดินอาสา ซึ่งได้สรุปสาระสำคัญดังนี้ โครงการหมอดินอาสา กล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ แต่การดำเนินงานในบางเรื่องก็ยังไม่ได้ผลสำเร็จตามที่ได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้

ตารางที่ 4.4 สรุปผลการประเมินโครงการหมอดินอาสาปีงบประมาณ 2545

ข้อ	หัวข้อการประเมิน	รายละเอียด	สรุปผล
1.	การดำเนินงานตามเป้าหมายและผลสำเร็จตาม วัตถุประสงค์ของโครงการ	1. ได้รับความรู้จากกาอบรม 2. ทำหน้าที่เผยแพร่ข่าวสารของกรมฯ ไปสู่เกษตรกรทั่วไป 3. การเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม 4. เกษตรกรทั่วไปได้รับประโยชน์จากหมอดินอาสา 5. หมอดินอาสาได้รับการยอมรับ	1. ความพึงพอใจและเข้าใจการอบรมดี 2. ประสบความสำเร็จดี 3. ยอมรับกิจกรรมที่กรมฯ มอบให้ 4. เกษตรกรได้รับการถ่ายทอดความรู้และการบริการจากหมอดินอาสาเป็นอย่างดี 5. เพื่อนบ้านยอมรับในการถ่ายทอดและให้ความน่าเชื่อถือ
2.	การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังมีโครงการหมอดินอาสา	1. มีการเปลี่ยนแปลงเกิดกับหมอดินอาสา 2. เกษตรกรทั่วไปมีการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพและมีความพึงพอใจต่อโครงการหมอดินอาสา	1. หมอดินอาสามีความสนิทสนมกับเจ้าหน้าที่เพิ่มขึ้น มีการรับเทคโนโลยีการเกษตรใหม่ๆ มาใช้ ได้รับการยอมรับจากเพื่อนบ้านหลังการถ่ายทอดความรู้ให้และมีรายได้เพิ่มจากการขายผลผลิต 2. การใช้ที่ดินมีลักษณะดีขึ้นได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น มีการใช้ปุ๋ยเคมีลดลง ปลุกพืชได้ตรงตามลักษณะของดินและมีความพึงพอใจในตัวหมอดินอาสา
3.	ทัศนคติและความคิดเห็นของหมอดินอาสา		1. การยกระดับตัวเอง 2. ไม่เห็นด้วยที่จะมีผู้ช่วยหมอดินอาสา 3. ถักสูตรที่ใช้ในการฝึกอบรมล้าสมัย 4. เห็นด้วยในการมีโครงการหมอดินอาสา 5. ควรมีสถิติพิเศษและ ค่าตอบแทนบ้าง

ที่มา : รายงานการประเมินผลโครงการหมอดินอาสา พ.ศ. 2545

นอกจากนี้ ผู้ประเมินยังพบข้อสังเกต ที่เป็นปัญหาและมีข้อเสนอแนะเพื่อให้โครงการหมอดินอาสาประสบความสำเร็จและสามารถสร้างประโยชน์ได้อย่างสูงสุด ตามที่สรุป ดังนี้

ตารางที่ 4.5 ปัญหาและข้อเสนอแนะโครงการหมอดินอาสาปีงบประมาณ พ.ศ. 2545

ข้อ	ผู้เกี่ยวข้อง	ปัญหาที่พบ	แนวทางเสนอแนะ
1.	ผู้บริหาร โครงการ	1. งบประมาณที่ได้จัดสรรให้น้อย ไม่เพียงพอต่อการจัดสรรหลายอย่าง 2. มีความล่าช้า ทำให้การฝึกอบรมหมอดินอาสาต้องเลื่อนออกไป เพราะจะต้องกับฤดูทำการเกษตร 3. อุปสรรคในการแนะนำของหมอดินที่ติดตามบ้านนั้นก็มี การชำรุด 4. มีการเปลี่ยนแปลงในคำสั่งบอ่ย ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานบอ่ยทำให้ขาดความมั่นใจในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่และหมอดินอาสา 5. กำลังเจ้าหน้าที่ติดตามการทำงานหมอดินอาสาไม่เพียงพอ 6. ความไม่พร้อมของหมอดินอาสา เช่นอายุมากขึ้น การไม่เวลาให้ของหมอดินอาสา อีกทั้งการขอเปลี่ยนตัวบอ่ยของหมอดินอาสา	1.ควรมีการจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมและให้เพียงพอ 2. ควรจัดสรรงบประมาณให้ทันกับฤดูการอบรมด้วย 3. ผู้รับผิดชอบโครงการ ควรจัดหาและเปลี่ยนในส่วนที่ชำรุดเพื่อให้หมอดินอาสาได้ใช้งานได้ 4. ผู้กำหนด นโยบาย ควรมีแผนงานชัดเจน เพื่อความมั่นใจและความถูกต้องในการดำเนินงาน 5. ผู้รับผิดชอบโครงการ ควรมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อจ้างลูกจ้างไว้คอยประสานงานติดต่อหมอดินอาสาอย่างต่อเนื่อง 6. ผู้รับผิดชอบโครงการควรทำการคัดเลือกหมอดินอาสาที่มีคุณสมบัติตรงตามที่กำหนดไว้ เพื่อความต่อเนื่องในการทำงานและความก้าวหน้าของโครงการ

ตารางที่ 4.5 (ต่อ)

ผู้เกี่ยวข้อง	ปัญหาที่พบ	แนวทางเสนอแนะ
2. เจ้าหน้าที่ของกรมฯ	1. หมอคนอาสาเข้ารับการอบรมได้ไม่ตามเป้าหมายเนื่องจากไม่ว่าง 2. อบรมหมอคนอาสาไม่ครบตามจำนวนวันที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตร 3. เอกสารและอุปกรณ์มีไม่ครบตามจำนวนของหมอคนอาสา	1. เจ้าหน้าที่ควรปรึกษากับหมอคนอาสาวันว่างก่อนที่จะจัดวันอบรม 2. ควรให้หมอคนอาสาหาผู้เข้ารับการอบรมแทนกรณีที่ไม่สามารถเข้าร่วมอบรมได้ตามวันที่นัดหมาย 3. เจ้าหน้าที่ควรมีการสำรวจความต้องการของหมอคนอาสาด้วยว่าขาดอุปกรณ์อะไรและควรจัดหาให้ครบ
3 หมอคนอาสา	1. ความรู้ในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ของกรมฯ ยังมีน้อย 2. ค่าตอบแทนและสิ่งจูงใจ	1. ผู้เป็นวิทยากร จะต้องใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและมีการปฏิบัติและให้หมอคนอาสาที่เข้าฝึกอบรมลองปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการใช้งานได้ถูกต้อง 2. กรมพัฒนาที่ดิน ต้องสร้างสิ่งจูงใจทั้งในรูปแบบที่เป็นตัวเงิน เช่น เมล็ดพันธุ์พืช สารเร่ง หรือสิทธิพิเศษบางอย่าง และสิ่งตอบแทนที่เป็นเกิดความยกย่องเชิดชูและการเพิ่มบทบาทสำคัญในชุมชนแก่หมอคนอาสา อีกทั้งด้านประโยชน์ต่างๆ กรมฯ ควรให้การตอบแทนในด้านการให้เปล่า เช่น ปรับปรุงแปลงนาให้หมอคนอาสา ครอบทุกหมู่บ้าน เป็นต้น

ที่มา : รายงานการประเมินผลโครงการหมอคนอาสา พ.ศ. 2545

2.2 ส่วนที่เป็นผลงานของหมอดินอาสา

เนื่องจาก กรมพัฒนาที่ดิน ไม่ได้จัดทำสถิติการออกปฏิบัติงานในภาคสนามของหมอดินอาสา ในแต่ละปีไว้ชัดเจน จึงไม่สามารถเปรียบเทียบผลงานกับเป้าหมายได้ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้ทำการประเมินผลการปฏิบัติงานของหมอดินอาสา โดยอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารรายงานของกรมฯ ที่มีอยู่ และการสัมภาษณ์ ผู้บริหารโครงการ และหมอดินอาสาเป็นสำคัญ

หลังจากที่มีการปรับปรุงและพัฒนาขยายเครือข่ายหมอดินอาสา ออกเป็น 4 ประเภท ตามที่ได้เสนอไปแล้วนั้น บทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสา ได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยจัดตั้งครั้งแรก ซึ่งเมื่อก่อน หมอดินอาสา ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ช่วยเจ้าหน้าที่ ในการออกให้บริการสำรวจและวิเคราะห์ดินปัญหาต่างๆ ในภาคสนามและในหมู่บ้านเท่านั้น แต่ในปัจจุบัน บทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสา ได้เน้นและให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานในแปลงสาธิตจุดเรียนรู้ เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับเกษตรกร ได้รู้จักวิธีการบริหารจัดการทรัพยากรดินแบบใหม่ ผู้ที่สนใจก็สามารถเรียนรู้และนำวิธีการบริหารจัดการ ทรัพยากรดิน การปลูกพืชที่เหมาะสมกับดิน ไปใช้ในพื้นที่ของตัวเองได้อย่างเป็นระบบ ตั้งแต่เริ่มแรกปรับปรุงดิน จนถึงเก็บเกี่ยวผลผลิต และอีกด้านหนึ่งของหมอดินอาสา ก็ทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้กับผู้ที่มาศึกษาดูงาน ไปพร้อม ๆ กันด้วย หากจะประเมินผลการปฏิบัติงาน ของหมอดินอาสา ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ และโครงการหมอดินอาสา ประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับของเกษตรกรเพียงใด จึงได้ใช้ความสำเร็จของหมอดินอาสาดีเด่น เป็นตัวชี้วัด เนื่องจากผู้ที่จะได้รับรางวัล หมอดินอาสาดีเด่น จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ มีความสามารถ ผ่านเกณฑ์การคัดเลือก ของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งมีหัวข้อการคัดเลือก ดังนี้

รายละเอียดคะแนนของหมอดินอาสาระดับยอดเยี่ยม คณะทำงานตรวจประเมินและให้คะแนนหมอดินอาสาดีเด่น ประจำปี 2549 ตรวจประเมินให้คะแนนในพื้นที่

ตารางที่ 4.6 เกณฑ์การคัดเลือกหมอดินอาสาดีเด่น ประจำปีงบประมาณ 2549

ที่	เกณฑ์การประเมิน	คะแนน เต็ม	หมอดินอาสาคะแนนที่ได้		
			วิเชียร	บุญปรุง	ธรรมรัตน์
1.	ความคิดริเริ่มและความพยายามในการพัฒนาอาชีพ				
	ในการสร้างผลงาน	25.0	23.2	23.3	23.1
	1.1 ความสามารถในการใช้วิธีการ/ระบบการบริหารจัดการใหม่	6.0	4.5	4.5	4.5
	1.2 การนำผลิตภัณฑ์ใหม่/เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้	5.0	5.0	5.0	5.0
	1.3 ความมานะอดทนในการประกอบอาชีพ	5.0	4.6	4.6	4.4
	1.4 หลัก / แนวคิดในการดำรงชีวิตและอาชีพ	5.0	4.5	4.6	4.6
	1.5 การแก้ไขปัญหา	4.0	4.6	4.6	4.6
2.	ผลงานและความสำเร็จของผลงานทั้งปริมาณและคุณภาพ				
	ตลอดจนระยะเวลาที่ปฏิบัติและความยั่งยืนในอาชีพ	35.0	32.5	32.8	31.8
	2.1 ความสามารถในการจัดการดินในการปลูกพืชชนิดต่าง ๆ	5.0	4.6	4.6	4.6
	2.2 การนำเทคโนโลยีของกรมฯ ไปใช้				
	(พด. 1-7 แฝก/ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ, ปุ๋ยพืชสด)	5.0	4.7	4.7	4.5
	2.3 ความสำเร็จในด้านการจัดทำศูนย์เรียนรู้				
	การบริหารศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดิน	5.0	4.3	4.5	4.5
	2.4 ความสามารถด้านการวิเคราะห์ดิน				
	และนำผลการวิเคราะห์ดินไปใช้	5.0	4.5	4.5	4.5
	2.5 ความสำเร็จในด้านการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยพืชสด	5.0	5.0	5.0	5.0
	2.6 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาที่ดิน	5.0	4.5	4.5	4
	2.7 ระยะเวลาที่ประสบผลสำเร็จ	5.0	4.9	5.0	4.7
3.	ความเป็นผู้นำและเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมในด้านต่าง ๆ	20.0	18.2	16.6	17.0
	3.1 การเผยแพร่งานพัฒนาที่ดิน	6.0	5.8	5.6	5.6
	3.2 การทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม	4.0	3.8	3.4	3.5
	3.3 การมีส่วนร่วมในการกิจกรรม				
	- เป็นวิทยากร	3.0	2.8	2.4	2.7
	- ออกหน่วยเคลื่อนที่	2.0	1.6	1.3	1.3

ตารางที่ 4.7 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อ - สกุล	ประเภทรางวัล	สังกัด	ปีที่ได้รับ
5.	นายประมวล แก้วสว่าง	หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ ระดับเขต	สพข. 4	2548
6.	นายวรชัย ศิลาวัตรพงษ์สกุล	หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ ระดับเขต	สพข. 5	2548
7.	นายสุรัตน์ รุขรัตน์	หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ ระดับเขต	สพข. 6	2548
8.	นายพิษณุกร กองลับ	หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ ระดับเขต	สพข. 7	2548
9.	นายเสน่ห์ จุลนันท์	หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ ระดับเขต	สพข. 8	2548
10.	นายสมมาตร บุญฤทธิ์	หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ ระดับเขต	สพข. 9	2548
11.	นายเอี่ยม ศรีพนมวรรณ	หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ ระดับเขต	สพข. 10	2548
12.	นายพีระ แก้วสุลี	หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ ระดับเขต	สพข. 11	2548
13.	นายจ้อย สอนเครือ	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช ข้าว	สพด. ลพบุรี	2548
14.	นายทิพย์ การระเกตุ	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช ข้าวโพด	สพด. ลพบุรี	2548
15.	นายทา จันทะ	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช อ้อย	สพด. ลพบุรี	2548
16.	นายบุญปรุง พวงศิลป์	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช ชมพู	สพด. ปทุมธานี	2548
17.	นายจันดี หนูแดง	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช พืชผัก	สพด. ลพบุรี	2548
18.	นายสำเนียง กัญญาณ มงคล	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช มันสำปะหลัง	สพด. สระแก้ว	2548
19.	นายโอไทร วิศรียา	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช มะขาม	สพด. สกลนคร	2548
20.	นายบุญจันทร์ พูลเพิ่ม	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช ไม้ดอก	สพด. อุดรธานี	2548

ตารางที่ 4.7 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อ - สกุล	ประเภทรางวัล	สังกัด	ปีที่ได้รับ
21.	นายบรรจง ไพรทอง	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช ส้ม	สพด.อุดรดิตถ์	2548
22.	นายณรงค์ เพชรสวัสดิ์	สาขาการจัดการดินในการปลูกพืช ลองกอง	สพด.ตรัง	2548
23.	นายลับ จุสวอย	สาขาการทำจุลินทรีย์ และบริหารศูนย์บริการ งานพัฒนาที่ดิน	สพด.ระนอง	2548
24.	นายโกมล อุดมโกชน์	สาขาการวิเคราะห์ดินและการใช้แผนที่	สพด. สมุทรสาคร	2548
25.	นายสมพงษ์ อ้นมณี	สาขาการผลิต การใช้ประ โยชน์และขยายผล 9 มหัศจรรย์	สพด. สมุทรปราการ	2548
26.	นางวันเพ็ญ สนลอย	สาขาประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ใน การพัฒนาที่ดิน	สพด. ปราจีนบุรี	2548
27.	นายวิเชียร มงคล	เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาการพัฒนา ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หมอดินอาสาดีเด่น ชนะเลิศ	สพข.2	2549
28.	นายบุญปรุง พวงศิลป์	หมอดินอาสาดีเด่นรองชนะเลิศอันดับ 1	สพข. 1	2549
29.	นายธรรมรัตน์ พากเพียร	หมอดินอาสาดีเด่นรองชนะเลิศอันดับ 2	สพข. 11	2549
30.	นายมานะ เชียงสันเทียะ	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.3	2549
31.	นายบุญมี ทอนมาตย์	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.4	2549
32.	นายสมัย พันธุ์ชมภู	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.5	2549
33.	นายพุทธพงษ์ ปาสีพงศา	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.6	2549
34.	นายสุพัฒน์ จินคำ	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.7	2549
35.	นายชัยกุล สุขก้อน	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.8	2549
36.	นายสมัคร พิกทองอยู่	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.9	2549
37.	นายขวัญชัย ไคว่ปรีชา	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.10	2549
38.	นายเล็ก พรรณศรี	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.11	2549
39.	นายสนอง จำประดิษฐ์	หมอดินอาสาดีเด่นสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต	สพข.12	2549

ตารางที่ 4.7 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อ - สกุล	ประเภทรางวัล	สังกัด	ปีที่ได้รับ
40.	นายจำลอง จันทรา	สาขาการจัดการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการพัฒนาที่ดิน	สพด. เพชรบูรณ์	2549
41.	นายไพบุลย์ ศรีมัลย์	สาขาหญ้าแฝกและการอนุรักษ์ดินและน้ำ	สพด.ระนอง	2549
42.	นายเวช แสนมนตรี	สาขาปุ๋ยพืชสด	สพด. ขอนแก่น	2549
43.	นางสุภารัตน์ จุสว	สาขา พด.1 และ พด.3	สพด.ระนอง	2549
44.	นายบุญหลาย ศิริ	สาขา พด.2 และ พด.6	สพด.สระแก้ว	2549
45.	นายดา มะระม่วง	สาขา พด.7	สพด. หนองคาย	2549

ที่มา: ประวัติและผลงานหมอดินอาสาดีเด่น ประจำปีงบประมาณ 2548 และประจำปีงบประมาณ 2549

กรมพัฒนาที่ดิน

ด้านมุมมองของผู้บริหาร ที่มีต่อ โครงการหมอดินอาสา คือ เป็นความภาคภูมิใจของ กรมพัฒนาที่ดิน ที่ได้จัดตั้งขึ้น ซึ่งไม่เพียงแต่ตัวของหมอดินอาสา เท่านั้นที่ประสบความสำเร็จใน การประกอบอาชีพ หมอดินอาสา ยังทำหน้าที่ช่วยขับเคลื่อน ให้โครงการอื่นๆ ของกรมพัฒนา ที่ดิน สามารถเดินหน้าและไปสู่เป้าหมายได้สำเร็จ และได้สร้างชื่อเสียงให้กรมฯ จนเป็นที่รู้จัก อย่างแพร่หลายและให้มีความเข้าใจในงานของ กรมพัฒนาที่ดินอย่างถูกต้อง

“กรมฯ มีความพอใจในผลงานหมอดินอาสา งานของกรมฯ ก็ขยายได้ดี และกรมฯ อื่น ๆ ก็กำลังอิจฉากรมฯ ของเราด้วย พยายามเรียนแบบ แต่ก็ต้องมีการพัฒนาอีกเยอะ...” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

“แน่นอน เพราะในขณะนี้ กรมฯ แม้แต่ผู้บริหารก็ยอมรับว่าที่กรมฯ มีความก้าวหน้าและมีชื่อเสียงในขณะนี้ ส่วนสำคัญคือ หมอดินอาสา เหมือนกับแขนขาของ กรมฯ ถือเป็นกลไกสำคัญของ กรมฯ โดยที่ กรมฯ

มีอะไรหมอดินอาสาที่จะทำอย่างนั้นไปด้วย มันเป็นความภูมิใจที่กรมฯ มีต่อหมอดินอาสา” (อุดม เกียรติศิริ, สัมภาษณ์)

“ผมว่าโครงการ ก็ไปได้ดีนะถ้าเป็นเปอร์เซ็นต์ ผมให้ 80 เปอร์เซ็นต์นะ เพราะคิดว่าทำให้งานของกรมฯ ของเราไปดีและเร็วขึ้นด้วย คุณได้จากแต่ละหน่วยในจังหวัด พอได้หมอดินอาสามา มันไม่มีปัญหางานจะไปได้คล่อง...” (สัมพันธุ์ เสงี่ยมใจ, สัมภาษณ์)

ด้านมุมมองของหมอดินอาสา กล่าวว่า โครงการหมอดินอาสา เป็นการให้โอกาส และเป็นการเปิดโลกทัศน์ในการทำการเกษตรอย่างมีแบบแผน พร้อม ๆ กับให้เกษตรกรได้เรียนรู้ และรู้หลักวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรดินและน้ำ ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตรอย่างแท้จริง

“โครงการหมอดินอาสา มีประโยชน์มากที่สุดนะเท่าที่สัมผัสมา ต่อตัวของผมเอง ต่อครอบครัวผมและต่อเกษตรกรใน 13 หมู่บ้านในตำบลบ้านโพธิ์ จะมีการเปลี่ยนแปลงไปหลายอย่าง หลังจากที่มีโครงการ ฯ นี้ขึ้น เช่น ได้รับการชี้แนะจากหมอดินอาสาว่าควรจะปลูกอะไรดี ตรงนี้ปลูกไม้ผลนะ ตรงนี้ปลูกข้าวนะ ถ้าทำข้าวมาก ๆ จะล้มตลาดนะราคาไม่ดี เพราะพ่อค้าคนกลางตั้งราคาไม่ใช้รัฐบาลตั้งราคา บางพื้นที่ก็ให้ปลูกไม้เศรษฐกิจนะ เช่น ยางพารา ยูคาลิปตัส อะไรอย่างนี้ครับ คือเกษตรกรจะได้รับความรู้เยอะขึ้นมากครับ....” (ตา มะระม่วง, สัมภาษณ์)

“โครงการหมอดินอาสา ถือว่าเป็นประโยชน์มาก เลยครับ คือเกษตรกรได้รับข่าวสาร ความรู้ต่างๆ ที่จะนำไปปรับปรุงกับครอบครัวและชุมชนของตัวเอง เป็นสิ่งที่ดีมากเลยครับ ” (เหรียญ เจริญทอง, สัมภาษณ์)

“โครงการนี้ให้ประโยชน์หลายอย่างครับ อย่างกับผมนี้ได้ชีวิตที่ดีขึ้น ให้ทรัพย์สินสมบัติที่ดีขึ้น ขณะนี้ผมยังได้สร้างบ้านหลังใหม่ ถึง 6 แสนบาท ปีที่ผ่านมาเอง มันมีประโยชน์มากเลยครับ คนไม่มีคือคนไม่ทำ คนที่ทำนี้มีมากเลย มีแบบลักษณะที่ว่าเรารู้วิธีการปรับปรุงบำรุงดิน รู้วิธีการทำปุ๋ยหลายอย่างครับ...” (บุญมี ทอนมาตย์, สัมภาษณ์)

“ถ้าไม่มีโครงการหมอดินอาสา ก็ไม่มีหมอดินอาสา เกษตรกรก็ต้อง พึ่งเคมีอีก” (เล็ก พรรณศรี ,สัมภาษณ์)

ประโยชน์ของการจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา นอกจากจะช่วยขยายงานพัฒนาที่ดินให้ครอบคลุมและเป็นการให้ความรู้แก่เกษตรกรให้ได้รู้วิธีการจัดการดิน การอนุรักษ์ทรัพยากรดิน ให้มีความรู้ในการปลูกพืชแล้ว โครงการหมอดินอาสายังมีประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนอีกด้วย

“โครงการหมอดินอาสาเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร ตรงนี้มีเยอะเลย แต่เสียค่าหมอดินอาสามีน้อยในหมู่บ้าน มีแค่หมู่บ้านละ 1 คนเอง เพราะวิถีชีวิตของชาวไร่ หรือคนที่นี่จะแบ่งแยกออกเป็นตระกูลแซ่ ถ้าจะเชื่อในกลุ่มของเขานะ ก็เคยปรึกษาทางสถานีพัฒนาที่ดินเหมือนกันนะงบประมาณเขาจำกัด...” (พุทธิพงษ์ ปาติพสงศา,สัมภาษณ์)

“ได้ประโยชน์จากโครงการนี้เยอะนะ บางที่เจ้าหน้าที่มีน้อย อยู่ไกลการติดต่อกับเกษตรกรจะลำบาก ถ้ามีหมอดินอาสา ก็จะประสานกับเกษตรกรก็จะสะดวกและหมอดินอาสา ก็จะประสานกับเจ้าหน้าที่ก็จะง่ายและรวดเร็วมากขึ้น โครงการนี้มีประโยชน์ครับ และอยากให้พัฒนาเพิ่ม ใจผมนะ อยากขอให้กรมฯ อยากให้ ตำบลวังแดง ทำครบวงจะเลย คือมีการปรับปรุงบำรุงดิน มีรถไถ รถเกี่ยวข้าว อย่างผมถ้าใครไม่เผาตอซัง ผมจะเกี่ยวข้าวให้ฟรีเลยและปั่นให้ถูกๆ ทั้งตำบล อยากจะขอรถเกี่ยว รถปั่น อยากให้เป็นตัวอย่างเลยครับ...” (ชัยกุล สุขก้อน ,สัมภาษณ์)

“เป็นประโยชน์มาก คือ เจ้าหน้าที่ของกรมฯ มีน้อย ก็ได้จากหมอดินอาสาทำงานให้ เพราะหมอดินอาสา มีทุกหมู่บ้าน ถ้าไม่มีหมอดินอาสา งานของกรมฯ ก็ไม่ครอบคลุม เพราะบุคลากรน้อย คนหนึ่งๆ คุมตั้ง 2-3 อำเภอแล้วก็อยู่จุดเดียวที่สถานีพัฒนาที่ดินเท่านั้น ไม่เหมือนกับกรมส่งเสริมการเกษตร ที่มีเจ้าหน้าที่คลุมทุกตำบล แต่คนของพัฒนาที่ดินมีน้อย ก็ได้หมอดินอาสา มาช่วยที่มีทุกหมู่บ้านนี้แหละครับ ” (วิเชียร มงคล ,สัมภาษณ์)

โครงการหมอดินอาสา เป็นโครงการที่มีเสียงตอบรับจาก กรมพัฒนาที่ดินและหมอดินอาสาที่เป็นตัวแทนของเกษตรกร ว่าเป็นโครงการที่เป็นประโยชน์ ต่อทั้งภาครัฐและประชาชน หากมีการปรับปรุงและพัฒนาโครงการฯ ให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ก็ยิ่งจะทำให้ โครงการหมอดินอาสา สามารถที่จะขยายเครือข่ายหมอดินอาสา ได้ครอบคลุมทุกพื้นที่ อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่ายอย่างสูงสุด และสามารถที่จะเป็นโครงการแบบอย่างให้กับหน่วยงานภาครัฐ ที่เน้นการสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม ภาคเกษตรแบบโครงการหมอดินอาสาได้เป็นอย่างดี

3. ผลสุดท้ายหรือผลลัพธ์สุดท้าย (Ultimate outcome)

การจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา เป็นการวางรากฐานกำลังคนที่เป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดิน ให้มีอยู่ทั่วทุกพื้นที่ การทำการเกษตรของประเทศ และเป็นการปูพื้นฐานให้กับโครงการอื่นๆ ของ กรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งโดยส่วนใหญ่งานของ กรมพัฒนาที่ดิน จะมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของเกษตรกรส่วนรวม โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อการกินดี อยู่ดีของเกษตรกร เป็นสำคัญ โครงการส่วนใหญ่ ที่กรมฯ รับผิดชอบ เช่น โครงการตามแนวพระราชดำริ ซึ่งมีอยู่ประมาณ 100 กว่า โครงการ อาทิเช่น

ตารางที่ 4.8 โครงการตามพระราชดำริที่กรมพัฒนาที่ดินรับผิดชอบจัดทำ

ที่	โครงการ	จังหวัด	ภาค
1.	โครงการเขื่อนคลองท่าด่าน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	นครนายก	กลาง
2.	โครงการฟาร์มตัวอย่างในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถหนองระหารจัน	อ่างทอง	กลาง
3.	โครงการอนุรักษ์ดินและน้ำเพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน ในพื้นที่วัดญาณสังวราราม	ชลบุรี	ตะวันออก
4.	โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากฯ	จันทบุรี	ตะวันออก

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ที่	โครงการ	จังหวัด	ภาค
5.	โครงการจัดทำแปลงสาธิตจุดเรียนรู้การพัฒนาที่ดิน ตามพระราชดำริบริเวณอ่างเก็บน้ำดอกกราย	ระยอง	ตะวันออก
6.	โครงการการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริ	ฉะเชิงเทรา	กลาง
7.	โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชเสาวนีย์ โครงการศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ	นครราชสีมา	ตะวันออก เหนือ
8.	โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต อำเภอนาโพธิ์ โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ	บุรีรัมย์	ตะวันออก เหนือ
9.	โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	ยโสธร	ตะวันออก เหนือ
10.	โครงการศูนย์พัฒนาการเกษตรภูสิงห์	ศรีสะเกษ	ตะวันออก เหนือ
11.	โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบน โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ	มุกดาหาร	ตะวันออก เหนือ
12.	โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ โครงการฟาร์มตัวอย่างโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน	อุบลราชธานี	ตะวันออก เหนือ
13.	โครงการขุดน้ำก่ำ โครงการคนและชุมชนอยู่ร่วมกันน้ำบางท่าโขง โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ ด้านการประมง โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ บ้านทางหลวง โครงการแหล่งน้ำ ห้วยหินกอง	นครพนม	ตะวันออก เหนือ
14.	โครงการโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านป่าก่อและบ้านห้วยผ่อง	อำนาจเจริญ	ตะวันออก เหนือ
15.	โครงการพัฒนาการเกษตรและโภชนาการเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากฯ	ขอนแก่น	ตะวันออก เหนือ

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ที่	โครงการ	จังหวัด	ภาค
16.	โครงการจัดและพัฒนาพื้นที่หมู่บ้านโนนสุพรรณ	หนองคาย	ตะวันออกเฉียงเหนือ
17.	โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำทอน โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ บ้านจันทร์	อุดรธานี	ตะวันออกเฉียงเหนือ
18.	โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ บ้านท่าแร่ บ้านแพด บ้านหนองบัวสิม วัดเสนานฤมิตร	สกลนคร	ตะวันออกเฉียงเหนือ
19.	โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ บ้านคำพิ	มหาสารคาม	ตะวันออกเฉียงเหนือ
20.	โครงการทดลองให้คนอยู่กับป่าอย่างยั่งยืนในลักษณะ “บ้านเล็กในป่าใหญ่คอยคำ” โครงการพัฒนาและปรับปรุง บ้านห้วยจะค่าน, โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย, โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าสะเมิง, โครงการพัฒนาที่ดิน อำเภอแม่แจ่ม โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่คอยคำห่มปก, โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงคอยแบแล, เกษตรวิชญา โครงการตามพระราชดำริของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงห้วยแม่เกี๋ยง, โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงคอยม่อนล้าน, โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงบ้านเสาแดง, โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงห้วยเมืองงาม, โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ บ้านนาศิริ, โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงบ้านกองป้อเหนือ, โครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง อันเนื่องมาจากฯ, โครงการฟาร์มตัวอย่างตามแนวพระราชดำริ บ้านดงเย็น, โครงการศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ, โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” กลุ่มแม่น้ำปิงน้อย, กลุ่มน้ำแม่หาด บ้านสบหาด,	เชียงใหม่	เหนือ

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ที่	โครงการ	จังหวัด	ภาค
21.	โครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ บ้านแม่ปางใหญ่ , โครงการพัฒนาที่ดินอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, โครงการ จัดตั้งหมู่บ้านยามชายแดน อันเนื่องมาจากฯ บ้านขุนเคื่อ – บ้านแม่ส่วยอู, โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” กลุ่มน้ำของบ้านปางคอง, กลุ่มน้ำสะงา, กลุ่มน้ำปาย, กลุ่มน้ำแม่สะมาด – ห้วยหมากล่าง	แม่ฮ่องสอน	เหนือ
22.	โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่อาว	ลำพูน	เหนือ
23.	โครงการภูฟ้าพัฒนา/บ่อเกลือ อันเนื่องมาจากฯ, โครงการ สถานีทดลองเกษตรที่สูงภูยัคฆ์, โครงการสถานีทดลองเกษตรที่สูง บ้านสบขุน อันเนื่องมาจากฯ , โครงการสถานีทดลองเกษตรที่สูงบ้านกอน – บ้านจูน, โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” กลุ่มน้ำขุนน่าน	น่าน	เหนือ
24.	โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ บ้านห้วยหญ้าไซ, โครงการพระราชดำริ บ้านงธารทอง, โครงการสถานีทดลองเกษตรพื้นที่สูงคอยบ่อ, โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ อันเนื่องมาจากฯ บ้านปางขอน, โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คอยยาว คอยผาหม่น คอยผาจิ, โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” กลุ่มน้ำคำ	เชียงราย	เหนือ
25.	โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูง ตามพระราชดำริบ้านสันติสุข – ขุนกำลัง, โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ บ้านหนองห้า	พะเยา	เหนือ
26.	โครงการพัฒนาที่ดินบริเวณลุ่มน้ำแจ๋ก อันเนื่องมาจากฯ , โครงการพัฒนาลุ่มน้ำพัฒนาคุณภาพชีวิตในพื้นที่ดินน้ำน้ำหนาว	เพชรบูรณ์	เหนือ
27.	โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” กลุ่มน้ำภาค	พิษณุโลก	เหนือ
28.	โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” กลุ่มน้ำลี	อุตรดิตถ์	เหนือ
29.	โครงการฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรม	ตาก	เหนือ

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ที่	โครงการ	จังหวัด	ภาค
30.	โครงการศึกษาวิธีการฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้ม อันเนื่องมาจากฯ , โครงการฟาร์มตัวอย่าง บ้านบ่อหวี	ราชบุรี	กลาง
31.	โครงการพัฒนาที่ดินหนองพลับ - กัดหลวง, โครงการปลูกป่า ชัยพัฒนา - แม่ฟ้าหลวง	ประจวบคีรีขันธ์ , เพชรบุรี	กลาง
32.	โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากฯ	เพชรบุรี	กลาง
33.	โครงการสวนป่าเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้า พระบรมราชินีนาถ	-	-
34.	โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากฯ	กาญจนบุรี	กลาง
35.	โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากฯ	นครศรีธรรมราช	ใต้
36.	โครงการศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนว พระราชดำริ, โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากฯ	สุราษฎร์ธานี	ใต้
37.	โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากฯ ต.สลุยและ ต.สองพี่น้อง	ชุมพร	ใต้
38.	โครงการมูลนิธิชัยพัฒนา บ้านทุ่งรัก, โครงการมูลนิธิชัยพัฒนา “พัฒนาพื้นที่และปรับปรุงบำรุงดินเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน”	พังงา	ใต้
39.	โครงการฟาร์มตัวอย่างในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ หมู่ 1 2 ต.ท่าข้าม, บ้านดุดง, บ้านคอนนา, บ้านน้ำคำ, บ้านน้ำคำ, บ้านลีปาย, บ้านทุ่งแป้น	ปัตตานี	
40.	โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ อ.คลองหอยโข่ง	สงขลา	ใต้
41.	โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ อ.บางแก้ว	พัทลุง	ใต้
42.	โครงการหมู่บ้านเศรษฐกิจและฟาร์มตัวอย่างใน สมเด็จพระนาง เจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ บ้านเราะบูโงะ, บ้านอุปะะ	ยะลา	ใต้

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ที่	โครงการ	จังหวัด	ภาค
43.	โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ บ้านบาตูกากาปัส, บ้านโคกโก, บ้านรอดันบาต, อ.รีอเสาะ, บ้านตอหลัง, บ้านป่าไผ่, โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง อันเนื่องมาจากฯ, โครงการสวนพฤกษศาสตร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้	นราธิวาส	ใต้
44.	โครงการฟาร์มตัวอย่าง บ้านโคกหมัก, บ้านยาบี, โครงการพัฒนาพื้นที่พรุแมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ,	ปัตตานี	ใต้

ที่มา : แผนปฏิบัติงานงบประมาณประจำปี 2551 กรมพัฒนาที่ดิน

นอกจากนี้ กรมพัฒนาที่ดิน ได้ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐจัดทำโครงการต่างๆ เช่น แหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน โครงการเกษตรอินทรีย์ โครงการพักชำระหนี้ของเกษตรกร หรือโครงการอื่น ๆ หมอดินอาสาจะทำหน้าที่สำคัญ ร่วมรับผิดชอบงานในภาคสนามกับเจ้าหน้าที่ เพื่อประสานงานกับเกษตรกรในท้องถิ่น จัดทำจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเสมอ

ภาพที่ 4.1 รมรณค้ดเผดอซ่งซ่าว

ภาพที่ 4.2 รมรณค้ปลูกผักปลอดสาร

“ หมอดินอาสา จัดตั้งเพื่อมาสนับสนุนการทำงานของ กรมฯ ให้มีความครอบคลุมทั่วประเทศ คือ จะทำให้โครงการและงานต่างๆ ฟูพรม ถึงซ้างล่งได้อย่างรวดเร็วและครอบคลุม ถึงแม้เราจะเป็นกรม เล็กๆ

ภาพที่ 4.3 ถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกร

เป็นกรม ที่มีกำลังคนน้อยแต่กรมฯ ส่งเสริมมีกำลังคนเป็นหมื่นๆ คน แต่เราสามารถนำงานพัฒนาลงสู่พื้นที่ได้รวดเร็ว พร้อมกับรับปัญหาได้รวดเร็วและพร้อมกัน...มันเป็นพื้นฐานที่ทำให้เราสามารถทำโครงการอื่นๆ ได้สำเร็จด้วย.. ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ , สัมภาษณ์)

ผลการประเมินตามมิติการมองผลของโครงการ สรุปได้ว่า โครงการหมอดินอาสาประสบความสำเร็จ ในการดำเนินงาน มีผลผลิต คือหมอดินอาสาที่อยู่ทั่วประเทศ เกิดผลลัพธ์ คือ ผลการปฏิบัติงานด้านพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาเป็นที่พอใจของกรมพัฒนาที่ดินและเกษตรกร ผลลัพธ์สุดท้าย คือ หมอดินอาสา มีส่วนสำคัญในการสร้างประโยชน์ให้สังคมส่วนรวม ด้วยการเข้าร่วมดำเนินงานในโครงการอื่นๆ ทั้งในส่วนของการพัฒนาที่ดินและร่วมกันหน่วยงานราชการอื่น

มิติที่ 2 ผลสำเร็จของโครงการต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อโครงการหรือนโยบายอื่นๆ ประกอบด้วย

1 ต้องไม่ก่อให้เกิดต่อปัญหากับโครงการหรือนโยบายอื่น ๆ

โครงการหมอดินอาสา ถือว่าเป็นโครงการที่มีความสอดคล้องกับ โครงการต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นและโครงการที่อยู่ในความรับผิดชอบของ กรมพัฒนาที่ดิน มีความสอดคล้องกับโครงการสำคัญๆ ของกรมฯ เช่น โครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน เกษตรกรสมาแจ้งความจำนงค์เข้าร่วมโครงการได้ โดยให้ไปติดต่อกับหมอดินอาสา คือ ไปพบหมอดินอาสาพร้อมแจ้งความประสงค์ว่าต้องการมีสระน้ำในพื้นที่ไร่นาของตนเอง พร้อมกรอแบบฟอร์มแจ้งความประสงค์ของแหล่งน้ำในไร่นา ขนาด 1,260 ลูกบาศก์เมตร ระบุจำนวนที่ต้องการ (การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำในไร่นา พื้นผิวดิน พื้นชีวิต เพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ กรมพัฒนาที่ดิน, 2547)

“โครงการหมอดินอาสาเป็นโครงการปูพื้นให้กับอีกหลายโครงการ... ปัจจุบันงานของกรมฯ นั้นะ มีงานสำคัญๆ ลงในพื้นที่ได้เยอะแยะ เช่นงานแหล่งน้ำในไร่นาเดิมเรา ทำไม่กี่แห่ง แต่เดี๋ยวนี้ 5-6 หมื่นแห่งในหมู่บ้าน ครอบคลุมทั่วประเทศ...” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ , สัมภาษณ์)

โครงการเกษตรอินทรีย์ ได้มีหมอดินอาสา เป็นแกนนำสำคัญในการรณรงค์ เกษตรกรให้หันมาใส่ใจในการปลูกพืชแบบอินทรีย์ชีวภาพ หมอดินอาสาจะทำหน้าที่เป็นแกนนำ กลุ่ม รวมกลุ่มทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยพืชสด การรณรงค์งดเผาตอซัง เป็นต้น

ภาพที่ 4.4 การไถกลบปุ๋ยพืชสด

ภาพที่ 4.5 การทำปุ๋ยอินทรีย์น้ำ

2. ต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาความเชื่อถือได้ของผลโครงการ

โครงการหมอดินอาสา เป็นโครงการที่มีความโปร่งใสและมีความน่าเชื่อถือสูง เห็นได้จากหมอดินอาสา หรือ เกษตรกรผู้ที่เข้าร่วมโครงการ ได้นำเอาความรู้ต่างๆ ที่ได้รับจากโครงการ ฯ กลับไปปฏิบัติ จนเกิดประโยชน์ต่ออาชีพเกษตรกร

“รู้สึกดีใจที่ได้เข้ามาเป็นหมอดินอาสา ที่ได้มีความรู้เรื่องดินและได้ปรับสภาพดินให้ตรงตามความต้องการของพืช คือ อย่างน้อยเราก็ช่วยตัวเรา ก่อน เราต้องรู้ตัวเราก่อน ก่อนที่จะไปช่วยชาวบ้านนะครับ ผมดีใจที่ได้เข้ามาเป็นหมอดินอาสา...ผมก็ตั้งใจทำงานให้กับกรมฯ นะ คือก็ได้ไปบรรยายหลายๆ ที่ เรื่องดิน เรื่องการใช้ชีวภาพ ลดการใช้สารเคมี ก็ได้ นำเอางานพัฒนาที่ดินไปเผยแพร่ครับ ” (วิเชียร มงคล,สัมภาษณ์)

“โครงการหมอดินอาสา ทำให้เราได้วิชาความรู้เยอะ ผมมาเป็นหมอดินอาสา ผมได้รับคำแนะนำที่ถูกต้องจากกรมพัฒนาที่ดิน ที่มาแจกความรู้ แนวความคิดให้กับเกษตรกร ไม่ได้แต่ผมนะ เกษตรกรก็ได้ความรู้ได้ ความคิดเห็นไปด้วย ในพื้นที่ของผมมีหมอดินอาสาอยู่มาก ผมว่าเป็นหมอดินอาสาดีนะ คือเมื่อก่อนเหมือนอยู่ในถ้ำแหละครับ อยู่ในป่าในดง ไม่มีคนผ่านไปผ่านมาไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร พอมาเป็นหมอดินอาสาเรา จะได้รับความรู้จากนักวิชาการ และได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจาก

เพื่อนหมอดินอาสาและเกษตรกรต่างถิ่น รู้จักคนมากขึ้น คนโน้นปลูกอะไร คนนี้ปลูกอะไร ก็มีการแลกเปลี่ยนกัน นี่แหละคือส่วนที่ดีอีกอย่างของหมอดินอาสา...” (ตา มะระม่วง, สัมภาษณ์)

3. ต้องไม่มีปัญหาทางด้านมาตรการคือ มีกฎระเบียบบังคับใช้ ที่ชัดเจนและทุกฝ่ายต้องปฏิบัติตาม

โครงการหมอดินอาสา เป็นโครงการที่มาจากนโยบายที่หน่วยงานของภาครัฐจัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยเหลือเกษตรกร ให้รู้หลักวิธีการใช้ที่ดินให้ถูกต้อง และมีผลประโยชน์ต่อเกษตรกรทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงไม่มีการแข่งขันและการขัดแย้งทางผลประโยชน์ งบประมาณที่ได้รับในแต่ละปีก็จะเป็นการสนับสนุนการอบรมหมอดินอาสา ซึ่งมีเป้าหมายและมีการจัดสรรงบประมาณที่ชัดเจน อีกทั้งยังมีแนวโน้มจากภาคเกษตรกรที่จะขอเข้าร่วมโครงการมากขึ้นทุกปี การควบคุมทางด้านระเบียบข้อบังคับ ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้ที่จะเข้าร่วมโครงการเป็นสำคัญ ดังนั้นการประเมินโครงการ ว่าประสบผลผลสำเร็จหรือไม่ จึงมีผลกระทบในส่วนน้อยต่อกลุ่มผลประโยชน์

4. ต้องไม่มีปัญหาด้านมนุษยธรรมหรือศีลธรรม

โครงการหมอดินอาสา จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมความรู้ด้านการบริหารจัดการดินให้กับเกษตรกรที่เป็นหมอดินอาสา เกษตรกร และผู้ที่สนใจทั่วไป เป็นโครงการที่สนับสนุนการประกอบอาชีพด้านการเกษตร เป็นการปลูกฝัง ปลูกจิตสำนึกให้รู้จัก รู้รักผืนแผ่นดินทำกิน ให้คงอยู่และสามารถใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน สิ่งที่ส่งเสริม คือ การปลูกพืชและรักษาสภาพดิน ด้วยวิถีอินทรีย์ด้วยวัฒนธรรมชาติ ที่ไม่มีผลกระทบและเป็นอันตรายทั้งต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิต

“ผมรู้สึกภูมิใจมาก ๆ เลยครับที่มาเป็นหมอดินอาสาและได้ทำประโยชน์ให้กับสังคมเยอะ ” (สุพัฒน์ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

“ก็ภูมิใจนะที่เขามองเห็นศักยภาพของเรา และพื้นที่ของเราจะได้ปลอดภัยด้วย ” (พุทธิพงษ์ ปาลิพงศา, สัมภาษณ์)

“ผมว่า การทำเกษตรผสมผสานหรือเกษตรอินทรีย์ มันต้องพึ่งพาอาศัยของพัฒนาที่ดินเต็ม 100 เปอร์เซ็นต์เลยนะครับ เพราะปัจจัยของกรมฯ

ใช้ได้ทั้งนั้นเลย ขณะนี้ผมทำสารจับไล่แมลงด้วย พด.7 ไม่ได้เอาสารพิษ สารเคมีมาใส่เลย นี่แหละประโยชน์ของมันมันได้ทั้งสุขภาพทั้งเงิน ทั้งทอง ทั้งอะไรต่างๆ ได้หมด...ผมรู้สึกดีใจมากเลย ผมประกอบอาชีพมาทางนี้ ผมก็ต้องพึ่งพาวิชาการต่างๆ ของกรมพัฒนาที่ดิน คำก็บอกอยู่แล้วว่า กรมพัฒนาที่ดิน คือ การปรับปรุงบำรุงดินและน้ำ พวกปัจจัยของกรมฯ ก็รักษาสังแวดล้อมด้วยนะครับ ” (บุญมี ทอนมาอาศัย, สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า ผลการประเมินตามมิติผลสำเร็จของโครงการต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อโครงการหรือนโยบายอื่นๆ โครงการหมอดินอาสา เป็นโครงการที่สามารถเกื้อหนุนให้โครงการอื่นๆ ดำเนินงานในท้องถิ่นไปได้ด้วยดี เนื่องจากมีหมอดินอาสาอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ จึงทำให้โครงการที่มีวัตถุประสงค์ ในการสร้างประโยชน์แก่เกษตรกร ได้รับความร่วมมือและได้รับการอำนวยความสะดวกจากหมอดินอาสาเป็นอย่างดี

มิติที่ 3 ผลรวมของโครงการพัฒนาทั้งหมด ต้องก่อให้เกิดผลของการพัฒนาประเทศที่พึงปรารถนา

1. ระดับกรม

กรมพัฒนาที่ดิน ได้มีวิสัยทัศน์ คือ “เป็นองค์กรนำในการวางแผนและกำหนดเขตการใช้ที่ดิน ที่เหมาะสม เพื่อการผลิต การอนุรักษ์ดินและน้ำ และฟื้นฟูทรัพยากรที่ดิน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อเพิ่มผลผลิตและเป็นรากฐานของการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน” (ทรัพยากรที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน, 2547) จากวิสัยทัศน์ดังกล่าว เห็นได้ว่า กรมพัฒนาที่ดิน มีความสามารถและเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งในการบริหารจัดการ โครงการหมอดินอาสา ให้ประสบความสำเร็จและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด อีกทั้งการจัดทำโครงการหมอดินอาสา นี้ ก็มีส่วนสำคัญด้านการประชาสัมพันธ์ ให้คนทั่วไปได้รู้จักและเข้าใจในงานของกรมพัฒนาที่ดิน มากขึ้น รวมทั้งมีส่วนสำคัญในด้านงานพัฒนาที่ดินและช่วยเหลืองานในด้านต่างๆ ของกรมฯ ให้สามารถขยายงานเข้าสู่กลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น และหมอดินอาสา ก็มีส่วนในการช่วยเหลือหน่วยงานราชการอื่นๆ ที่มาขอความร่วมมือจากหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน ในการขยายงานสู่ท้องที่เป้าหมายอีกมากมาย

“ยอมรับนะ...เพราะเท่าที่ในขณะนี้แทบทุกหน่วยงาน เมื่อต้องการขยายงานหรือต้องการความช่วยเหลือ ทางด้านเกษตรมักใช้บริการของหมอดินอาสาแทบทุกหน่วยงานในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ” (อุดม เกียรติ, สัมภาษณ์)

2. ระดับกระทรวง

โครงการหมอดินอาสา เป็นโครงการหลักที่เป็นแนวนโยบายของกรมพัฒนาที่ดิน โดยมีวัตถุประสงค์ ในการดูแลดิน ที่เป็นพื้นฐานการผลิตทางการเกษตรและเป็นที่ยอมรับว่ามีความสำคัญต่อเกษตรกรและองค์กรเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังสามารถสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ทั้งในระดับกรมที่สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และในส่วนของกระทรวงฯ ก็ได้ประจักษ์ในความสำคัญในงานของหมอดินอาสา เช่น คำกล่าวของรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

“...กรมพัฒนาที่ดิน เป็นหน่วยงานหลักที่ดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภาคเกษตร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตมาตลอด 45 ปี โดยเฉพาะด้านปรับปรุงบำรุงดิน ให้พื้นดินความอุดมสมบูรณ์....ตลอดจนการสนับสนุนให้เกษตรกรปรับเปลี่ยน ระบบการผลิตพืชที่เคยพึ่งพาสารเคมีมาใช้สารอินทรีย์ทดแทน เพื่อลดต้นทุน เพิ่มพูนรายได้ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด...ขอให้กรมฯและเจ้าหน้าที่มุ่งมั่นและดำเนินการพัฒนาปรับโครงสร้างทรัพยากรดินต่อไปอย่างเต็มกำลังความสามารถ เพื่อประโยชน์ของเกษตรกรและประเทศชาติ โดยเฉพาะการใช้ความรู้และเทคโนโลยีตลอดจนเครือข่ายหมอดินอาสาที่มีอยู่กว่า 70,000 รายทั่วประเทศให้เกิดประโยชน์สูงสุด...” (สมพัฒน์ แก้วพิจิตร, ร่วมใจภักดิ์ รักดินรักชนนำเกิดไท้องค์ราชัน ที่ระลึกครบรอบ 45 ปี กรมพัฒนาที่ดิน, 2551)

3. ระดับประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ กรมฯ คือ การกระจายรายได้ด้านการเกษตรมีเป้าหมายหลักในการพัฒนาประเทศ คือให้เกษตรกร มีความกินดีอยู่ดี สามารถยืนด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องพึ่งสารเคมี แผนฯ ดังกล่าวทำให้ กรมพัฒนาที่ดินได้จัดทำโครงการหมอดินอาสา และนำเกษตรกรให้เข้ามามีส่วนร่วมของกรมฯ โดยให้ชื่อว่า หมอดินอาสา ตั้งแต่ปี 2538 ถึงปัจจุบัน โครงการหมอดินอาสาได้สร้างชื่อเสียงและขยายงานต่างๆ ให้กับกรมพัฒนาที่ดินจนเป็นที่รู้จักกันดีทั่วประเทศ อีกทั้งโครงการดังกล่าว ยังมีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากนี้โครงการหมอดินอาสา ยังมีส่วนส่งเสริม โครงการที่สำคัญๆ เช่น โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มีหมอดินเป็นกำลังสำคัญ ในการนำเกษตรกรเข้าร่วมทุกโครงการ

โครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน หมอหินอาสา ก็ทำหน้าที่สำคัญ ในการสำรวจความต้องการและจัดเก็บข้อมูลของเกษตรกรส่งให้กับเจ้าหน้าที่กรมฯ โครงการเกษตรอินทรีย์ หมอหินอาสาได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำและได้นำเอาปัจจัยการผลิตต่างๆ ของกรมฯ เช่น ปุ๋ยชีวสารเร่งพด. ใช้ผลิตปุ๋ยชีวภาพต่างๆ ปุ๋ยพืชสด หรือแม้แต่โครงการปลูกแฝก หมอหินอาสาจะเป็นแกนนำให้กับเกษตรกรเสมอ หรือแม้แต่โครงการโรงปุ๋ยอินทรีย์ หมอหินอาสาที่ได้รับการแต่งตั้งให้จัดการดูแล อาจจะกล่าวได้ว่าเกือบทุกโครงการ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตร หมอหินอาสาจะมีบทบาทสำคัญระดับต้นๆ ในชุมชน จะเป็นผู้นำในการดูแล รักษาพื้นที่การทำเกษตร นอกจากนั้นหากจะดูว่าของโครงการหมอหินอาสา มีส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างใดส่วนหนึ่งก็ดูได้จาก ความสำเร็จที่ผลงานของหมอหินอาสาที่ได้รับรางวัลต่างๆ ในแต่ละปีที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก

การประเมินผลรวมของโครงการพัฒนาทั้งหมด ต้องก่อให้เกิดผลรวมของการพัฒนาประเทศที่พึงปรารถนา สรุปได้ว่า โครงการหมอหินอาสา สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่เกษตรกร เกษตรกรพัฒนาที่ดิน จนเป็นที่ยอมรับทั้งระดับกรม ระดับกระทรวงและแม้แต่มติระดับประเทศ ซึ่งเห็นได้จากรางวัลเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ที่หมอหินอาสา ได้รับพระราชทานโล่รางวัลในแต่ละปีได้เป็นอย่างดี

2. ผลการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จของโครงการหมอหินอาสากรมพัฒนาที่ดิน

ในส่วนนี้ เป็นการเสนอผลการศึกษาด้านปัจจัยและองค์ประกอบที่ส่งผลให้ โครงการหมอหินอาสาประสบความสำเร็จ โดย ได้อ้างอิงและประยุกต์ จากตัวแบบสิบสองปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการโครงการเป็นกรอบตามที่ได้กำหนดไว้ในบทที่ 2 ในการประเมินดังต่อไปนี้

1. เข้าใจภารกิจโครงการหมอหินอาสา

คือ การเข้าใจในภารกิจของโครงการหมอหินอาสาร่วมกัน ทั้งในส่วนกรมพัฒนาที่ดินและหมอหินอาสา เพื่อที่จะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหมอหินอาสา

1.1 ส่วนของกรมพัฒนาที่ดิน

กรมพัฒนาที่ดินได้มี พันธกิจ สรุปได้ดังนี้

กำหนดเขตการใช้ที่ดินที่เหมาะสมเพื่อการผลิตและการบริการ พัฒนาและบริหารจัดการดินและน้ำ ให้เป็นฐานเพิ่มผลผลิตพืชอย่างปลอดภัยและมั่นคง วิจัย พัฒนา และถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการจัดการดิน น้ำ พืช ปุ๋ยอินทรีย์ และผลิตภัณฑ์ดินทรีย์แก่เกษตรกรอย่างทั่วถึง (ที่ระลึกครบรอบ 41 ปี กรมพัฒนาที่ดิน : 2547)

ดังนั้นผู้บริหารและเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน ได้มีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่หรือภารกิจหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดิน เป็นอย่างดี จึงได้จัดตั้งโครงการหมอดินอาสา ขึ้นตามแนวนโยบายของกรมฯ เพื่อเป็นการช่วยงานและเผยแพร่งานพัฒนาที่ดิน ดังนั้นภารกิจของโครงการหมอดินอาสา จึงมีความสอดคล้องกับภารกิจของกรมพัฒนาที่ดิน

1.2 ส่วนของหมอดินอาสา

ในส่วนนี้ได้ศึกษา เกี่ยวกับทัศนคติ ความคิดเห็น การรับรู้เกี่ยวกับการเป็นหมอดินอาสา การมีส่วนเกี่ยวข้องของครอบครัวของหมอดิน บทบาทหน้าที่ การเข้าใจในงานและวิธีการของหมอดินอาสา หากหมอดินอาสา มีความเข้าใจในวัตถุประสงค์และหน้าที่เป็นอย่างดี ย่อมจะมีความเข้าใจในภารกิจของโครงการหมอดินอาสา ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการปฏิบัติงานและบรรลุตามภารกิจของโครงการหมอดินอาสา

1. ทัศนคติ ความคิดเห็นและการรับรู้เกี่ยวกับหมอดินอาสา

“ก็มันตรงประเด็นที่ลุงศึกษา ลุงอยากทราบ ลุงเลยเอาดินไปตรวจกับบริษัทเอกชน ก็เสียเงิน มันตรงประเด็นตรงกับใจ ตรงมากกว่าที่ที่บอก ว่ารู้อะไรก็ไม่เท่ารู้ที่ใจ เพราะเราทำอาชีพเราเกษตรกรรม ถ้าดินไม่ดีปลูกไปก็ไม่ได้ผล มีน้อยคนนะที่จะสนใจเรื่องดิน พืช มนุษย์ สัตว์ แผ่นดิน มีชีวิตเหมือนกันถ้าเรารู้จักคุณค่าของมันก็จะได้ประโยชน์ มหาศาลจาก 4 สิ่งนี้แหละครับ...ก็มีความภูมิใจที่เราสามารถวัดดินเองได้ เริ่มแรกเขาก็สอนหลายเรื่องแต่สาเหตุหลักของการเป็นหมอดินปัจจัยจริงคือ ดินเป็นหลักการเกษตร...เราต้องรู้พื้นฐานเบื้องต้นของดินก่อน...”
(บุญปรุง พวงศิลป์, สัมภาษณ์)

การมาเป็นหมอดินอาสา ทำให้เกษตรกรอาสา ได้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องดิน ได้ทราบถึง ปัญหาเรื่องดินของตัวเอง รวมทั้งองค์ประกอบของดิน และวิธีการจัดการดินอย่างถูกต้อง

“คือตอนนั้น คิดอย่างเดียวว่าเป็นหมอดินอาสาเขาทำอะไรกันนะ เขา บอกว่าเป็นการพัฒนาที่ดินอะไรนะ ผมอยากจะรู้ เพราะดินผมมีปัญหา และอยากจะรู้วิธีแก้จะทำอย่างไร ก็พอดีว่าได้รับความรู้ได้ไปอบรม ประมาณ 2 ครั้ง เขาก็มีการอบรมตรวจวิเคราะห์ดิน เข้าหน้าที่เขามาฝึก ให้ ก็ได้ไปออกพื้นที่ได้ตรวจทั้งดินตัวเองและของชาวบ้านด้วย เขา อบรมทำปุ๋ยอินทรีย์ ช่วงนั้นดินของผมมันเสื่อมมี ค่าระดับความเป็น กรดเป็นค่าของดิน (pH) ต่ำมาก แต่เดี๋ยวนี้ดินของผมมีค่า pH ประมาณ 7.5 แล้วนะ แต่ก็ต้องมีการปรับปรุงเพิ่มอีก ปัจจุบันผมเป็นหมอดินอาสา ระดับจังหวัด หน้าที่จะมีกว่าหมอดินอาสาทั่วไปถ้าจะว่าเหนื่อยก็เหนื่อย หรอกครับ มันเป็นความสุขที่เราได้ไปช่วยเหลือชุมชนต่างๆ และให้ ความรู้แก่เขา อยากให้ชุมชนได้รู้จักหันมาปรับปรุงบำรุงดินอยากให้เขา ถด เลิก และหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ก็ช่วยได้เยอะครับ แต่มีบางชุมชนที่ ต่อต้านไปครั้งแรกก็อย่างนั้น พอไปบ่อยเข้าเขาก็หันมาทางหมอดินแห ละครับ ตอนแรกที่ได้รับคัดเลือกไม่มั่นใจนะแต่ตอนนี้มั่นใจมาก...”
(เหรียญ เจริญทอง, สัมภาษณ์)

ความรู้สึกครั้งแรกที่ในการเป็นหมอดินอาสา ซึ่งหมอดินอาสาแต่ละคน ยังคงมีความ สับสนและไม่ทราบหน้าที่และภารกิจอย่างชัดเจน แต่ในปัจจุบันคุณลุงเหรียญ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการตรวจวิเคราะห์ดินเป็นอย่างดี และการเข้ามาเป็นหมอดินอาสา นอกจากมี ความรู้แล้วยังสามารถนำความรู้ไปช่วยเหลือชาวบ้านได้

ซึ่งมีแนวคิดเหมือนกับ คุณชัยกุล สุขก้อน ที่เป็นหมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศ สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 8 ได้กล่าวถึง ความรู้สึกและความภาคภูมิใจที่ได้รับแต่งตั้งเป็นหมอดิน อาสา

“ รู้สึกว่าการเป็นตัวแทนของทางราชการ สามารถช่วยเหลือเกษตรกร ชาวไร่ชาวนาได้ ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ไม่เผาตอซังหรือไม่การแจก ปุ๋ยพืชสด เราก็เป็นฝ่ายประสานงานได้ แล้วก็เชิญชวนให้ชาวบ้านที่มี กลุ่มอยู่แล้วให้มารวมกันทำปุ๋ยหมัก ที่แรกๆ ทำปุ๋ยหมักที่มันใช้เงิน แต่ พอมาเป็นหมอดินอาสาก็คิดแปลงมาใช้ พด. 2 พอมีหัวเชื้อชาวบ้านก็

รวมกลุ่มกันใหญ่ขึ้น และขยายไปตำบลข้างเคียง เพราะเขาจะมาดูงานกันครับก็น่ากลับไปทำกันครับ ” (ชัยกุล สุขก้อน, สัมภาษณ์)

การเป็นอาสาสมัคร จะต้องมีความเสียสละ อุทิศตัวเพื่อส่วนรวมและพร้อมที่จะนำความเจริญมาสู่ชุมชน ซึ่งมีแนวคิดเช่นเดียวกับคุณบุญหลาย

“ ก็ดีครับ เพราะว่าทางกรมฯ เขาอยากให้เกษตรกรเป็นตัวแทนด้านการพัฒนาที่ดินเอาตัวแทนที่ชาวบ้านส่งมาแล้วให้นำความรู้กลับไปให้ชาวบ้านอีกครั้ง ฝึกอบรมให้แล้วนำความรู้ไปกระจายในหมู่บ้านในเขตตำบลก็ดีนะครับ...” (บุญหลาย ศิริ, สัมภาษณ์)

การเป็นหมอดินอาสา เป็นสิ่งดีต่อเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการหมอดินอาสา ที่กรมพัฒนาที่ดิน ให้โอกาสได้เข้ามาหาความรู้ เพื่อที่จะนำความรู้เหล่านี้ กลับไปพัฒนาชุมชน มีหมอดินอาสา จำนวนไม่น้อยที่เข้ามาเป็นหมอดินอาสา โดยไม่รู้มาก่อนว่าหมอดินอาสาคืออะไรและมีหน้าที่อะไรบ้าง

“ พี่ไม่ทราบเลยว่าเขาทำงานเกี่ยวกับอะไร หมอดินที่บ้านพี่เขาไม่สนใจทำงานกันนะคะ พี่ก็เลยไม่รู้จักหมอดินเลยนะ แต่ว่าได้รู้จักกับหัวหน้าสถานีพัฒนาที่ดิน ก็มาแนะนำว่าต้องทำอย่างโน้นทำอย่างนี้ เกี่ยวกับงานพัฒนาที่ดินค่ะ คือพี่รู้จักหัวหน้าด้วยความบังเอิญก่อนที่จะเข้ามาเป็นหมอดินอาสา ก็ประมาณปี 43 ปลายปีค่ะ ” (สุภารัตน์ จุสวดี, สัมภาษณ์)

“ ตอนแรกก็ไม่เข้าใจเรื่องหมอดินเท่าไร มาเข้าใจช่วงปี 2545 เพราะช่วงนั้นจะมีการอบรมเยอะเกี่ยวกับการฟื้นฟู ปรับปรุงบำรุงดิน ที่นี้เราก็มาร่วมเห็นในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ก็เลยมานั่งคิดว่า อืม...งานหมอดินอาสาเป็นงานที่เดินตามพระราชดำริ เป็นงานที่เดินตามแนวคิดพอหลวงของเรานะก็เกิดแรงบันดาลใจ ก็เลยเริ่มทดลองปฏิบัติลงทำพื้ตัวเองดู คือทำเองผลิตเอง กินเอง ใช้อย่างไรก็ได้ดินนะ....ช่วงแรกๆ ที่เป็นหมอดินอาสายังไม่หนักเท่าไร แต่พอเข้ามาจับงานนี้จริงๆ ชักเหนื่อย คือมันไม่มีเวลาพักผ่อนเลย....ผมทำทุกอย่างเป็นหมอดินอาสามันไม่มีวันหยุดไม่มีจำกัดเวลา...” (มานะ เชียงสันเทียะ, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสาดีเด่นชนะเลิศสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 3 ได้เล่าถึงการเข้ามาเป็นหมอดินอาสาในช่วงแรก ว่ายังไม่ค่อยเข้าใจในหน้าที่ของหมอดิน จนกระทั่งได้รับการอบรมบ่อยครั้ง

จึงทำให้เกิดความเข้าใจและได้รับแรงบันดาลใจ จากในหลวง ที่เห็นพระองค์ทรงงานหนัก ก็เกิดแรงบันดาลใจ จึงได้ทุ่มเทให้กับงานจนทำให้ประสบความสำเร็จ ในอาชีพและงานพัฒนาที่ดิน

“ตอนที่เข้าไป ผมไม่ทราบหรอกว่าหมอดินคืออะไร เห็นเหมือนกับกรมส่งเสริมการเกษตร ผมเห็นว่ามันเป็นสิ่งที่ดีมาก เพราะสภาพพื้นที่ของเกษตรกรและของผม อยู่ในสภาพที่เรียกว่าเกือบเป็นดินทรายล้วน ทรายจัด อินทรีย์วัตถุในดินเสื่อม ความเสื่อมโทรมมาก ปลูกอะไรก็มักจะขาดทุนตลอด พอมาเป็นหมอดินอาสา ก็เริ่มรู้จักว่าเราน่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ ได้รับการฝึกอบรมได้รับความรู้จากนักวิชาการ จากหัวหน้าที่รับผิดชอบในเขตพื้นที่ ที่ให้คำแนะนำต่างๆ คือ ผมมีอาชีพ มีชีวิตเป็นเกษตรกรอยู่แล้ว ยิ่งมาสัมผัสตรงนี้ยิ่งทำให้รักงานที่ทำตรงจุดนี้และได้รับความรู้ที่หลากหลายก็จะนำไปถ่ายทอดถือว่าการดีครับ ดีใจที่ได้เป็นหมอดินอาสา ก็จะเสียสละเวลาไปรับความรู้ ไปฝึกอบรมตามที่มีหนังสือมาให้ไป ผมเป็นหมอดินอาสาระดับตำบล ที่บ้านทำจุดเรียนรู้ แปลงสาธิต มีโรงเพาะชำ สวนสมุนไพร และได้จัดตั้งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ปัจจุบันมีสมาชิก 60 คน แล้วครับ...เหนื่อยมาก ๆ ครับ แต่ทำไปด้วยใจรัก ผมเป็นวิทยากรด้วย ผมอยากจะเห็นท้องถื่นของผมมีอะไรเกิดขึ้นที่ดี..” (เวช แสนมนตรี, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสา ได้พูดถึงความรู้สึกที่เข้ามาเป็นหมอดินอาสาในช่วงแรก ว่ามีความสับสน ในชื่อของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่เกษตรกรหรือบุคคลทั่วไปมักจะจำสับสน ว่าเป็นกรมที่ดิน หรือกรมส่งเสริมการเกษตร แต่พอเข้ามาเป็นหมอดินอาสา จึงทำให้เข้าใจในความแตกต่าง และเกิดความรู้สึกที่ดีต่อกรมพัฒนาที่ดินและงานหมอดินอาสา อีกทั้งทำให้เกิดความภาคภูมิใจในสิ่งที่ได้รับอีกด้วย

หลากหลายความรู้สึกและวิธีการ ที่หมอดินอาสานำมาเป็นแรงบันดาลใจ ให้สามารถปฏิบัติงานพัฒนาที่ดินได้บรรลุเป้าหมาย ตามที่เกษตรกรในนามหมอดินอาสา ได้กล่าวถึงช่วงแรกของการเข้ามาเป็นหมอดินอาสา บางคนเข้ามาเพราะหัวหน้าหมู่บ้านส่งรายชื่อเข้ามา บางคนเข้ามาเพราะรู้จักกับหัวหน้าหน่วยพัฒนาที่ดินขอร้องให้มา หรือบางคนก็เข้ามาเพราะอยากได้ความรู้ สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกและสถานการณ์ต่างๆ ของหมอดินอาสาแต่ละคน ได้เป็นอย่างดี เห็นได้ว่าหมอดินอาสาแต่ละคน มีการปรับปรุงตัว เพื่อให้สามารถเข้าถึงบทบาทภารกิจ หน้าที่ การเป็นหมอดินอาสา ตามที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งจะมีผลต่ออนาคตการทำงาน

พัฒนาที่ดินได้ว่า หมอคนอาสา จะสามารถเป็นผู้นำชุมชนในด้านดิน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพียงใด

2. การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของครอบครัวในงานพัฒนาที่ดินของหมอคนอาสา

ความสำเร็จในการเป็นหมอคนอาสา ครอบครัวก็เป็นสิ่งสำคัญในการสนับสนุนงานพัฒนาที่ดิน การเข้ามาเป็นหมอคนอาสา จะต้องมีความเสียสละสูง ต้องเป็นผู้มีน้ำใจและมีความอดทนสูง ดังนั้นครอบครัวจึงเปรียบเสมือนกองหนุนสำคัญ ที่คอยเป็นกำลังใจ กำลังกายอยู่เบื้องหลัง การมีส่วนร่วมช่วยเหลือในงานพัฒนาที่ดินของสมาชิกในครอบครัว ได้สะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วม การหวงหาอาหาร การมีความสามัคคีของคนในครอบครัว ทำให้สามารถพยากรณ์ ถึงอนาคตการทำงานของหมอคนอาสาแต่ละคนได้ว่า

“คือแม่บ้านเขา...คือหลังจากที่ผมได้รับการคัดเลือก เป็นหมอคนอาสา ประจำตำบลจากเพื่อนสมาชิกแล้วก็ได้รับการคัดเลือกจากเพื่อนหมอคนอาสาประจำกิ่งอำเภอคลองเขื่อน คือแม่บ้านเขาก็หันมาเป็นหมอคนหมู่บ้านแทนผมไป ก็เลยเป็นหมอคนทั้ง 2 คน ก็เลยได้ช่วย ๆ งานกันครับ ”
(วิเชียร มงคล, สัมภาษณ์)

การมีส่วนร่วมของคนในครอบครัว หรือการเป็นหมอคนอาสาทั้งภรรยา ซึ่งก่อนหน้านี้คุณลุงเป็นหมอคนอาสาระดับหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันเป็นหมอคนอาสาระดับอำเภอ ทำให้ต้องสละตำแหน่งหมอคนอาสาระดับหมู่บ้านให้กับภรรยา ได้สะท้อนให้เห็นในความสำคัญของงานพัฒนาที่ดินได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับคุณสุภารัตน์ที่เป็นหมอคนอาสาทั้งทั้งครอบครัว

“ก็มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องเพราะมีสองคนสามีภรรยา คือ สามีจะไม่ขัดขวาง เรื่องหน้าที่ที่พี่ทำทุกอย่างสามีจะสนับสนุนและก็จะช่วยเหลือเขาจะช่วยเท่าที่จะช่วยได้ค่ะสามีพี่เป็นหมอคนอาสาด้วยเป็นทั้งครอบครัวเลยพี่เป็นหมอคนอาสาประจำตำบลคุณสามีเป็นหมอคนอาสาประจำหมู่บ้าน และพี่ก็ทำเกี่ยวกับจุดเรียนรู้เป็นศูนย์เรียนรู้พัฒนาที่ดิน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงค่ะ” (สุภารัตน์ จูสวน, สัมภาษณ์)

หากสมาชิกคนใดคนหนึ่งในครอบครัว เป็นหมอคนอาสา สมาชิกที่เหลือก็จะมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการงานหมอคนอาสาโดยปริยาย เนื่องจากงานหมอคนอาสา เป็นงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาชีพหลักของครอบครัว ดังนั้นจึงทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในงานหมอคนอาสา อาจจะถือเป็น

งานที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในครอบครัว ซึ่งจะก่อให้เกิดเป็นสายใยแห่งความช่วยเหลือกันเสมอ

“ส่วนมากนี้จะเกี่ยวในการที่เป็นตัวอย่างของชาวบ้านและการรับจัดเอกสาร ในกรณีที่มีเอกสารหรือหนังสือต่าง ๆ เข้ามา เราจะช่วยจัดทำและนำส่งเอกสารเป็นหน้าที่ของแฟนและลูกก็มีส่วนช่วยในการเป็นหมอดินอาสาว่าจะเรื่องการทำปุ๋ย การสาธิตต่างๆ รวมกันทำบางครั้งจะทำหน้าที่บางอย่างแทนได้ครับ ” (สุพัฒน์ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

“ครอบครัวนี้ มีส่วนเกี่ยวข้องนะ อย่างแม่บ้านผมอยู่บ้าน ก็จะเป็นผู้ปฏิบัติงานต่างๆ แทนเลย หรือเวลามีอบรม ผมมีธุระเขาก็จะไปแทน จะมีการสลับกัน คือเราจะทำด้วยกันช่วยกันดูแล เพราะที่บ้านจะมีการรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำชีวภาพ เราทำกันแล้วก็จะแจกจ่ายกันระหว่างสมาชิกไปใช้กัน ” (บุญหลาย สิริ, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสาแต่ละคน ส่วนใหญ่แล้ว ครอบครัวจะมีส่วนสำคัญในงานพัฒนาที่ดินแทบทั้งนั้น เพราะงานหมอดินอาสา คือ งานที่สนับสนุนอาชีพของหมอดินอาสาอยู่แล้ว จึงไม่ขัดแย้ง แต่กลับเป็นการส่งเสริมให้ความรู้ในการประกอบอาชีพเกษตรและมีส่วนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีกับเกษตรกรเพื่อนบ้านเป็นอย่างดี

“ครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องมาก ส่วนใหญ่เวลาผมติดงานที่บ้านเวลามีคนมาดูงาน ก็มีภรรยาที่ช่วยเป็นหลักหรือเวลาติดงานข้างนอก ภรรยาก็จะสามารถช่วยบรรยายแทน อธิบายให้ผู้มาศึกษางานรวมทั้งเพื่อนบ้านก็ต้องช่วยกันและสามารถอธิบายได้ด้วย คือทุกๆ คนที่อยู่แถวนั้นก็ช่วยๆ กันหมดครับเพราะเรามีสมาชิกกลุ่มด้วย ” (ขวัญชัย ไคว่ปรีชา, สัมภาษณ์)

“ครอบครัวผมมีสมาชิกแม่บ้านบุตรรวมกัน 4 คน แต่ละคนก็มีส่วนร่วมในกิจกรรมเป็นอย่างดี แต่ละคนก็มีหน้าที่เป็นของตัวเอง ลูกๆ ก็ฝึกให้รู้จักทุกอย่างให้เขาเรียนรู้ได้ทำหน้าที่แทนพ่อได้ ลูกๆ เขาก็โตๆ กันหมด คือสอนเขาให้เขาเข้าใจว่าหน้าที่ทำการเกษตรเป็นอย่างไร แม้เขาจะมีอาชีพเป็นของตัวเองแต่ก็สอนงานหมอดินให้เขาต้องช่วยกันเวลามีคนมาดูงานต้องช่วยได้ ส่วนแม่บ้านก็ช่วยทำทุกอย่าง เรามีการจัดการมี

การวางแผนว่าพรุ่งนี้เราจะทำอะไร อาทิตย์นี้เราทำอะไรเราได้รับงานจากกรมฯ เราจะแบ่งงานกันไปมีการแบ่งงานสั่งงานกันล่วงหน้าในครอบครัว วัน 2 วันก็มีครับ ” (เวช แสนมนตรี, สัมภาษณ์)

สมาชิกในครอบครัว ของหมอดินอาสาทุกคนมีหน้าที่ของตัวเองอย่างชัดเจน มีการแบ่งงานกันในครอบครัว ทุกคนจะต้องทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ถึงแม้แต่ละคนจะมีงานประจำเป็นของตัวเอง แต่ทุกคนก็มีหน้าที่ช่วยในงานหมอดินอาสา ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงความร่วมแรงร่วมใจและการมีความสามัคคีในครอบครัว

“มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งครอบครัว ทั้งแม่บ้านทั้งลูกสาว เพราะที่บ้านมีการจัดทำแปลงสาธิตจุดเรียนรู้แปลงสาธิตก็มีทั้ง การปลูกผัก ปลูกอะไรหลายอย่าง ก็ต้องช่วยกันดูแล พอผมเป็นหมอดินอาสาประจำจังหวัดต้องมีการเสียดสอยอย่างมาก ต้องไปประชุมกับหน่วยราชการหลายพื้นที่ และได้รับเกียรติไปประชุมตามงานใหญ่ๆ ที่จัดมันจะไม่ค่อยมีเวลางานที่บ้านครอบครัวก็ต้องรับดูแลแทนครับ ” (จำลอง จันทรา, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสาดีเด่นสาขาประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาที่ดิน ได้เล่าให้ผู้ศึกษาฟังเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของครอบครัวตัวเอง

“ครอบครัวก็มีพ่อกับยายนี้แหละ ยายเป็นทั้งผู้ช่วยและเลขา ทำทุกอย่างเวลาคนมาดูงานในแปลงก็ช่วยกัน 2 คน คายายเขามาดูงานบ่อยนะ แต่จะบอกล่วงหน้าส่วนใหญ่จะมาวันธรรมดา วันเสาร์อาทิตย์ก็พบปะชาวบ้าน ยังตอนได้รับรางวัลชาวบ้านเขาก็มาคอยอปอป็น มาดูงานกับมาดูที่ศูนย์ฯ และชาวบ้านก็มาทำตามเยอะและตั้งกลุ่มสมาชิกด้วยงานหมอดินนี้ถ้าหากเหมือนกันนะค่าๆ มีดๆ ทางสถานีพัฒนาที่ดินมีค่าส่งมาค่าก็ไปค่า ก็ไปคุยไปพูดให้กับเกษตรกรฟังไปบรรยายให้เขาฟังในงานหมอดินเราทำอย่างไรอะไรอย่างนี้ ก็ผมเป็นพ่อเป็นคนคุยสนุก ไปตรงไหนก็ชอบพูดเฮฮาตอนแรกๆ ชาวบ้านเขาไม่ค่อยเชื่อเขาก็หัวเราะเยาะเราแต่พอเราทำสำเร็จเขาก็หันมาหาเราคือเริ่มเป็นจริงเป็นจังเยอะขึ้น...” (สมัย พันธุ์ชมพู, สัมภาษณ์)

การมีส่วนร่วมของคนในครอบครัว กล่าวได้ว่ามีส่วนสำคัญในการช่วยงานของหมอดินอาสา ให้สามารถทำงานได้สำเร็จตามที่รับมอบหมาย เพียงแค่สมาชิกของครอบครัวคนใดคนหนึ่งสมัครเป็นหมอดินอาสา ก็ทำให้คนทั้งครอบครัวต้องมีหน้าที่เป็นหมอดินอาสา ตามไปด้วย อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผลพลอยได้จาก โครงการหมอดินอาสา ที่มีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดความรักความสามัคคีขึ้นในครอบครัว แม้แต่ความมีน้ำใจของเพื่อนบ้านใกล้เคียง ก็ก่อให้เกิดเป็นความร่วมมือร่วมใจ เกิดความสามัคคีป้องกันคอยกัน เป็นดังสายใยความผูกพันที่มีต่อกันของคนในครอบครัว และคนในสังคมเดียวกัน มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน ซึ่งมีให้เห็นในสังคมภาคเกษตรทั่วไปและสังคมชนบทที่ห่างไกลจากความเจริญของสังคมเมือง

3. การเข้าใจในงานหลักของหมอดินอาสา

หมอดินอาสา เป็นทั้งผู้รับและเป็นทั้งผู้ให้หากหมอดินอาสา มีความเข้าใจในงานหลักของตัวเองดีแล้ว ทำให้ไว้วางใจได้ว่า ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ นั้น จะได้รับประโยชน์ตรงตามความต้องการ

“งานหลัก คือ การแนะนำชาวบ้านให้เอาดินมาตรวจ คือจะได้รู้ว่าความเป็นกรดแอมโมเนีย ไหน จะได้ปรับสภาพดิน จะได้ใช้เคมีน้อยลงคือความเป็นกรดจืดนั้นมันจะดิงปุ๋ยไว้ ถ้าเราแก้ปัญหาดินว่าให้ดินเป็นกลาง ดินเป็นกลางหมายความว่าค่า pH อยู่ระหว่าง 7 เราก็แก้ปัญหาด้วยการใช้ปุ๋ยน้อยลง ก็แนะนำชาวบ้านทั่วไป ผมก็เป็นวิทยากรหลายๆ ที่ ก็บรรยายให้เขาฟังอย่างนี้แหละ...” (วิเชียร มงคล, สัมภาษณ์)

“งานหลักของผม คือ ส่งเสริมแนะนำให้เขาตระหนักถึงพิษภัยสารเคมีที่ใช้ครับ แล้วส่งเสริมให้เขามาใช้ พด.1 พด.2 คือปุ๋ยหมักกับน้ำหมักชีวภาพ เพราะที่นี้จะปลูกผักกันเยอะ วัสดุจากผักจะมีเยอะ เราก็สามารถนำมาทำเป็นปุ๋ยหมักได้ ผมก็จะรณรงค์ให้เขารู้กันและรวมกันทำ ต้องทำเป็นตัวอย่าง ให้เขาดูพอเขาดูเขาเห็นเขาก็ทำตามครับ คือจะเน้นให้เขารู้จักปุ๋ยชีวภาพ ควบคู่กับการทำการอนุรักษ์ดินและน้ำ คือปลูกแฝก เพราะที่นี้มันเป็นที่สูงต้องรักษาหน้าดิน เพราะดินเสียต้องรักษาหน้าดินให้ดีขึ้น แต่ก่อนก็จัดทำแปลงสาธิต แต่ที่นี้หันมาทำสวน ทำไร่ ไร่กับสวน มันก็เลยไม่มีเวลาและที่บ้านก็เปิดเป็นร้านขายของชำด้วย ก็

ถือเอาตรงนี้นั่งพูดคุยกับเกษตรกรเป็นที่ทำงานไปในตัวเลยครับ ” (พุทธิพงษ์ ปาติพงศ์, สัมภาษณ์)

การปฏิบัติงานในฐานะหมอดินอาสา คือ การส่งเสริมแนะนำให้เกษตรกรในท้องถิ่นหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ที่มีอันตรายและทำให้เกิดการสูญเสียทั้งธรรมชาติและสุขภาพ หากใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจะทำให้มีความปลอดภัยทั้งเกษตรกรและผู้บริโภคและเป็นการรักษาภาพแวดล้อมธรรมชาติอีกด้วย

“ คือการส่งเสริมและพูดคุยกับชาวบ้าน แนะนำให้เขารู้จักบำรุงรักษาดิน นั่นคืองานหลักของหมอดินอาสา เมื่อรับงานมาจากหน่วยเราก็จะไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรให้รู้เรื่องเกี่ยวกับการทำปุ๋ยหมัก ชาวบ้านที่ผมคุมอยู่ 13 หมู่บ้านผมจะไปพูดไปคุยว่าการใส่ปุ๋ยเคมีมีพิษอย่างนี้ มีประโยชน์อย่างนั้นแล้วใส่ปุ๋ยอินทรีย์ประโยชน์มันมีอย่างนั้นนะ มันดีซ้ำแต่มันดินนาน เคมีมันดีเร็วมันก็หมดเร็ว ผมมีแปลงสาธิตและมีโรงปุ๋ยสมาชิกเป็นชาวบ้านและอยู่ในเขตตำบลครับ ” (ตา มะระม่วง, สัมภาษณ์)

งานหลักที่หมอดินอาสา คือ การไปแนะนำเกษตรกรในชุมชน ให้รู้ถึงประโยชน์ของการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หมอดินอาสาส่วนใหญ่ได้มีการเปรียบเทียบถึงคุณประโยชน์และโทษให้เกษตรกรมีความตระหนักถึงความปลอดภัยและสิ่งที่จะต้องสูญเสียที่จะตามมา

“ ตอนนี้เป็นการรณรงค์ รวมกลุ่มกันเป็นการสร้างกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์แทนการใช้สารเคมีครับ ซึ่งเป็นงานบางช่วงแต่ งานหลักของผมคือการเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่เกษตรกรทั่วไป โดยที่ผมจะพูดการไม่เผาตอซัง ผมจะพูดเรื่องนี้ตลอดเลย เรื่องการบำรุงดิน การลดสารเคมี เพิ่มอินทรีย์วัตถุในดิน โดยการไม่เผาตอซังและให้เขาหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพผมต้องพูด เพราะผมเป็นหมอดินครับ ” (สุพัฒน์ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4.6 การทำน้ำส้มจากควั่นไม้

ภาพที่ 4.7 แปลงขยายพันธุ์หญ้าแฝก

“ส่วนใหญ่ต้องทำ คือ การถ่ายทอด ความรู้ให้แก่เกษตรกรเริ่มจากเกษตรกรในพื้นที่ตัวเองก่อน ต้องให้คำแนะนำทุกอย่างที่เห็นว่ามิประโยชน์ โดยเฉพาะด้านการปรับปรุงบำรุงดิน การอนุรักษ์ดินและน้ำตามที่ได้ฝึกอบรมมา แจกสารเร่งพด. ทุกตัวที่รับมา ถ้าหมดเราก็นำไปทางสถานี...มีการรวมกลุ่มเกษตรกร ทำปุ๋ยน้ำหมักที่ศูนย์เรียนรู้ประจำตำบล โดยได้รับแจกปัจจัยจากสถานีพัฒนาที่ดินให้ทั้งหมดส่วนใหญ่จะเน้นให้ความรู้และถ่ายทอดด้านการปรับปรุงบำรุงดิน เป็นการฟื้นฟูให้เขาก่อนการปลูกพืช ” (เวช แสนมนตรี,สัมภาษณ์)

“งานหลักของหมอดินอาสา คือ ต้องไปแนะนำชาวบ้านให้รู้จักการจัดการใช้พื้นที่ของตนให้เกิดประโยชน์เช่นเรามีพื้นที่เท่าไร ควรจะแบ่งจัดสรรอย่างไรบ้างแล้วก็ไปดูด้วยว่าดินเขามีปัญหาอะไร แล้วก็แนะนำเขาเท่าที่เราจะทำให้เขาได้ ถ้ามันเกินกำลังความสามารถที่จะส่งเรือไปที่สถานีพัฒนาที่ดิน ให้ช่วยจัดการให้เขา ที่จะอยู่กับชาวบ้านตลอดเราเป็นสื่อกลางระหว่างชาวบ้านกับสถานีพัฒนาที่ดิน ตอนที่พี่ทำหน้าที่สุดคือแจกเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสดที่นี้จะใช้มากปีหนึ่งที่แจกประมาณ 4-5 ตัน และผลิตแกลบเพื่อแจกและจำหน่าย ทำทั้งปีเลยทำทั้งหมดของ เนื้อที่ 35 ไร่ก็ประมาณ 4 ล้านกว่ากล้า เป็นงานด้านอนุรักษ์ดินและน้ำ และงานแนะนำชาวบ้านให้ทำปุ๋ยหมัก แต่ก่อนทำเยอะรวมกลุ่มกันทำแต่เดี๋ยวนี้เขาทำเป็นกันแล้วก็แยกไปทำกันเอง พี่เป็นวิทยากรด้วย และที่บ้านก็จะมีคนมาศึกษาดูงานด้วย พี่มีทั้งไปอบรมสัมมนางานเยอะ แต่สิ่งที่พี่ชอบมากๆ คือแกลบที่มุ่งเรื่องนี้โดยเฉพาะ พี่จะค่อยวิเคราะห์ศึกษาและพัฒนาของพี่ไปเรื่อยๆ ถ้ามีคนมาถามพี่เรื่องแกลบพี่จะพูดได้ตลอดได้ทุกเรื่องทุกขั้นตอนเลย เพราะพี่ทำนี่พี่จะมีการจดบันทึกทุกกระยะของเขาพี่รักแกลบ ” (สุภารัตน์ จูสวญ,สัมภาษณ์)

ในส่วนของหมอดินอาสา ที่มีมุมมองแตกต่างจากหมอดินอาสาท่านอื่น ได้กล่าวถึงงานหลักของหมอดินอาสาว่า โดยหลักความเป็นจริงนั้น งานหลักของหมอดินอาสา คืองานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรายรับรายจ่ายของเกษตรกร หากหมอดินอาสาสามารถมีส่วนช่วยให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในชุมชนลดลงได้ย่อมจะทำให้รายรับสูงขึ้น นั่นคืองานหลักของหมอดินอาสา และเชื่อว่าบรรลุในวัตถุประสงค์ของงานหมอดินอาสา อย่างแท้จริง

“งานของหมอดินอาสา คือ งานเกี่ยวกับการพัฒนาดิน การปรับปรุงพื้นที่ดิน ตัวนี้จะเป็นงานหลักเลย โดยมีเป้าหมายในการลดต้นทุนการผลิต เป็นงานที่สำคัญหมอดินจะต้องทำให้บรรลุเป้าหมาย ” (มานะ เชียงสันเทียะ, สัมภาษณ์)

ความคิดเห็นตามความเข้าใจ ในงานหลักของหมอดินอาสาแต่ละคน อาจจะมีแตกต่างกันตามพื้นฐานของสภาพพื้นที่ ทางภูมิภาคและสภาพปัญหาที่พบ หมอดินอาสาจะต้องดำเนินการแก้ไขให้ปัญหาเหล่านั้นให้ทุเลาหรือหมดไป รวมทั้งการณรงค์ให้เกษตรกรตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมี รับรู้ถึงประโยชน์ของ การปรับปรุงบำรุงดิน และการอนุรักษ์ดินและน้ำ แม้จะมีหมอดินอาสา บางคนได้มองงานหลักของหมอดินอาสา ไปในด้านการแก้ไขปัญหาแบบยั่งยืนเป็นหลัก ก็ไม่ได้หมายความว่าหมอดินอาสา คนอื่นๆ ไม่เข้าใจในงานหลักของการเป็นหมอดินอาสา แต่อย่างใด

4. การเข้าใจในหน้าที่หลักของหมอดินอาสา

หมอดินอาสาแต่ละคน หลังจากได้รับการอบรมและผ่านการฝึกทำกิจกรรมต่างๆ ตามหลักสูตรที่ กรมพัฒนาที่ดิน กำหนดไว้แล้วนั้น ก็จะนำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดให้กับเกษตรกร ในชุมชนต่อไป หากหมอดินอาสามีความเข้าใจในหน้าที่ของตนเองดีแล้ว ย่อมจะสามารถช่วยให้งานพัฒนาที่ดินของ กรมพัฒนาที่ดิน ได้รับการขยายและสานต่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรเองก็จะได้รับประโยชน์จากโครงการหมอดินอาสาอย่างเต็มที่ ชุมชนก็จะได้รับการพัฒนาไปด้วย

“หน้าที่ของหมอดินอาสา คือช่วยเหลือเกษตรกร พุดง่ายๆ คือ เป็นข้าราชการของกรมพัฒนาที่ดินคนหนึ่งแหละ แต่ไม่มีอำนาจที่จะไปสั่งการอะไรได้ นอกจากประสานการทำงานร่วมกัน ยกระดับความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น คือเป็นการทำงานภาคสนาม ส่วนมากจะออกไปตรวจดิน ไปบรรยายนำหมักชีวภาพทำอย่างไร การปลูกพืชหวานพืชปลอดทำอย่างไร

มีแปลงสาธิตการเกษตรพอเพียงอยู่ด้วย มันก็ทำครบแต่ละครับ ” (บุญปรุง พวงศิลป์, สัมภาษณ์)

“ คือ การประสานงานกับเจ้าหน้าที่และกับเกษตรกร เป็นสื่อกลาง ส่วนมากผมจะทำตลอดเวลาอยู่แล้ว และจะมีเกษตรกรมาปรึกษาปัญหา ดิน ปัญหาเรื่องปุ๋ย ทางเจ้าหน้าที่ของ สถานีพัฒนาที่ดิน ตอนนี้อยู่มีการ

ภาพที่ 4.8 ผลผลิตนาข้าวที่ไม่เผดอซัง

ขาดตอนบ้าง และถ้าหน่วยงานของรัฐเชิญผมไปพูด ผมจะพูด เรื่องการณรงค์ไปเผดอซัง ให้หันมาใช้ ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เรื่องของหมอดิน ความสำคัญของ หมอดิน เพราะหมอดินจะมีแทบทุกพื้นที่ เป็นการ ปลุกจิตสำนึกของหมอดินอาสาด้วย คือหมอดินนี้จะ ทำงานไม่มีวันหยุด ไม่มีเวลาด้วยครับ มันเป็นงานที่ ทำให้เราภูมิใจ ทำให้เรามีคุณค่า แต่มันไม่มีมูลค่า

ทำงานให้กับสังคม แต่เราไม่หวังค่าตอบแทน ถ้าเรา

ทำเพื่อหวังมูลค่าของสิ่งตอบแทน แล้วไม่ได้จะหงุดหงิดอารมณ์เสีย แต่ ถ้าเราทำด้วยความเต็มใจ ได้เงินหรือไม่ได้เงินไม่เกี่ยวกัน จะสบายใจเยอะ และจะเกิดความภูมิใจด้วยครับ ” (สุพัฒน์ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

“...ส่วนใหญ่ จะให้คำปรึกษากับเกษตรกรที่มีปัญหาเกี่ยวกับดิน เพราะตอนนี้รู้สึกจะมีปัญหาเรื่องข้าวไม่กินปุ๋ยหรืออะไรทำนองนี้ ก็ จะมีมาปรึกษาเรื่อยๆ ผมก็จะคอยให้คำแนะนำบางคนก็มาปรึกษาและนำดิน มาให้ช่วยดู ผมก็จะรวบรวมประมาณ 30 – 40 ตัวอย่าง แล้วก็นำไปที่เขต ให้ที่เขตช่วยตรวจวิเคราะห์ผมไม่มีเวลาครับ ” (ชัยกุล สุขก้อน, สัมภาษณ์)

“ หมอดินอาสา คือ เป็นผู้ปฏิบัติเป็นนักอนุรักษ์ดินและน้ำปรับปรุงบำรุง ดิน หน้าที่ที่ 2 เป็นวิทยากรเผยแพร่เทคโนโลยีต่างๆ ของกรมฯ ที่ ปฏิบัติภารกิจในสนาม คือนำสิ่งที่เราใช้ได้ผลเอาไปกระจายสู่มือ เกษตรกร เพื่อลดต้นทุนการผลิต ภารกิจที่ 3 เน้นความรักสามัคคี เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเพื่ออย่างน้อยก็มีองค์กรอีกองค์กรที่มีเครือข่ายทั่ว ประเทศ ที่จะเป็นเสาหลักคอยดูแลเรื่องการอนุรักษ์ดินและน้ำ เป็นสิ่งที่ ยากลำบาก เป็นสิ่งที่ที่เรียกว่าอธิบายให้คนทั่วไปเขาฟังก็ไม่ค่อยเข้าใจและ

จำได้มีองค์กรหนึ่งองค์กรที่เข้มแข็งและได้ทำงานภายใต้หน่วยงานของกรมพัฒนาที่ดิน” (ธรรมรัตน์ พากเพียร, สัมภาษณ์)

“คือ ต้องพยายามถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้กับเกษตรกร ความรู้ที่ได้รับจากสถานีพัฒนาที่ดินจาก กรมฯ ให้กับเกษตรกรในพื้นที่ท้องถิ่นของเรา หรือพื้นที่ห่างไกลที่เขาอยากจะมาศึกษาดูงานหาความรู้ที่ศูนย์ของเรา ต้องอธิบายชี้แจงถึงประโยชน์ที่มีมากมายของดิน ถ้าทำการเกษตรไปแล้วไม่ได้ผลควรแก้ไขอย่างไร เป็นการเล่าสู่กันฟังพร้อมๆ กับการแนะนำเขาและสาธิตให้เขาดูด้วย บางครั้งผมก็ออกไปพบปะประชาชนในหมู่บ้านต่างๆ ในฐานะที่ผมเป็นผู้รับผิดชอบในตำบลหลายหมู่บ้าน ผมก็ไปนัดกับหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน เช่นพุ่มนี้หรืออาทิตย์หน้าให้หมอดินในหมู่บ้านนัดเกษตรกร ที่อยากทราบว่าดินตัวเองเป็นกรด เป็นด่าง หรือว่าขาดธาตุหลัก (NPK) ให้นำดินมาตรวจ โดยที่ให้หมอดินหมู่บ้านพาไปเจาะเอาดินมา จะได้ถูกวิธี แล้วนำมารวมกันที่จุดเดียว จะมีชุดวิเคราะห์ดินครบหมด ไปทำกันทั้งวัน เครื่องเคราครบทั้งวัน จะทำกันวันละหมู่บ้าน ปีหนึ่งผมจะทำ 2 ครั้ง ห่างกัน 5-8 เดือน แล้วแต่เกษตรกรจะสนใจบางรายก็มาหาผมที่บ้านบางทีก็เจอผมบางทีก็ไม่เจอ ผมออกห้องที่บอยต้องนัดล่วงหน้า...” (เวช แสนมนตรี, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสา ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่าง กรมพัฒนาที่ดินและเกษตรกร โดยการนำเอาความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ มาถ่ายทอดแนะนำให้กับเกษตรกร ได้รู้จักประยุกต์ใช้ความรู้ไปตามสภาพพื้นที่ บางครั้งการถ่ายทอดความรู้ อาจจะอยู่ในรูปของการทำให้อู หรือให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการสาธิต เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

“หน้าที่หลักหรือครับ คือ การแนะนำออกสอนชุมชนมีการแนะนำเขาให้ทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาราชการ ทางชุมชนผมก็มีการออกทุนกันเอง ผมจะเน้นทำอย่างไรจะให้ชุมชนรวมตัวสามัคคีกัน มีความมั่นใจว่าทำในจุดนี้ เราจะมีผลตอบแทนใช้จ่ายเพิ่มรายได้ ถ้าเราผ่านในจุดนี้ได้หมด ก็แสดงว่าหมอดินอาสาประสบความสำเร็จตามหน้าที่แล้ว ” (เหรียญ เจียมทอง, สัมภาษณ์)

“ หมอดินอาสาทำหน้าที่หลัก คือ ให้คำแนะนำเกษตรกรทั่วไปให้รู้จักปรับปรุงบำรุงดิน รู้จักช่วยเหลือตัวเอง เช่นให้รู้จักลดการใช้สารเคมีหัน

มาใช้ปุ๋ยอินทรีย์มากขึ้นครับ ช่วงแรกก็ไม่ได้ให้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ครั้งเดียวแต่ให้ค่อยๆ ลดสารเคมีลง เป็นการลดต้นทุนด้วย จะเพิ่มรายได้ลดรายจ่ายส่วนใหญ่ที่ประชุมในหมู่บ้านผมคือ การทำการเกษตร โดยนำหลักเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ของผมนี่ ผมจะทำเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้านผมจะทำประโยชน์ทุกพื้นที่ ทุกตารางนิ้วจะแบ่งเป็นแปลงสาธิต 5-6 ไร่ ทำสวน 30-40 ไร่ ทำบ่อเลี้ยงปลา บ่อปุ๋ยหมัก บ่อพักน้ำเสีย มีโรงเรียนเลี้ยงหมู โรงเรียนเลี้ยงเป็ด...เป็นการสอนเขาไปในตัว ชาวบ้านเขาเห็นเราทำเขาก็สนใจทำเองแหละครับ...” (จำลอง จันทรา, สัมภาษณ์)

การที่หมอดินอาสา มีความรู้ ความเข้าใจและสามารถ ถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับมาให้กับเกษตรกรได้ไปปฏิบัติตาม วิธีการนั้น ไม่ว่าจะเป็นแกนนำในทางปฏิบัติ แกนนำเกษตรกรจัดตั้งกลุ่มต่างๆ หรือการทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง หากหมอดินอาสา สามารถโน้มน้าวใจให้เกษตรกร ค่อยๆทำตามได้และยอมให้ความร่วมมือปฏิบัติตาม จนเกิดเป็นรูปธรรมที่เป็นประโยชน์แล้ว ก็กล่าวได้ว่าได้บรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นหมอดินอาสาในอีกหนึ่งระดับ

5. วิธีการทำงานของหมอดินอาสา

วิธีการทำงานของหมอดินอาสา อาจจะมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งจะอยู่ที่บุคลิกลักษณะและความถนัดของหมอดินอาสาแต่ละคน อาจจะไม่มิตะคนเฉพาะตัวในการโน้มน้าวแต่อย่างใด บางคนก็อาจจะพูดเก่ง บางคนก็เน้นปฏิบัติมากกว่าการแนะนำด้วยคำพูด คำบรรยาย การถ่ายทอดความรู้ของหมอดินอาสา บางครั้งก็เป็นไปตามโอกาสและสถานที่ หรือแม้แต่นำชุมชนก็เป็นตัวแปรที่สำคัญ ที่จะใช้เป็นช่องทางในการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรได้ ช่องทางการถ่ายทอดนั้น บางครั้งเป็นได้ทั้งอุปสรรคและโอกาสสำหรับหมอดินอาสา ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าหมอดินอาสาแต่ละคนอาจจะมีวิธีการหรือโอกาสต่างๆ แตกต่างกันไป

“ คือ เวลาที่มีเวลาประชุมผมก็จะไปพูดไปบรรยายเรื่องปุ๋ยพืชสด บางทีหมู่บ้านเขาก็เชิญผมไปบรรยายปุ๋ยพืชสด โดยตรงอย่างหมู่บ้านผม ผมก็พูดเดือนละเรื่องคือเวลาที่มีประชุมหมู่บ้านเดือนแรกเขาก็ให้ผมบรรยายปุ๋ยพืชสด อีกเดือนก็ปุ๋ยชีวภาพ อีกเดือนก็หญ้าแฝกก็มีประโยชน์อย่างไร ปุ๋ยอินทรีย์น้ำมีประโยชน์อย่างไร ” (วิเชียร มงคล, สัมภาษณ์)

“ คือ ตัวผมเป็นหมอดินระดับอำเภอ ผมจะคอยประสานงานในการอบรมเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ ผมจะทำเองหมด แต่ถ้าเป็นหมู่บ้านอื่นนี้ ผมก็จะประสานไปทางหมอดิน อาจจะมีการให้หมอดินนัดเกษตรกรมาจัดอบรม รวมกัน บ้างครับ ในอำเภอผมจะมี 12 หมู่บ้านแยกออกเป็น 6 หมู่บ้าน หมู่บ้านละฝั่งน้ำและจะมีจุดเรียนรู้แปลงสาธิต อยู่ฝั่งละจุดเวลาผมทำการสาธิต ก็จะทำให้เขามารวมกันจะมีการอบรมบ่อยเพราะผมเป็นตัวแทนทางส่วนราชการอื่นด้วยครับและอีกอย่างผมก็ขึ้นบรรยายเวลาผมบรรยายนี้ ผมจะเน้นการณรงค์ไม่เผาตอซัง ปลุกพืชปุ๋ยสดกัน ทำปุ๋ยอินทรีย์น้ำ ปลุกแฟก ผมจะทำให้เขาคุยที่แปลงสาธิตด้วย ” (คุณชัยกุล สุขก้อน, สัมภาษณ์)

“ ส่วนใหญ่จะเขาพูดเวลาหมู่บ้านใกล้เคียงมีประชุมผมก็จะไปพูดไปคุยไปชี้แจงให้มีการปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักอะไรต่างๆ ก็จะไปให้ความรู้เขาให้เขาได้รับรู้เรื่องดิน และพิษภัยของสารเคมีต่างๆ นะครับ จะเน้นส่วนรวมไม่ค่อยเน้นเข้าไปคุยตัวต่อตัว คือ หมอดินเราก็เป็นเกษตรกรก็จะไม่ค่อยมีเวลาตรงนี้ และจะใช้เวลามากด้วย เพราะตัวเองช่วงที่เขาประชุมกันในหมู่บ้านหรือมีการฝึกอบรมเกษตรกร เช่น ยุวเกษตรกร เกษตรเลี้ยงวัวนม ฯลฯ ต้องยอมรับครับว่า เกษตรกรเขาจะไม่ทำอย่างเดียวกันทั้งเลี้ยงวัวนม พร้อม ๆ กับทำไร่ ทำนา เราก็เข้าไปแทรกตรงนี้ด้วย เกษตรกรทำหน้าที่ตั้งแต่การโรงถึงครุใหญ่มีอะไรรับได้หมดครับ ในส่วนที่ทำงานร่วมกับหมอดินอาสาด้วยกันนั้น ” (บุญหลาย สิริ, สัมภาษณ์)

การวางรากฐานการบริหารให้กับหมอดินอาสา ด้วยการจัดตั้งเครือข่ายหมอดิน ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ ทั้งในส่วนของการทำงานพัฒนาที่ดินและการปูพื้นฐาน ให้หมอดินอาสาสามารถจัดตั้งกลุ่มหรือชมรม ซึ่งเป็นผลพลอยได้อีกทางหนึ่ง ที่จะสรรสร้างประโยชน์ร่วมกัน โดยเกิดจากการรวมกลุ่มของหมอดินอาสาภายในเครือข่ายจังหวัด เช่น

“ เดิมนี่หมอดินอาสาจังหวัดสระแก้ว กำลังจะตั้งเป็นชมรม หมอดินอาสา โดยคิดไว้ว่า ให้หมอดินอาสาจังหวัด เป็นประธาน หมอดินตำบลเป็นคณะกรรมการมีอยู่ 9 ตำบล หมอดินตำบลก็เป็นกรรมการมีอยู่ 58 ตำบล ให้หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านร่วมเป็นสมาชิก มีอยู่ 656 หมู่บ้าน เราเอาตัวอย่างการจัดตั้งชมรมมาจากสหกรณ์โคนม เราจะมุ่งไปจนถึงขั้นจัด

ทะเบียนจัดตั้งเป็นชมรมเลยนะ ถ้าทำตรงนี้สำเร็จ ระหว่างเครือข่ายหมอ
ดินอาสาด้วยกันเองก็就会有ความใกล้ชิดกันมากขึ้น มีอะไรก็ร่วม
ปรึกษาหารือกันสะดวกมากขึ้น เราตั้งใจไว้อย่างนั้นครับ ” (บุญหลาย สิริ
,สัมภาษณ์)

อีกหนึ่งประโยชน์ของ โครงการหมอดินอาสา ที่ได้มีการพัฒนาขึ้นในจังหวัด
สระแก้ว ที่หมอดินอาสาได้มีการวางแผนทางพัฒนาเครือข่ายการทำงานร่วมกัน และจะมีการก่อตั้ง
สวัสดิการกองทุนร่วมกัน เพื่อเป็นตัวเชื่อมโยงการทำงานและประสานความสัมพันธ์ของหมอดิน
อาสา ให้เกิดเป็นเครือข่ายที่มีความเหนียวแน่นมากขึ้น อีกทั้งเป็นการวางรากฐานการพัฒนางาน
หมอดินอาสาให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น

“ ปัจจุบันนี้มีคนมาดูงานเยอะครับ วิธีการทำงานผม คือ ส่วนใหญ่
เกษตรกรที่อยู่ในหมู่บ้าน ถ้ามีเวลาว่างเขาก็จะมาดูงานในพื้นที่ของผมเลย
แต่ถ้าทั่วไปเขาต้องโทรมาก่อนหรือมากันเป็นกลุ่ม คนที่มาดูงานเขาจะได้
เห็นทั้งการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ถ้ามีคนมาขอคำปรึกษา ผมก็จะไปดูพื้นที่
ด้วยว่า เหมาะสมกับการปลูกอะไรต้องศึกษาเป็นราย ๆ ไปและใน
หมู่บ้านผมก็จัดตั้งสมาชิกทำปุ๋ยหมักกลุ่มละ 50 คน มีทำน้ำหมักไล่แมลง
ด้วย ทางเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดิน มาสนับสนุนให้ทำเป็นศูนย์เรียนรู้
เป็นพื้นที่ตัวอย่าง ได้บรรยายให้ผู้มาดูงานเกษตรกรได้ดูเห็นชัดเจน จะเน้น
ให้เขาเห็นถึงวิธีการจัดการต่างๆ ผู้ที่มาดูงานส่วนใหญ่ก็จะเป็นเกษตรกร
นักศึกษา อาสาสมัครเกษตรกร หมอดินอาสา และผู้ที่สนใจทั่วไปครับ ”
(ขวัญชัย ไคว่ปรีชา,สัมภาษณ์)

การถ่ายทอดความรู้ด้านการพัฒนาดินให้กับ นักเรียนหรือเยาวชนของชาติ
เปรียบเสมือนการวางรากฐานให้เยาวชน มีความรู้ ความเข้าใจใน องค์ประกอบของดิน ของการ
เพาะปลูกมากขึ้น ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้เยาวชน เกิดความรัก ความผูกพันในอาชีพเกษตรกรรม และมี
ความหวงแหนในผืนแผ่นดิน มากขึ้น

“ ผมจะทำงานในชุมชนของตัวเองก่อน เข้าไปชุมชนของตัวเองก่อนถ้า
ไปชุมชนอื่นผมจะเข้าถึงผู้นำชุมชนก่อน อย่างเช่นผู้ใหญ่บ้าน อบต.
ต้องเข้าถึงเขาไปชี้แจง ว่าเราจะไปทำอะไรถ้าเขาเข้าใจ เขาจะนัด
เกษตรกรมาฟัง แล้วมานั่งวิเคราะห์กันว่า ที่รับฟังแล้วนั้นพร้อมที่จะทำ
ตามหรือไม่ แล้วก็จะให้เขาทดลองให้เขาทำปุ๋ยรวมกลุ่มทำปุ๋ยกัน อย่าง

โรงเรียนผมก็ต้องเข้าหาครู ก็ไปให้ความรู้กับเด็กนักเรียน อย่างในวัดก็เข้าไปหาพระก่อน ต้องเข้าหาผู้นำ การทำงานกับหมอดินอาสาด้วยกัน ผมก็จะมี การพูดมีการคุยกับหมอดินอาสาประจำอำเภอในจังหวัดบุรีรัมย์ มีทั้งหมด 24 อำเภอ ที่เป็นแกนนำนะครับ มาปรึกษาประชุมกันว่ามี อำเภอไหน ที่จะให้ไปช่วยเหลือ เขาก็จะติดต่อมาทาง เจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดิน แล้วเจ้าหน้าที่ก็จะติดต่อมาหาผม ผมก็จะไปพูดคุยอบรมชักจูงเขาให้หันมาสนใจดูแลปรับปรุงบำรุงดิน ทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพกัน...” (เหรียญ เจียมทอง, สัมภาษณ์)

“วิธีการเข้าหาเกษตรกรคือเข้าหาผู้ใหญ่บ้านก่อน ไปเจอจากผู้ใหญ่บ้าน เขาก็ให้พูดง่าย ๆ ไปเชิญชวนให้ชาวบ้านมาประชุม ผมก็ไปพูดให้เขาฟัง เรื่องการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพให้ลดลง คือไม่ได้ให้เลิกเลย แต่ให้ลดลง คือ ค่อยๆ เลิกก็มีบ้างนะที่ต่อต้านก็มี อย่างคุณเค็ดเลยนะ ต่อต้านอย่างหนา แต่ผมอาศัยไปบ่อย ลูกคือครับ สุดท้ายเขาก็รับฟังและร่วมตามเรา ...” (สมัย พันธุ์ชมพู, สัมภาษณ์)

“วิธีการทำงานของผมคือ อันดับแรกจะสร้างทีมงานก่อน เรามีทีมงานหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน คือให้เขาไปชวนเพื่อน แล้วก็มาร่วมประชุมกันก่อน มาวางแผนกันก่อน ว่าเป้าหมายของเราที่เราจะเอาสินค้าหรือแผนงานของเรา ไปนำเสนอกับเกษตรกร ว่าเป้าหมายหรือแผนงานของเราเขาสนใจหรือไม่ เราก็เอาตัวนี้ไปนำเสนอเกษตรกร เราก็ชักชวนเขามาหลังจากนั้น เราก็รวบรวมว่าเกษตรกร ที่สนใจให้เขามาลงทะเบียนเป็นสมาชิก หลังจากนั้นเราก็ทยอยให้ความรู้ สนับสนุนให้เขาไปปฏิบัติ หลังจากนั้นเราก็มาสร้างเวที มาคุยกันว่าสิ่งที่เราทำนั้นมันเกิดประโยชน์อะไร ได้ประโยชน์อะไร เป็นเพราะอะไร คล้ายๆ เป็นการทดสอบการทำงาน มีการติดตามผลและหาวิธีแก้ไขไปในตัวด้วยครับ คือการทำงานของผม จะเน้นการสร้างงาน อย่างในหมู่บ้านจะเขาสร้างทีมงานประมาณ 5 คน ฝึกให้เขารู้จักคิด รู้จักวางแผนและสอนให้เขาทำแก้ไขได้ ถ้ามีกิจกรรมอะไร อย่างในส่วนของกรมฯ ก็จะสามารถสนับสนุนได้” (มานะ ศรีงสันติยะ, สัมภาษณ์)

วิธีการทำงานของหมอดินอาสาแต่ละคน จะมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกัน อาจชี้ชัดไม่ได้ว่าวิธีใดดีที่สุด ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ที่เวลาและโอกาส ที่จะอำนวยความสะดวกให้หมอดินอาสา ได้เข้าถึงและชักจูงโน้มน้าวให้เกษตรกรได้ตระหนักถึงสิ่งที่เขาจะต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อตัวเองและผู้อื่น การเข้าหาผู้นำในชุมชน ก็เป็นอีกวิธีที่หมอดินอาสาได้ใช้ในการทำงาน เพราะผู้นำเป็นคนที่กว้างขวางและเป็นที่รู้จัก นับถือของคนในชุมชน การเข้าหาผู้นำในชุมชน จะทำให้เกิดความน่าเชื่อถือและทำให้การทำงานของหมอดินอาสา มีความสะดวกมากขึ้น งานตามภารกิจหน้าที่ของหมอดินอาสา ได้สร้างความศรัทธาและความเชื่อ ให้กับตัวหมอดินอาสา เพราะสิ่งที่หมอดินอาสาได้ส่งให้กับเกษตรกรนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการให้เปล่าและให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ เกษตรกรทั้งสิ้น

การศึกษา ในส่วนของภารกิจโครงการหมอดินอาสา สรุปได้ว่า หมอดินอาสา มีความเข้าใจใน ภารกิจของโครงการฯ ทั้งในส่วนของบทบาทหน้าที่ วิธีการทำงาน เป้าหมายที่แท้จริงของโครงการ หรือแม้แต่ครอบครัว ก็ให้ความสำคัญในภารกิจของโครงการหมอดินอาสา เป็นอย่างดี การเข้าใจในภารกิจของหมอดินอาสา เป็นพื้นฐานสำคัญ ที่จะใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนการทำงานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสา ให้สำเร็จลุล่วงได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และงานที่ได้รับมอบหมาย

2. การสนับสนุนของนักบริหารระดับสูง

โครงการหมอดินอาสา จัดตั้งมาจากแนวนโยบายของกรมพัฒนาที่ดิน ดังนั้นจึงได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารระดับสูงของ กรมพัฒนาที่ดินและเป็นแผนงานหลักของ กรมพัฒนาที่ดิน

“...เจ้าหน้าที่ของเรามีน้อย ทำงานได้ไม่ทั่วถึงและมีแนวนโยบายของรัฐที่บอกว่าให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับงานราชการ เราก็ถือว่าหมอดินอาสา คืออาสาสมัครภาคประชาชน ที่เข้ามาร่วมในการดูแลแก้ไขปัญหาทรัพยากรดินในท้องถิ่นของเขา อันนี้ก็เป็นอีกตัวหนึ่งที่ตอบรับนโยบายของรัฐบาล...และการลดอัตรากำลังคนในส่วนของกรมฯ จึงได้ตอบสนองนโยบาย...ดังนั้นเราก็ไปสร้างอาสาสมัครเข้ามา นี่ก็คือที่มาของโครงการหมอดินอาสา ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า โครงการหมอดินอาสาได้รับการสนับสนุน จากผู้บริหารทุกระดับเป็นอย่างดี เนื่องจากแนวทางการจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา มาจากแนวนโยบายของกระทรวง

เกษตรและสหกรณ์ ซึ่งกรมพัฒนาที่ดิน ก็ได้สนองตอบรวมทั้งเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ก็ได้ถือปฏิบัติเป็นภารกิจหน้าที่ประจำ

3. การจำแนกโครงสร้างงานและการวางกำหนดการ

โครงสร้างการบริหารงานตาม โครงการหมอดินอาสา ประกอบไปด้วย ผู้บริหารระดับสูง ของกรมพัฒนาที่ดิน คือ รองอธิบดีด้านบริหาร รับผิดชอบร่วมวางแผนกับฝ่ายวางแผนงานของกรมพัฒนาที่ดิน พร้อมทั้งทำหน้าที่ติดตามการดำเนินงานของหมอดินอาสา ที่ได้กระจายงานไปยังหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักนิเทศเพื่อการถ่ายทอดเทคโนโลยีการพัฒนาที่ดิน ส่วนพัฒนาหมอดินอาสา จะรับผิดชอบเรื่องพัฒนาความรู้ให้กับหมอดินอาสา สำนักเทคโนโลยีชีวภาพทางดิน ดูแลเรื่องปัจจัยการผลิตเช่น พด. ต่างๆ กองแผนงาน รับผิดชอบเรื่องงบประมาณ ปัจจัยการผลิตแฟก และติดตามงานหมอดินอาสา ฯลฯ สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัด และหน่วยพัฒนาที่ดิน รับผิดชอบนำนโยบายไปปฏิบัติร่วมกับหมอดินอาสา ติดตามผลการดำเนินงาน ฯลฯ

สรุปได้ว่า เกือบจะทุกหน่วยงานในกรมพัฒนาที่ดิน ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานของหมอดินอาสา เนื่องจากหมอดินอาสา จัดตั้งมาเพื่อช่วยเหลืองานของกรมพัฒนาที่ดิน ดังนั้นงานตามโครงการหมอดินอาสา จึงเป็นงานหลักของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งได้มีการติดตามการทำงานของหมอดินอาสา ไปพร้อมๆ กับงานอื่น ของ สำนัก / กอง / ส่วน / กลุ่มและฝ่ายต่างๆ โดยที่โครงสร้างงานและการวางกำหนดการของงานหมอดินอาสา จึงเป็นภาระหน้าที่หลักของกรมพัฒนาที่ดินไปด้วย

4. การปรึกษาหารือและการสร้างการยอมรับของผู้รับบริการ

ตามที่ได้เสนอไปแล้วว่า โครงการหมอดินอาสา พัฒนามาจากโครงการนำร่อง คือโครงการหมอดินเท้าเปล่าหรือระบบงานหมอดิน ที่ประสบความสำเร็จ แล้วได้มีการขยายและจัดตั้งเป็นโครงการหมอดินอาสา การสร้างการยอมรับในงานหมอดินอาสาแก่ผู้รับบริการ กรมพัฒนาที่ดินได้มีการ ประชาสัมพันธ์ ในผลงานของหมอดินอาสาอย่างต่อเนื่อง ส่วนการปรึกษาหารือ เพื่อให้เกิดการเข้าใจงาน ระหว่างเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดินและหมอดินอาสา ได้มีการทำทุกครั้ง เมื่อมีการปฏิบัติงานร่วมกัน

“ หลังจากเราได้รับนโยบายมาแล้ว เราก็ไปคุยกับหมอดินอาสา ว่า ตอนนี้กรมฯ มีนโยบายเกี่ยวกับอะไรบ้างอย่างนี้นะ...เราก็บอกให้เขา

รับทราบ เราก็ให้รายละเอียดเขาไป ด้วยการเล่าให้เขาฟังพร้อมๆ กับ
 ปรัชญาหรือกันว่าเราจะเริ่มทำอะไร เช่น กรมฯ มีนโยบายที่ว่าเป็น
 งานรณรงค์ ไม่เผด็จการ ปรึกษากัน เราก็จะจัดโครงการรณรงค์...เป็น
 แปลงตัวอย่างสัก 20 ไร่ นะ เราจะจัดกันที่ไหนดี เราก็ปรึกษาเขาเพราะ
 หมอদিনอาสา เขาเป็นเจ้าของพื้นที่ เขาจะรู้ คือ เราจะเล่าให้เขาฟัง เรา
 รับนโยบายมาอย่างนี้เราก็ไปถ่ายทอดให้เขาฟังอย่างนี้ เราทำงานร่วมกัน
 ต้องปรึกษากัน...” (สัมพันธ์ เสงี่ยมใจ, สัมภาษณ์)

ความสำเร็จในงาน ส่วนหนึ่งเกิดจากผู้ปฏิบัติ มีความเข้าใจตรงกันในเรื่องงานกับ
 ผู้ร่วมงาน การปรึกษาหารือ เพื่อหาข้อตกลงในแนวทางการดำเนินงาน พร้อมกับแบ่งหน้าที่กัน
 รับผิดชอบ คือวิธีการทำงานอย่างมีจุดมุ่งหมายและเป็นการสร้างการยอมรับในงาน อย่างเช่น
 เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดินและหมอদিনอาสา ที่สามารถร่วมกันนำพาความรู้ไปพัฒนางานพัฒนา
 ที่ดิน ให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์

5. การเข้าใจพื้นฐานและสภาพแวดล้อมชุมชน

คือ ความเข้าใจพื้นฐานด้านทรัพยากรดิน กลุ่มชุดดิน และสภาพแวดล้อม
 ภายในท้องถิ่น อีกทั้งรู้จักวิธีการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรดินได้เป็นอย่างดี ระหว่างหมอদিন
 อาสาและกรมพัฒนาที่ดิน

1 กรมพัฒนาที่ดิน

เจ้าหน้าที่ กรมพัฒนาที่ดิน เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและมีความ
 ชำนาญในเรื่องดินและการจัดการดินเป็นอย่างดี อีกทั้งด้วยประสบการณ์การเป็นหมอดินและการ
 ทำงานในท้องถิ่นร่วมกับเกษตรกรมานาน จึงทำให้มีความเข้าใจในสภาพแวดล้อมของชุมชนได้
 เป็นอย่างดี

“...คนของกรมพัฒนาที่ดินมีคุณภาพทั้งนั้น มีความรู้เรื่องดินในเชิงลึก
 ซึ่งเป็นความรู้เปรียบกับคุณหมอที่รักษาคนไข้เลย...ความรู้ที่มีนั้นสามารถ
 ตอบได้ว่าดินแต่ละหมู่บ้านแต่ละพื้นที่นั้นเป็นดินกลุ่มอะไรชุดอะไร เมื่อ
 มีปัญหาแล้วควรจะแก้ไขอย่างไร...” (พิษณุ อรรถวิโรจน์, สัมภาษณ์)

2. หมอดินอาสา

หมอดินอาสา คือ เกษตรกรที่อาศัยและประกอบอาชีพการเกษตรอยู่ภายในท้องถิ่นนั้น การเข้ามารับเอาความรู้จากการฝึกอบรม เกี่ยวกับเรื่องดินและเทคนิคการจัดการดิน จากเจ้าหน้าที่ จึงทำให้มีความเข้าใจในสภาพดินมากขึ้น และสามารถที่จะใช้ความรู้ที่ได้รับมา ประกอบกับประสบการณ์ที่มีอยู่ มาใช้ในงานพัฒนาที่ดิน ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในงานได้ ซึ่งจะเห็นได้จากที่หมอดินอาสา นำความรู้ไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรเพื่อนบ้าน จนทำให้สภาพดินปัญหา มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นและผลของการถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรเพื่อนบ้านนี้ ก็สามารถนำมาประเมินความสำเร็จของโครงการได้ เช่น การนำปัจจัยต่างๆ ของกรมฯ ไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรเพื่อนบ้าน จนเกิดการการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ในชุมชนท้องถิ่น สภาพปัญหาต่างๆ ของดินในชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นด้วย

2.1 การเข้าใจปัญหาและการนำปัจจัยการผลิตของกรมฯ ไปใช้แก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรดินในกับชุมชนได้อย่างเหมาะสม

กรมพัฒนาที่ดิน ได้คิดค้นเทคโนโลยีชีวภาพ ที่เป็นปัจจัยการผลิตออกมา เพื่อใช้เป็นสนับสนุนการทำงานของหมอดินอาสา จนเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มเกษตรกรทุกภูมิภาค เช่น พด. 1-10 ซุปเปอร์พด.1-3 ที่เป็นสารเร่งหรือเชื้อจุลินทรีย์ ที่ใช้ผลิตปุ๋ยชีวภาพต่างๆ เมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด หญ้าแฝก ปูนมาร์ล หินฟูน และอื่นๆ อีกมาก

“ผมว่าปัจจัยที่เป็นสารเร่งๆ พด. 1,2,3,7, ใช้มากนะเป็นปัจจัย ที่เราน่าจะให้ความสำคัญมาก ถ้าเราจะลดสารเร่งที่เป็นพวกเคมีลง ปัจจัยตรงนี้จะเป็นสิ่งสำคัญมากและเป็นทางออกที่ดีในยุคนั้นนะครับ ผมว่ามีความเหมาะสมพอเราเอามาทำแล้วมันได้ผล อย่างพด. 1 นี่เราเอามาทำปุ๋ยหมักแล้วนำไปใช้มันก็ได้อผลจริงๆ ดินมันร่วนซุยขึ้น พด. 2 เมื่อเราปลูกพืชผักเรานำไปรดผักก็งามสวย แม้แต่กากที่เรากรองเอาน้ำออกแล้วนะเรานำกากของน้ำหมัก พด.2 ไปใส่โคนต้นไม้ ผมว่ามันดีกว่าน้ำของมันเป็นอีกนะ เพราะมันจะดูดซึมลงดิน เมื่อต้นสัมผัสดูดซับกินได้ธาตุอาหารตรงนั้นไว้ ดูได้จากพุ่มจากใบมัน ผมเอาใส่ต้นส้มไว้นะ ต้นจะสวยปุ๋ยที่ใส่ก็จะทนอยู่ในนั้นได้นาน ได้ผลจริงๆ ” (สมัคร พักทองอยู่, สัมภาษณ์)

“...มีความเหมาะสมมาก ทันเหตุการณ์ทันยุค ถ้าเรานำไปพัฒนามันดีขึ้นจริง แต่เวลานี้เท่าที่มีอยู่ ถ้าเกษตรกรหันมาสนใจ ผมว่ามันเพียงพอแล้ว อย่างที่แปดริ้ว ดินเปรี้ยว เอาปูนมาร์ล มาใส่ได้ผลดีจริง ถ้าเราผลิตพืชมาโดยไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ใช้สารเคมีน้อยลง สารป้องกันโรครามันก็จะมี ก็เพียงพอ ที่ว่าขาด คือ เกษตรกรขาดความสนใจ ไม่ต้องถึงขั้นงดใช้ยาฆ่าแมลงหมดหรอก เพียงแต่เวลานี้อย่างหุ่มผม ทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจากปลา มี 80% แล้วถือว่าเยอะนะ อีกอย่างหนึ่งที่ผมมอง ยังไม่บรรลุนเป้าหมายของผม คือ ยังรณรงค์ลดการใช้ยาฆ่าแมลงได้น้อยราย แต่ผมว่ามันต้องค่อยๆ เป็น ค่อยๆ ไป คือพวกนี้ ใคร ๆ พุคก็ไม่เชื่อหรอก ให้เขาป่วยด้วยสารเคมี หรือยาฆ่าแมลง แพงๆ หรือตอนนี้ผมพยายามชักชวนใครๆ มาเที่ยวบ้าน มาดูมะม่วงว่าผิวพรรณไม่ได้แพ้ การใช้สารเคมีเลยและดกด้วย...” (วิเชียร มงคล, สัมภาษณ์)

“ในด้านปริมาณของปัจจัย เช่น ปุ๋ย พด. ต่างๆ นี่ยังไม่พอ อย่างผัก ก็แล้วแต่ละพื้นที่ ด้านวิทยาการของกรมฯ ผมว่ามีความเหมาะสม ถ้าพูดถึงประโยชน์ที่ได้รับจากปัจจัยการผลิต ผมว่าปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด น้ำหมักชีวภาพ (พด.2) ก็ได้ผลดีนะ แต่ต้องรณรงค์กันอีก ผมว่าเกษตรกรหันมาสนใจดี แต่เรื่องของการประชาสัมพันธ์ เราเงียบไปนะผมว่า ก่อนหน้านี้ดูเกษตรกรจะสนใจเยอะ แต่พักหลังเริ่มเงียบไป ทางเจ้าหน้าที่ไม่ค่อยจะมีการรณรงค์ ผมว่าขาดการประชาสัมพันธ์ อยากให้หันมาดูแลตรงจุดนี้ มากกว่าครับ” (ชัยกุล สุขก้อน, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4.9 แปลงขยายพันธุ์ผัก

“ดินเป็นสิ่งสำคัญ ดินต้องมาก่อนปลูกอะไรก็ดีปลูกอะไรก็งาม เกษตรกรก็ลดต้นทุน ปัจจัยของกรมฯ คิดว่าเหมาะสม ยิ่งเป็นเมล็ดพืช ปุ๋ยสด ไม่ว่าจะเป็น ถั่วพุ่ม ถั่วพุ่ม ถั่วต่างๆ นี่ถ้าเรานำไปปลูกนี่จะเป็นพืชคลุมดินได้ดีมาก หรือจะเป็นพืชคลุมวัชพืชก็ดี ถ้าเราตัดก็จะเป็นปุ๋ยพืชสดก็ดี แล้วจะได้ผลตอบแทนสูงมาก ได้ธาตุอาหารมากมาย ที่ผมพูดได้ เพราะผมทำ ทำมันจะได้ประโยชน์เยอะมาก ซึ่งตรงนี้เราก็คลดรายจ่ายอยู่แล้ว มีความเหมาะสมมาก ๆ ” (ไพโรบลย์ ศรีมาลัย, สัมภาษณ์)

“ถ้าพูดถึงความเหมาะสมกับสภาพดินในปัจจุบัน ก็เหมาะสม แต่ไม่เหมาะสมทั้งหมด เราต้องรู้จักเลือกใช้ให้ถูกกับแต่ละประเภทไป มันมีหลากหลายนะ ถ้าเป็นพระเอกจริงๆ คือ พด.1 เพราะตัวนี้ จะใช้ได้กับทุกสภาพดินเลยครับ รองลงมาคือ พด.2 และ พด.7 ตามลำดับ ถ้าพูดถึงปริมาณของความพอเพียง แปลจะสามารถผลิตได้พอเพียง แต่เมื่อดึงพันธุ์พืชปุ๋ยสดจะขาด สารเร่งหรือ พด. ทุกตัวของกรมฯ ใช้ได้ผล แต่ต้องดูที่สภาพดินและประโยชน์ในการใช้ด้วยครับ ” (ตามะม่วง, สัมภาษณ์)

“มันไม่พอหรือครับในเชิงปริมาณ คือ พอเราจับเคลื่อนงานได้ แต่สิ่งที่เขาสันนิษฐานมันไม่เพียงพอ เราเป็นฝ่ายรุกแต่ฝ่ายเสถียรจะตามไม่ทัน แต่ถ้าพูดถึงความเหมาะสมมันเป็นบางชนิด บางชนิดก็เหมาะสม บางชนิดก็ไม่เหมาะสม มันขึ้นอยู่กับหมอดินอาสา ที่จะเป็นฝ่ายชี้แนะว่าพื้นที่ตรงไหนเหมาะสม อย่างดินเค็มก็ควรเพิ่มเรื่อง ปูนยิปซัม ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักอย่างนี้มันก็สามารถแก้ไขได้ คือ หมอดินต้องเป็นฝ่ายวิเคราะห์ดิน แล้วแนะวิธีการแก้ไขให้กับเกษตรกร...” (มานะ เชียงตันเทียบ, สัมภาษณ์)

ความหลากหลายในปัจจัยของ กรมพัฒนาที่ดิน ที่ได้ผลิตออกมา เพื่อให้เกษตรกรเลือกใช้ ตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมภายในชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผ่านทางหมอดินอาสา ซึ่งหมอดินอาสาจะเป็นผู้รู้ถึงสรรพคุณของปัจจัยแต่ละชนิดเป็นอย่างดี จากการวิเคราะห์สภาพดินปัญหา โดยผ่านเครื่องตรวจวัดสภาพดิน ดังนั้นหมอดินอาสา จึงมีความสำคัญในการเสนอแนะและร้องขอให้ กรมพัฒนาที่ดิน ผลิตปัจจัยตัวไหนออกมาเป็นพิเศษหรือแนะนำ เกี่ยวกับปัจจัยตัวที่เกษตรกรไปทดลองใช้แล้วเห็นว่าเกิดประโยชน์น้อยที่สุด เพื่อที่กรมพัฒนาที่ดิน จะได้ไม่ต้องสูญเสียงบประมาณผลิตปัจจัยเหล่านั้น และเพื่อให้สามารถสนองตอบตามความต้องการของเกษตรกรมากที่สุด

2.2 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและเกษตรกรในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปในทางที่ดีขึ้นหรือแย่ลง สามารถประเมินผลสำเร็จของโครงการหมอดินอาสา ได้ว่าประสบความสำเร็จหรือไม่และชุมชนของหมอดินอาสาที่ได้ศึกษานี้ ได้มีผลของการเปลี่ยนแปลงดังนี้

“ มันก็เปลี่ยนบ้างไม่เปลี่ยนบ้าง มันอยู่ที่ใจคนรับนะลูก มันอยู่ที่ใจ เพราะว่ามันยากยิ่งคนทำเกษตรในปริมณฑล มันยากภาคอีสานจะง่ายกว่า เพราะว่าคนทั่วไปเขาว่างงาน เขาก็จะเข้าโรงงานกันหมด ที่เหลือก็มีแต่คนที่ไม่มีสมรรถภาพคือคนที่สูงอายุ อยู่บ้านกันทำอะไรก็ไม่ค่อยจะได้ แถวปริมณฑลมันต่างกับภาคอีสานเยอะเลยและความเป็นอยู่ในกรุงเทพฯ ค่าใช้จ่ายมันก็สูง ” (ลุงบุญปรง พวงศิลป์, สัมภาษณ์)

สภาพพื้นที่ของแต่ละภูมิภาค มีส่วนสำคัญต่อการปฏิบัติงานของหมอดินอาสา อีกทั้งระดับการศึกษาและวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ก็เป็นอีกหนึ่งตัวแปรที่สำคัญ ที่มีผลต่อการทำงานของหมอดินอาสา แต่อย่างไรก็ตามหากเกษตรกรในชุมชน มีวิสัยทัศน์ที่เปิดกว้าง ยอมรับเอาความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาประยุกต์ใช้กับอาชีพการเกษตรแล้ว ย่อมจะทำให้เกิดทางเลือกที่หลากหลายและเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรยิ่ง

“ ผมว่ามีการเปลี่ยนแปลงด้านการให้ความสนใจนะ...ก็ตรงที่ผมเป็นหมอดินอาสา และได้เข้าร่วมโครงการบ้านทุ่งเมืองเย็นของ สสส. ร่วมกับ กสน. สาธารณสุข และโรงพยาบาลจังหวัดเชียงราย มีการรณรงค์เรื่องสุขภาพด้วย รู้สึกจะมีการเปลี่ยนแปลงไปเยอะแต่ถ้ามองในรูปแบบการตั้งกลุ่ม ปุ๋ยหมักปุ๋ยอินทรีย์เมื่อ 4 – 5 ปี ที่ผ่านมาไม่เคยมีผลกำไรเลยระหว่างสมาชิกแต่ผลกำไรของกลุ่มคือสามารถพึ่งตนเองได้ ในระดับหนึ่ง ... โดยเฉพาะมีปุ๋ยไว้ใช้เองและในบ้านจะมีผักไว้กินเยอะและมีขายด้วยนี่คือสิ่งที่ได้รณรงค์มาและการใช้ปุ๋ยเคมีนี่ลงแน่นอนครับ สำหรับสมาชิกที่สนใจและเข้าร่วมโครงการ แต่คนที่ไม่สนใจเขาไม่มีความเชื่อในตรงนี้ คือ ผมมีวิธีแก้ไข ถ้าเป็นต่างถิ่นต่างหมู่บ้าน ต่างตำบล ผมจะเข้าทาง อบต. หรือผู้นำก่อน จะเข้าไปเกริ่นๆ พูดคุยเป็นการส่วนตัวก่อน ถ้าเขาสนใจผมก็บอกว่าผมนะพอจะมีความรู้เรื่องนั้นเรื่องนี้ พอจะเป็นที่ปรึกษาได้และผมก็เป็นวิทยากร กสน. ด้วย พอจะคุยกับ กสน. ขอบประมาณ มาสนับสนุนให้หลักการการมีส่วนร่วมของหลายๆ ฝ่ายมา

รวมกัน นี่เป็นวิธีการทำงานอีกอย่างหนึ่ง ผมคิดว่านะ อะไรก็ช่างถ้าผู้นำ
ไม่ไปแล้วไปยาก มันต้องมีผู้ชักจูงผู้ประสานจึงจะทำได้ดี...พอตอนหลัง
นี้เข้ากับผู้นำได้ อบต. ก็ให้การสนับสนุน...” (สุพัฒน์ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

“เท่าที่ผมดูนะ วิถีชีวิตเขาก็ดีขึ้นนะคุยเข้าใจกันมากขึ้น อย่างเช่น พูดถึง
ปุ๋ยนี้มีกี่กลุ่ม พด. 1 พด.2 พด.3 รู้หรือไม่ใช้กับอะไรอย่างนี้เขารู้มากขึ้น
เพราะเขาใช้ทำอยู่แล้วอย่าง พด. 3. นี่...รู้ดีกว่าพูดคุยไปทางเดียวกัน
เข้าใจและรับฟังกว่าเมื่อก่อนนี้มากและเท่าที่สังเกต เขาใช้พวกสารเคมี
ลดลงกว่าเมื่อก่อนเยอะครับ ” (พุทธพงษ์ ปาลีพงศา, สัมภาษณ์)

การปฏิบัติงานพัฒนาที่ดิน ของหมอดินอาสา ภายใต้โครงการหมอดินอาสา ได้
ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเกษตรกรไปในทางที่ดี เกษตรกรในชุมชนส่วนใหญ่ มีความ
ตระหนัก ในเรื่องของการดูแลทรัพยากรดินและการหันมา ให้ความสำคัญกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์
แทนปุ๋ยเคมีมากขึ้น

“...ที่ผมทำอยู่ก็พอมองเห็นได้บ้าง ที่ชัดก็คือเรื่องประหยัดปุ๋ย การ
ประหยัดสารเคมีนี้ ผมก็ตั้งใจเหมือนกันที่ว่า ลงไปได้กว่านี้พอมองเห็น
ชัดเจนว่าเขาใช้ปุ๋ยเคมีลดลง ประมาณ 40-50% นะครับ คือเข้าไปดูแล้ว
คือเมื่อก่อนนี้อะไรๆ ก็ยาเคมีทั้งหมด แต่ปัจจุบันก็ลดลงครั้งต่อครั้ง แต่
ยังมีนะมีพวกเอเยนปุ๋ยต่างๆ เขาก็พยายามจะปลูกการต่อต้านขึ้นมาและ
เขาก็จำเป็นต้องต่อต้าน เพราะมันเป็นอาชีพเขาก็อย่างว่าทุกอย่างมัน
ต้องมีการถ่วงดุลกัน โลกนี้มันไปทางไหนมากไม่ได้หรอก ...”
(ธรรมรัตน์ พากเพียร, สัมภาษณ์)

“ สิ่งหนึ่งที่เห็นการเปลี่ยนแปลง คือ การให้ความร่วมมือดีขึ้น การมี
เวลาให้มากขึ้น มีการเสียสละเวลามานั่งคุยให้ความรู้แลกเปลี่ยนกัน จะ
เริ่มเยอะขึ้น จากเมื่อก่อนต่างคนต่างทำจะไม่มีเวลามานั่งคุยกัน พอเกิด
กลุ่มสมาชิกขึ้นจะเกิดในเรื่องการแข่งขันว่าคนไหนทำดี ทำมายถึงทำได้ดี
เริ่มมีให้ความร่วมมือกันมากขึ้นและเกษตรกรก็มีความตื่นตัวมากขึ้น ”
(มานะ เขียงสันเทียะ, สัมภาษณ์)

“เดี๋ยวนี้มีการเปลี่ยนแปลง เกษตรกรมีความกระตือรือร้นที่จะมาทำเกษตรอินทรีย์ขึ้น บางครอบครัว ก็เลิกปุ๋ยเคมี มาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ อย่างเดี๋ยวก็มี บางครอบครัวก็ลดลง มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์รวมกันในชุมชน และเดี๋ยวนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงวิทย์ฯ ให้เอางานมาลงปัจจุบันนี้ เกษตรกรก็จับกลุ่มกันง่ายขึ้นอีก แรกๆ เป็นหมอดินอาสาอย่างเดียวแต่พอหลังๆ ก็เป็นอนุกรรมการระดับอำเภอ ของการพัฒนาชุมชน และได้รับให้เป็นบุคคลสำคัญอื่น การที่เป็นหมอดินอาสา ก็มีส่วนอยู่นะครับ เพราะเขาเห็นเราทำงานด้วยความจริงใจ เขาเห็นความสำคัญและไว้วางใจมากขึ้น ” (คุณเหรียญ เขียมทอง,สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า เกษตรกรในชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลง ในกระบวนการปลูกพืชและให้ความสำคัญกับการทำการเกษตรแบบอินทรีย์มากขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่าผลการปฏิบัติงานของหมอดินอาสาในชุมชน ได้ก่อให้เกิดจุดเปลี่ยนกับเกษตรกรไปในทิศทางที่เป็นผลดีต่อทั้ง พืชผล ต่อสภาพดินและสภาพแวดล้อม ที่สำคัญ ผลจากการเข้าร่วมโครงการหมอดินอาสา ของเกษตรกร ก็ได้ก่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมพลังในชุมชน จัดตั้งกลุ่มต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ตามมาอีกมาก ซึ่งจะเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนต่อไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน หมอดินอาสา มีความเข้าใจในพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของชุมชนได้เป็นอย่างดี จึงทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายและสามารถแก้ไขปัญหาภายในชุมชนได้ถูกต้อง ซึ่งทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงของในทางที่ดีขึ้นและสามารถทำให้โครงการหมอดินอาสา เป็นที่ยอมรับของเกษตรกรได้มากขึ้น นอกจากนี้การรวมกลุ่มของเกษตรกร ในชุมชนได้ก่อให้เกิดผลดีอื่นๆ ตามมาอีก

6. การจัดการทรัพยากรมนุษย์

การจัดการทรัพยากรมนุษย์ กรมพัฒนาที่ดิน เป็นองค์กรของภาครัฐ การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลจะเป็นไปตามระเบียบขอ ก.พ. คือ เน้นความรู้ความสามารถ ที่ตรงกับงาน ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดิน จึงมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องดินเป็นอย่างดี ในส่วนของหมอดินอาสา ก่อนจะจัดตั้งโครงการหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดินได้มีระเบียบเป็นข้อกำหนดในการ จัดตั้งเกษตรกรอาสา โดยได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นหมอดินอาสา ไว้อย่างชัดเจน สรุปได้ว่า

การรับสมัครหมอดินอาสา ไม่จำกัดเพศ แต่ต้องบรรลุนิติภาวะ มีความสมัครใจและมี ความเหมาะสมที่จะปฏิบัติงานเป็นหมอดินอาสา มีความรู้ที่อ่านออกเขียนได้ มีภูมิลำเนาอยู่ใน พื้นที่หมู่บ้าน มีความสนใจในงานพัฒนาที่ดิน มีสุขภาพแข็งแรงและเคยผ่านการฝึกอบรมความรู้ ด้านการพัฒนาที่ดินจากกรมพัฒนาที่ดินแล้ว...(บทบาทหมอดินอาสาในการปฏิบัติงานร่วมกับกรม พัฒนาที่ดินประจำปีงบประมาณ 2547)

ในส่วนของการให้คำตอบแทนแก่หมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดิน ก็ได้มีการจัดให้ ได้ให้มีสวัสดิการและให้คำตอบแทนในการทำงานแก่หมอดินอาสาอย่างเหมาะสม

“ ไม่รู้จะพูดอย่างไร เพราะคำว่าอาสา มันขัดกับระบบการเบิกค่าใช้จ่าย อยู่แล้ว เพราะจริงๆ แล้วการไปไหนมาไหนเช่นที่เขาให้ไปประชุม ไป อะไรต่ออะไรอย่างนี้ มันต้องมีค่าใช้จ่ายนะ แต่ที่นี้หมอดินอาสาเราจะมา เรียกเรื่องไม่ได้ มันแล้วแต่กรมฯ จะพิจารณาเพราะค่าใช้จ่ายออกจากบ้าน มันก็มีค่าใช้จ่าย แต่ในเมื่อเสียสละเวลาไปแล้วก็ว่านะมันไม่ได้ควักกระเป๋า ค่าเดินทางก็น่าจะคืนจะพอนะ ” (บุญปรง พวงศิลป์, สัมภาษณ์)

“...มันคิดได้ 2 แง่ ถ้าไปคิดเรื่องค่าจ้างมันก็ไม่คุ้ม ถ้าเราคิดว่าเพื่อพี่น้อง เกษตรกรของเรามันก็คุ้มนะครับ ได้รู้จักเรื่องทำนุทำทุกอย่าง เรื่องปุ๋ย เรื่องเกษตรอินทรีย์ด้วย ส่วนตัวผมเองผมก็ภูมิใจคิดว่าผมคุ้มนะครับ ตัว ของผมก็เป็นหมอดินอาสาดีเด่น และทางสถานีพัฒนาที่ดินตาก ก็ได้เข้า มาสนับสนุนกิจกรรม เป็นอย่างดี คือ ได้ปรับรูปแบบลงนา ถ้าจ้างเขาก็ เป็นเงินเยอะนะ เฉพาะหมู่ 2 นะ ถ้าจ้างก็เป็นล้านบาทนะครับ ที่ทำแล้ว นะ เคยพูดกับหมอดินอาสาด้วยกันว่า กรมพัฒนาที่ดินเป็นกรมฯ ที่มีแต่ ให้ คือพูดตามความเป็นจริงนะครับ ” (สมัคร พัททองอยู่, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสา จะไม่มีเงินเดือนเหมือนอย่างเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดิน แต่ในส่วน ที่เป็นคำตอบแทนอย่างอื่น ที่สมควรจะได้รับ กรมพัฒนาที่ดินก็ได้จัดหาให้ เพื่อตอบแทนกับ ความ เสียสละของหมอดินอาสา ที่ได้ช่วยปฏิบัติงานพัฒนาที่ดินและการถ่ายทอดความรู้ที่เป็น ประโยชน์กับเกษตรกรและกับสังคมส่วนรวม

“ถ้าพูดถึงการทำงานหรือเปรียบการทำงานก็น่าจะพอเหมาะสมครับ น่าจะพอเพราะว่ามันเป็นหลักหมื่นขึ้นไปแล้ว เช่น การอบรมการเดินทาง ค่ารถอะไรต่างๆ เขาก็จ่ายค่าเบี้ยเลี้ยงก็มีให้ ไม่ใช่ให้เราไปเปล่าโดยไม่ได้อะไร ในส่วนของแปลงสาธิต ในจำนวนนั้นก็น่าจะพอ เรื่องของ แผลก ค่าดูแลนั้น เราก็ตายให้กรมฯ อยู่แล้ว ทางสถานีพัฒนาที่ดิน เขาก็เชื่อมั่นเป็นรายได้ของหมอดิน ปักจี้ต่างๆ เขาก็ให้เปล่า น่าจะพอนะ” (สุวัฒน์ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

“มันเกินไปด้วยซ้ำ ไม่ใช่คำตอบแทนนะที่จะได้ อย่างเช่น พวกผมนี้ ปลุกหญ้าแฝกได้เป็นหมื่นกล้า สารเร่ง พด. ต่างๆ อย่างนี้ อยากระจะได้ อะไรก็ได้ ได้ทั้งหมดเลย นั่นก็คือได้ผลตอบแทนที่สูงด้วย และก็ ได้สังคมด้วยนะ เช่น ถ้าผมไม่ได้อยู่ในกลุ่มหมอดินอาสา คุณจะมาสนใจ หรือไม่และผมจะได้ไปกับ ปตท. หรือไม่ เรื่องเงินทองมันน้อย แต่คนที่ เป็นหมอดินอาสา นั้นได้สร้างผลงานจริงหรือเปล่า ถ้าคุณสร้างผลงาน ตามที่กรมฯ เขาต้องการ จะเป็นเพียงแค่คุณทำสารเร่ง พด.1 นำมาใส่ ส่วนเงินที่จะไปซื้อปุ๋ยก็ไม่ต้องแล้ว เราก็จะสามารถลดรายจ่ายตรงนั้น ผมอยู่มาหลายกรมฯ อยู่ทั้งสหกรณ์ อยู่ทั้งพาณิชย์ อยู่ทั้งผู้พิพากษา อยู่ มาหลายที่ผมไม่เคยเจอกรมฯ ไหน ให้เยอะเท่ากับ กรมพัฒนาที่ดิน เพียงแต่อย่าไปคิดว่าต้องได้คำตอบแทนเท่านั้นเท่านั้น...” (ธรรมรัตน์ พากเพียร, สัมภาษณ์)

“เราเป็นเกษตรกร โดยอาชีพ ถึงแม้ไม่ได้สักบาทก็ไม่ใช่ไร เราก็สู้ ต่อไป อาชีพอื่นเราก็ไม่ถนัด เมื่อเราถนัดตรงนี้ แม้จะไม่คุ้มก็ต้องทำ ไม่ใช่จะทำเพราะความจำใจนะครับ เพราะความจำใจนั้น บางครั้งก็ไม่สามารถจะบังคับกันได้ จะอยู่หรือไม่อยู่มันลาออกกันได้ ผมอยู่ตรงนี้แม้ จะไม่คุ้มแต่ผมก็เต็มใจทำ เพราะใจรัก...ปักจี้ในการสนับสนุนถือว่าดี มาก แม้จะไม่ได้รับในรูปเป็นตัวเงินแต่เราได้รับปักจี้สนับสนุนมาแทน อย่างกลุ่มผมมีสมาชิก 50 คน มีเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด ที่ได้รับการ สนับสนุนมาหนึ่งตันเรา ได้จุดนี้ถือว่าคุ้มครับ ถ้าเราไปซื้อที่ร้านเขาจะ เป็นเงินเท่าไร? อย่างไรหนึ่งต้องใช้ 4-5 กก. จะเป็นเงินก็บาท เพราะ พวกเราต้องการตรงนี้นี้น่ากว่า” (เวช แสนมนตรี, สัมภาษณ์)

“ในความคิดของผมนะ ผมไม่คิดอยากจะได้คำตอบแทนเป็นเงินเป็นทองอะไร ที่อยากจะได้เป็นสิ่งตอบจริง ๆ คือ อยากจะให้เกษตรกร ได้รับรู้ได้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิต ด้านหลักวิชาการเกษตรผมภูมิใจในตรงจุดนี้มากกว่า เพราะหลักวิชาการสามารถทำให้เป็นเงินเป็นทองได้ ถ้าจะให้เงินมาอย่างเดียวก็น่าจะอยู่ไม่ได้นาน แต่ถ้าเป็นหลักวิชาการ มันจะได้ประโยชน์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าเป็นตัวเงินก็ได้ในส่วนค่าใช้จ่ายก็ไม่ว่า ”
(เหรียญ เจียมทอง, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ตามโครงการหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดิน ได้ให้ความสำคัญ ด้านการให้ความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพิ่มเติมแก่หมอดินอาสาอยู่เสมอ ซึ่งเป็นการให้สวัสดิการแก่หมอดินอาสา อีกทางหนึ่ง รวมทั้งการช่วยให้เกียรติและยกย่องหมอดินอาสา เสมือนเจ้าหน้าที่ของ กรมพัฒนาที่ดิน กล่าวได้ว่า การบริหารทรัพยากรหมอดินอาสา ตามโครงการหมอดินอาสาของ กรมพัฒนาที่ดิน ได้มีการพัฒนาและจัดทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้หมอดินอาสาได้ใช้ความรู้ ความสามารถและความเสียสละสร้างประโยชน์ให้กับส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7. การจัดการด้านเทคนิคและงบประมาณ

โครงการหมอดินอาสา ได้จัดสรรงบประมาณ ไปในการอบรมให้ความรู้แก่หมอดินอาสา การขยายพันธุ์แฝก ผลิตเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด ปุ๋นมาร์ล การพัฒนาปัจจัยสนับสนุนการทำงานให้กับหมอดินอาสา และอื่น ๆ ที่สามารถช่วยให้งานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสา บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการและเป้าหมายของกรมพัฒนาที่ดิน เห็นได้จาก

1 ความเพียงพอ ด้านความรู้ที่กรมพัฒนาที่ดินให้กับหมอดินอาสา

กรมพัฒนาที่ดิน ได้อบรมให้ความรู้กับหมอดินอาสา ทุกประเภทอย่างต่อเนื่องทุกปี ความถี่ในการเข้ารับฝึกอบรม จะเป็นไปตามประเภทของหมอดินอาสา เช่น ถ้าเป็นหมอดินอาสาระดับตำบลขึ้นไป ความรู้ที่ได้รับจะมีมากขึ้น แต่ความรู้พื้นฐานด้านทรัพยากรดิน การจัดการดิน หมอดินอาสา ทุกคนจะได้รับความรู้เหมือนกัน แต่หมอดินอาสาในปัจจุบัน ก็จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ ด้านดินในเชิงกว้างและในเชิงลึก เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพหมอดินอาสา ให้มีความเชี่ยวชาญในงานพัฒนาที่ดินและสามารถนำความรู้และประสบการณ์ ไปใช้แก้ไขปัญหาได้มากขึ้น

“ความรู้ที่ได้รับจากกรมพัฒนาที่ดินนั้น...ถ้าพูดถึงคนไข้ก็ยากก็พอนะ แต่ผมคิดว่ามันต้องมีอีกนะและได้รับความรู้อย่างเดียวก็ไม่พอหรือก็ต้องได้ปัจจัยอะไรมาทำด้วย คือ ทางราชการต้องมาสนับสนุนด้วยครับ ถ้าได้รับความรู้อย่างเดียวมันก็ได้ แต่บางอย่างต้องให้รัฐมาช่วยเหลือด้วย เป็นการร่วมมือกัน ถ้าให้ชาวบ้านไปบอกรัฐไม่ร่วมมือรัฐก็ไม่มีหมอดินอาสาแล้วทำเฉยปล่อยเลยตามเลยก็แย่เลย รัฐได้แล้วใช้หมอดินอาสาโดยไม่ต้องจ่ายเงินดีแล้ว แต่รัฐก็ควรเข้าไปดูด้วยว่า ชาวบ้านเขาขาดเหลืออะไร ชาวบ้านต้องการอะไร...” (สนอง จำประดิษฐ์, สัมภาษณ์)

“ก็น่าจะได้รับไปเรื่อย ๆ คงไม่พอหรือครับ เพราะมันก็คงเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามภาวะปัจจุบันนะครับ ต้องมีการอบรมดูงานแลกเปลี่ยนความรู้ที่อื่นบ้าง ถึงจะทันเหตุการณ์นะครับ การเกษตรมันไม่นิ่ง แต่ละพื้นที่มันไม่เหมือนกัน สภาพอากาศสิ่งแวดล้อมมันไม่เหมือนกัน มันต้องดูและดัดแปลงไปต้องมีการปรับและต้องมีการประยุกต์ใช้ครับ ” (บุญหลาย สิริ, สัมภาษณ์)

“ผมว่ามันต้องอบรมหมอดินอาสาให้ลึก ๆ นะครับ ความรู้ของหมอดินมีหลายระดับ บางที่ที่ผมไปบรรยายเขาก็กลัวหมอดินนะ แต่บางคนเขาก็รับได้บางคนเขาก็รับไม่ได้ ก็ลำบากใจแทนเจ้าหน้าที่เหมือนกัน ส่วนตัวผมเองก็อยากได้รับความรู้ลึก ๆ มาก แต่การอบรมของเจ้าหน้าที่เขตจะเน้นภาพรวมมากกว่า อยากให้นำความรู้อย่างเจาะลึกมาให้หมอดินได้เกิดความรู้ความเข้าใจ ให้สามารถที่จะถ่ายทอดได้ อย่างชาวบ้านถามแบบเจาะลึก เช่นข้าวไม่กินปุ๋ย ดินทำไมเป็นกรด ดินมีค่า pH อะไร ทำนองนี้ บางครั้งก็ตอบไม่ได้ ถ้าเขาถามอย่างเจาะลึก ก็จะสามารถอธิบายในส่วนที่รู้แค่นั้น มีหมอดินอาสาหลายๆ คนเจอปัญหานี้เหมือนกันครับ ” (ชัยกุล สุขก้อน, สัมภาษณ์)

“จริงๆ ทุกสิ่งมันเปลี่ยนแปลงไปเยอะ ความรู้หรือเทคนิคมันต้องให้หลากหลาย เพื่อที่จะทันกับสภาวะปัจจุบัน อย่างเรื่องปุ๋ยนี้ควรมีการพัฒนา เช่น ปุ๋ยเร่งดอก เร่งผล นอกฤดู หรือความรู้เรื่องดินต่าง ๆ ต้องเจาะลึกลงไปอี การเพิ่มธาตุอาหารในดิน ความรู้ต้องมีเพิ่ม มันไม่มีสิ้นสุดหรอก ยิ่งเดี๋ยวนี้การแข่งขันมันสูง วิธีและเทคนิคต่างๆ จะต้องมี

มากกว่าเมื่อก่อนอีก ตอนนี้นักรมฯ ให้เอาปุ๋ยอินทรีย์ไปแข่งกับปุ๋ยเคมี ก็
ยังต้องให้ความรู้มากขึ้นด้วย ” (ขวัญชัย โค้วปรีชา, สัมภาษณ์)

“ถ้าคุณในปัจจุบันนี้ก็ถือว่าเพียงพอ เพราะมีภูมิปัญญาต่างๆ ช่วยได้อยู่
บ้างแต่ถ้ามีอะไรใหม่ๆ เข้ามาวิถีชีวิตจะมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ควร
จะมีอะไรใหม่ๆ เข้ามาเพิ่มเติมคือทางกรมฯ ควรออกมาเพิ่มเติม ด้าน
วิชาความรู้ จากที่ได้ศึกษาวิจัยมา นำมารวมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น จะได้
เพิ่มความรู้เป็นทวีคูณ จะสามารถไปประยุกต์ใช้ได้ เพราะแต่ละอย่างมัน
มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เหมือนวัยคนนี่แหละครับ...” (ตา มะระ
ม่วง, สัมภาษณ์)

ความรู้ไม่มีที่สิ้นสุด ความรู้ด้านทรัพยากรดินและการปลูกพืช ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป
ตามกาลเวลาและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา เช่น การทำเกษตรแบบอินทรีย์ชีวภาพ
ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศในขณะนี้ หลังจากที่รัฐบาลได้
ประกาศให้ประเทศไทย เป็นครัวโลกในปี 2548 กระแสความปลอดภัยในกรรมวิธีการผลิตของ
ผลผลิตทางการเกษตร กลายเป็นที่สนใจของเกษตรกรและผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง พร้อมทั้ง
ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับการผลิตแบบชีวภาพ ที่จะนำมาใช้พัฒนาพื้นที่เพาะปลูกแทนการใช้สารเคมี
ต่างๆ ได้กลายเป็นจุดเปลี่ยนของเกษตรกรอย่างเห็นได้ชัด

“ยังมีอีกเยอะที่เรายังไม่รู้ เยอะมากในเรื่องของการพัฒนาที่ดินนี้ จากสิ่ง
ที่เราอบรมมากับสิ่งที่เราได้รู้มา ถึง 1 เปอร์เซนต์หรือเปล่านั้นเป็นเพียง
ความรู้พื้นๆ มันยังไม่ลงลึกเท่าไรนัก แล้วบางทีใช้ความรู้พื้นๆ เราเอา
มาทดลองเราไม่ประสบผลสำเร็จ บางทีข้อมูลตรงนั้น เวลาเราเอา
วิชาการมาปฏิบัติมันมีความแตกต่างกันมาก มันต้องศึกษาอบรมกันอีก
มาก ” (มานะ เชียงสันเทียะ, สัมภาษณ์)

“ตอนนี้ผมว่ายังไม่เพียงพอนะ คือ ผมอยากได้ความรู้ให้เยอะมากกว่านี้
อีก อย่างที่รู้ก็คิดว่ารู้แล้ว แต่อยากได้ในส่วนที่ยังไม่รู้ คือมันหยุดนิ่ง
ไม่ได้ โลกมันเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ทางผมจะพูดว่าพอแล้วไม่ใช่สิ่งที่ผม
จะทำได้ต่อไปคือ การเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญมาก ผมอยากให้ทางกรมฯ
มาช่วยด้านการศึกษาวิจัยด้วย เช่น การวิเคราะห์สารต่างๆ ว่าเป็น
ประโยชน์เป็นโทษต่อเกษตรกร อยากรู้เกี่ยวกับสารพิษตกค้าง กับพืช

กับดิน กับอากาศ ถ้าเราได้เรียนรู้จุดเรียนนี้ จะทำให้เกษตรกรเข้าใจและหันมาใช้ผลิตภัณฑ์ของกรมฯ มากขึ้น ซึ่งจะสำคัญมาก ถ้าเราได้รับความรู้ในจุดนี้ เราจะมีความมั่นใจมากและเกษตรกรก็มั่นใจและจะได้รับความร่วมมือมากขึ้นนะ มันเกี่ยวเนื่องไปถึง อาชีพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร...การหันมายึดอาชีพเกษตรกรของคนรุ่นใหม่...ถ้าสามารถทำให้เกิดรายได้ตลอดเวลา...มันมีส่วนในการแก้ปัญหาการเข้าไปทำงานในเมือง ปัญหาถูกหลอกล่อต่าง ด้วย ” (เหรียญ เจียมทอง,สัมภาษณ์)

พื้นฐานการเพาะปลูกที่สำคัญ คือ ดินและปุ๋ย เกษตรกรจึงมีความตื่นตัวและให้ความสนใจทำเกษตรอินทรีย์อย่างกว้างขวาง ตามบทบาทหน้าที่แล้ว หมอดินอาสา จะต้องเป็นที่ปรึกษาที่พึ่งพาความรู้ด้านดินและการปลูกพืชให้กับเกษตรกรในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและเป็นตัวอย่างของเกษตรกร หมอดินอาสาจะต้อง รอบรู้ รู้ลึก รู้จริง และสามารถถ่ายทอด ให้กับเกษตรกรนำไปปฏิบัติได้ ดังนั้นความรู้เรื่องดิน เรื่องปุ๋ย เรื่องการปลูกพืช จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อหมอดินอาสา ทุกคน การหาความรู้ได้ตัวของหมอดินอาสา สามารถหาได้จากการฝึกอบรมและแหล่งความรู้ในท้องถิ่น การรู้จักนำความรู้มาประยุกต์ใช้ จะทำให้หมอดินอาสา ได้รับการยอมรับยกย่องและย่อมได้รับความเชื่อถือจากเกษตรกรในท้องถิ่น

ในฐานะที่เป็นองค์กร จัดตั้งโครงการหมอดินอาสาและมีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องดินเป็นอย่างดี กรมพัฒนาที่ดิน จะต้องพัฒนาสนับสนุนให้หมอดินอาสาเกิดความรู้ในเชิงลึก พร้อมทั้งสามารถนำไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรได้จริง ซึ่งมีความสอดคล้องกับความต้องการของหมอดินอาสาส่วนใหญ่

2. สิ่งที่หมอดินอาสาต้องการการสนับสนุนจากกรมพัฒนาที่ดิน

การนำโครงการออกไปปฏิบัติ ผู้ที่จะสามารถบอกให้ทราบถึงจุดบกพร่อง ของโครงการได้นั้น คือ ผู้ปฏิบัติ ซึ่งจุดพร่องที่ผู้บริหารโครงการหมอดินอาสา จะต้องดำเนินการแก้ไข นั้นได้สะท้อนมาทางหมอดินอาสาต่าง ๆ เหล่านี้

ภาพที่ 4.10 ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ

“...ควรเพิ่มศักยภาพด้านความรู้ ให้หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านให้มากขึ้น รวมทั้งควรให้มีผู้ช่วยด้วย มันจะเป็นประโยชน์ ทั้งเรื่องโครงสร้างเครือข่ายต่างๆ จะได้ง่ายขึ้น เพราะหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ความรู้ยังต้องพัฒนาอีกเยอะ ถ้าเทียบกับ อสม. ถือว่าห่างกัน เพราะกำลังคนของ อสม. หมู่บ้านหนึ่งก็ไม่น้อยกว่า 5 คน แต่ถ้าเราเพิ่มหมอดินอาสาหมู่บ้าน จะเป็นผู้ใหญ่หรือใครก็ได้แล้วแต่ให้มีผู้ช่วยสัก 4-5 คนแล้วมีหัวหน้าทีม มีประชุมที่ไหนก็ไปกันแล้วได้เรื่องราวมา

ยังงี้ก็จะได้ แยกกันคิด แต่ถ้าจะเอาหมอดินไปประชุมคราวหนึ่ง เอาผู้ช่วยไปประชุมคราวหนึ่งก็ 모르เรื่องกัน ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องเดียวกันแต่ถ้าพูดคนคนละเรื่อง มันก็ 모르เรื่องกันหรือ...อีกเรื่องคือ การไปดูงานต่างจังหวัดผมตอบได้เลยว่ามันได้มาก ผมเก่งทุกวันนี้ ก็เพราะไปดูงานมา ผมเคยไปดูงานตั้งแต่อยู่หน่วยงานของสหกรณ์ ไปดูงานที่ไหน ก็จะนำมาประยุกต์ มาปรับปรุง พัฒนาของเราให้ดีขึ้น เราควรจะทำนะปีละครั้งหรือ 2 ครั้ง ก็พอไหวนะ...” (บุญปรุง พวงศิลป์, สัมภาษณ์)

“สิ่งที่อยากให้สนับสนุน คือ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน เขาควรจะได้รับการอบรมร่วมกับหมอดินอาสาประจำตำบล ประจำอำเภอพร้อมๆ กัน อาจจะปีละประมาณ 2-3 ครั้ง เพราะปัจจุบันนี้เขาได้รับการอบรมแค่ปีละครั้ง แม้จะมีพี่เลี้ยงคือหมอดินอาสาประจำตำบล แต่หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านเขาใกล้ชิดกับเกษตรกรในหมู่บ้านมากกว่า เขาน่าจะได้รับความรู้ที่ลึกกว่านี้ อีกทั้งจะเป็นการทำงานสนับสนุนกับเครือข่ายหมอดินต่างๆ ได้ง่ายขึ้น อีกอย่างคือผมอยากให้หมอดินอาสาประจำตำบล ประจำอำเภอมีอำนาจในการจัดอบรมเกษตรกร โดยที่ไม่ต้องรอเจ้าหน้าที่จากทางสถานีและควรได้รับงบประมาณ เพื่อเป็นกำลังใจในจุดนี้ครับ ” (เหรียญ เจียมทอง, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน จะมีความใกล้ชิดกับเกษตรกร ใกล้ชิดกับปัญหาในชุมชน และมีเวลาในงานพัฒนาที่ดินมากกว่าหมอดินอาสาทุกประเภท อีกทั้งปริมาณหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านก็มีมาก แต่ความรู้ที่หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านได้รับจากการฝึกอบรม มีเพียงปีละ 1

ครั้ง จึงไม่เพียงพอที่จะนำความรู้ ไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรในพื้นที่ได้ในเชิงลึก อีกทั้งอุปกรณ์ที่ใช้เป็นปัจจัยสนับสนุนงานพัฒนาที่ดิน ก็มีไม่ครบ จึงเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ควรจะได้รับการแก้ไข เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในงานพัฒนาที่ดินระดับหมู่บ้านมากขึ้น

“เรื่องการอบรมนะครับ และอยากให้พามอดินอาสาแต่ละหมู่บ้าน ไปศึกษาดูงาน เพื่อนำมาเป็นตัวอย่าง ด้วยใจจริงผมอยากให้มีผู้ช่วยมอดินอาสาในหมู่บ้านด้วย อยากให้มีหลายๆ คนจะได้ช่วยๆ กันและเรื่องการอบรมการเป็นวิทยากร อยากให้ทางกรม หาวิทยากรที่เก่งๆ มาสอนเทคนิคและวิธีการพูด เพราะตรงนี้มอดินอาสาส่วนใหญ่ ยังขาดเทคนิคการพูดที่จะโน้มน้าว อยู่มากครับ อยากได้วิทยากรอย่าง ดร. พิศาล ประทีปพุดธิมากอยากได้แบบนั้นอีก ถ้าเรารู้เทคนิควิธีการพูดเราก็จะมั่นใจที่จะพูดมากขึ้น ผมว่านะ” (บุญหลาย ศิริ, สัมภาษณ์)

“กรม ฯ ควรมีการกระตุ้นมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน โดยพัฒนาให้ความรู้ ให้มีคุณภาพมากกว่านี้ อาจจะกระตุ้นมาทางสถานีพัฒนาที่ดิน ให้มากระตุ้นมอดินหมู่บ้านประจำหมู่บ้าน มีอะไรก็ลงไปช่วยไปประสานงานดูแล คอยเป็นที่พึ่งคอยให้คำปรึกษาและต้องไปร่วมกิจกรรมกับเขาบ้าง คือไม่ทิ้งเขาจะได้มีกำลังใจในการทำงาน อีกอย่างคือ ควรให้ความรู้แก่เขามากกว่านี้นะ เช่น การอบรม พาไปดูงาน เป็นการคิดอาวุธให้กับเขา หาเครื่องมือให้เขาสามารถทำงานได้ เพราะมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความใกล้ชิดเกษตรกรในหมู่บ้าน ทางเจ้าหน้าที่ต้องเอาใจใส่ อย่าปล่อยให้เขาคิดว่าอยู่คนเดียว ต้องช่วยส่งเสริมคอยกระตุ้นงานจะเดินได้ดี” (เล็ก พรรณศรี, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4.11 ถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชน

“ถ้าเป็นไปได้ ผมอยากให้มอดินอาสาที่ทำงานจริงๆ ที่ตั้งใจทำงานจริงๆ นะ อยากให้ กรม ฯ สนับสนุนเรื่องแปลงสาธิต ที่สามารถทำรายได้ให้กับมอดินอาสา โดยการให้ทุนพอที่เขาจะสามารถนำไปประยุกต์หรือบริหารให้เกิดรายได้กับมอดินอาสา เพื่อเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านว่าลงทุนไม่มากแต่เกิดรายได้ โดยเฉพาะเรื่องของรายได้ผมว่าสำคัญมากนะ...” (สุพัฒน์ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

“ถ้าจะเพิ่มหรือสนับสนุนคงเป็นเรื่องเทคโนโลยีใหม่ๆ ถ้าสมมติว่าเราปรับปรุงบำรุงดินจะได้แค่ไหนจะยั่งยืนแค่ไหน อะไรจะพาให้ยั่งยืน การอุดมดินให้อุดมสมบูรณ์ให้อยู่ได้นานๆ อันนี้เราอยากจะให้นำไปสู่เกษตรกรเยอะๆ มากกว่า จากดินที่ดีแล้วเราจะทำอะไรให้ยั่งยืน อยากจะให้เพิ่มวิชาการ เพิ่มความรู้ที่รู้จริงๆ ลงไปให้กับเกษตรกร คือมันจะต้องผ่านหมอดินอาสา แต่เจ้าหน้าที่ของกรมฯ ก็ต้องตื่นตัวด้วยถึงจะสอดคล้องกัน...” (เวช แสนมนตรี, สัมภาษณ์)

“อืม...ผมว่าน่าจะให้ทีมของกรมฯ ที่อยู่ส่วนกลางได้มาสัมผัสกับหมอดินอาสาในพื้นที่บ้าง เช่นทีมผู้บริหารฝ่ายวางแผนของกรมฯ อยากให้มาสัมผัสว่าข้างล่างคิดอย่างไร มีปัญหาอะไร มีแนวความคิดอย่างไรจะต้องสนับสนุนบ้าง คือ ให้เอาปัญหาที่มีอยู่ตรงนี้ไปวิเคราะห์ ไปวางแผนต่อ แล้วต้องดูด้วยว่าสิ่งที่เขาเป็นปัญหาเป็นอุปสรรคมันสอดคล้องกับแนวทางของรัฐที่กำลังแก้ไขเป็นอยู่หรือไม่ ให้มาถามดูวิธีการทำงานตรงนี้จะดีกว่า” (คุณมานะ, อ้างแล้ว)

จึงพอสรุปได้ว่า การจัดการด้านเทคนิคและงบประมาณของ กรมพัฒนาที่ดิน ตามรูปแบบการบริหารโครงการหมอดินอาสา แม้จะมีการสนับสนุนและให้ความรู้แก่หมอดินอาสาอย่างต่อเนื่อง แต่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพกับหมอดินอาสาทุกประเภท การให้ความรู้กับหมอดินอาสา ทุกประเภทยังคงเป็นสิ่งสำคัญและเป็นความต้องการของหมอดินอาสา ความต้องการได้รับความรู้เพิ่มเติมของหมอดินอาสา นี้ ได้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาศักยภาพหมอดินอาสา ของกรมพัฒนาที่ดินในอนาคต เพื่อให้ประโยชน์ต่อส่วนร่วมมากที่สุด เห็นได้ว่า กรมพัฒนาที่ดิน ได้เล็งเห็นและได้วางแนวทางเพื่อพัฒนาโครงการหมอดินอาสา ได้ตรงประเด็น

8. การจัดวางระบบการควบคุม การสื่อสารและการรายงาน

โครงการหมอดินอาสา ไม่ได้มีกฎหรือระเบียบใช้บังคับหมอดินอาสา แต่อย่างใด มีเพียงแต่ระเบียบการจัดตั้งหมอดินอาสาเท่านั้น ส่วนการมอบหมายงานให้กับหมอดินอาสา ก็เป็นในลักษณะขอความร่วมมือ ขอความช่วยเหลือและมีการทำความเข้าใจ ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดินและหมอดินอาสา ก่อนปฏิบัติงานเสมอ ในส่วนของการจัดวางระบบการควบคุมที่เป็นการติดตาม การดำเนินงานของหมอดินอาสา ตามภารกิจที่มอบหมายให้ จะเน้นการปรึกษาและการขอความคิดเห็นในที่ประชุม

“...คือหลังจากเราได้รับนโยบายแล้วเราก็สนองนโยบายของกรมฯ ด้วยการไปทำงานตามนโยบาย โดยการร่วมกับหมอดินอาสา การติดตาม เป็นไปในลักษณะการประชุม ถามเกี่ยวกับงานว่าเป็นอย่างไร ได้ผลเป็น อย่างไรบ้าง มีการติดตามถามไถ่แต่ไม่มีลักษณะเป็นเอกสาร มีการพูดคุย กันในที่ประชุมเป็นการปรึกษากันมากกว่า ” (สัมพันธุ์ เสงี่ยมใจ, สัมภาษณ์)

การทำงานของหมอดินอาสา จะเกิดจากความสมัครใจและเป็นการรับผิดชอบงาน ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดินและหมอดินอาสา จึงทำให้โครงการหมอดินอาสา ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกรอาสาเป็นอย่างดี และการที่ไม่มีกฎบังคับใช้ แต่เน้นผลตอบแทนสำหรับการมอบหมายงาน ได้ทำให้หมอดินอาสาเกิดความเกรงใจและเกิดความผูกพันกับงานมากขึ้น

“...การทำงานในฐานะหมอดินอาสาในระดับจังหวัดนี้...หน่วยงานไหนเขต พัฒนาที่ดินไหน ต้องการอยากให้เราไปสาธิต เราก็ไปได้ทุกท้องที่ ภายในจังหวัดที่เรารับผิดชอบหรือจังหวัดอื่นที่เชิญ...โดยทั่วไปหน้าที่จะ มากกว่าหมอดินอาสาทั่วไป ถ้าจะว่าเหนื่อยก็ไม่เหนื่อยหรอกครับ เป็น ความสุขที่เราได้ไปช่วยเหลือชุมชนต่างๆ และให้ความรู้แก่เขา เป็น แนวคิดอยากช่วยชุมชนให้รู้จักหันมาปรับปรุงบำรุงดิน เน้นให้เขาลด ละ หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์...มันเป็นความภูมิใจมากกว่าครับ...” (เหรียญ เจียมทอง, สัมภาษณ์)

การติดตามการปฏิบัติงานของหมอดินอาสา ในกรณีที่เป็นงานนโยบาย อาจจะไม่มี การทำรายงาน เป็นเอกสาร แต่ในส่วนของผู้เจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดิน จะต้องจัดทำเป็นรายงาน ซึ่งถือเป็นผลการปฏิบัติงานของผู้เจ้าหน้าที่ เพื่อรายงานกับหัวหน้าสถานีพัฒนาที่ดิน และสำนักงาน พัฒนาที่ดินเขตต่อไปยังกรมพัฒนาที่ดิน แต่บางกรณีที่เป็นงานโครงการ เช่น โครงการแหล่งน้ำ ในไร่นา ที่ให้หมอดินอาสาช่วยในการตรวจสอบคุณสมบัติของเกษตรกรในท้องถิ่น ที่ต้องการให้ ขุดแหล่งน้ำในไร่นาของตนเอง เป็นการตรวจสอบคุณสมบัติเกษตรกรในเบื้องต้นเท่านั้น

สรุปได้ว่า ไม่มีกฎระเบียบใดๆ มาใช้บังคับการปฏิบัติงานพัฒนาที่ดินของ หมอหินอาสา แต่รูปแบบที่นำมาใช้ควบคุมหมอหินอาสา จะเป็นการให้ค่าตอบแทน สำหรับหมอหินอาสาที่ปฏิบัติงานตามหน้าที่ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นอีกปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้ โครงการหมอหินอาสา กรมพัฒนาที่ดิน ได้รับการยอมรับและมีการเข้าร่วมโครงการของเกษตรกรอาสา เป็นจำนวนมาก รวมทั้งการไม่มีค่าใช้จ่ายของกรมพัฒนาที่ดินนี้ โครงการหมอหินอาสาได้รับความร่วมมือจากเกษตรกรทั่วประเทศ

9. การแก้ไขปัญหาที่อยู่นอกเหนือความคาดหมาย

ปัญหาที่อยู่นอกเหนือความคาดหมายของโครงการหมอหินอาสานั้น อาจจะมีทั้งในส่วนของการพัฒนาที่ดินและเกิดจากการทำงานของหมอหินอาสา ในส่วนของการพัฒนาที่ดินนั้น โครงการหมอหินอาสา เป็นโครงการที่ได้สร้างประโยชน์ให้กับสังคมภาคเกษตรและสังคมส่วนร่วม จึงทำให้เกิดปัญหาได้น้อย เมื่อเทียบกับปัญหาที่จะเกิดกับหมอหินอาสา แต่ปัญหาส่วนใหญ่ของหมอหินอาสาที่พบ มักจะเป็นปัญหาที่หมอหินอาสา สามารถแก้ไขได้แทบทั้งสิ้น

1. ปัญหาอุปสรรคในการทำงานของหมอหินอาสาและแนวทางแก้ไข

การออกปฏิบัติงานในชุมชน มักจะเกิดปัญหาขึ้น ในช่วงแรกของการเป็นหมอหินอาสา เช่น การถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกร ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่หมอหินอาสาแต่ละคนพบ อาจจะไม่เหมือนกัน หรือบางคนก็อาจจะไม่เจอปัญหาในการทำงานเลย ก็มีให้เห็นอยู่มาก แต่ถ้าหมอหินอาสา มีพื้นฐานความรู้ดี มีปฏิภาณไหวพริบดี ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ดี จะเห็นได้ว่าหมอหินอาสาส่วนใหญ่ สามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยเทคนิควิธีของตัวเอง

“อุปสรรคมันก็มีในช่วงแรก ในช่วงก้าวแรกของการขับเคลื่อนงาน ช่วงนั้นจะมีปัญหาในลักษณะไม่เข้าใจ ไปไม่ได้อะไรทำนองนี้ ความเชื่อแต่พอเราอาศัยที่ช่วยให้ผู้นำหมู่บ้านเป็นคนทำให้เขาดูให้เขารู้ว่าสิ่งที่เราคิดเราทำมันเป็นไปได้ เป็นการสร้างให้เขาเชื่อก่อน ” (มานะ เชียงสันเทียะ, สัมภาษณ์)

“รู้ดีกว่าช่วงแรกจะมีนะ แต่ช่วงหลังๆ ไม่มี ส่วนใหญ่อุปสรรคที่เจอ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สารเคมี เพราะใช้แล้วมันจะได้ผลเร็ว เขาก็จะเลือกตัวแรก ตัวที่ 2 เราแนะนำให้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เขาก็ไม่เลือกนั่นคือ อุปสรรค และอีกสิ่งหนึ่ง คือ ความน่าเชื่อถือในของตัวหมอดินอาสาเอง เขาจะมองว่าเป็นแค่ชาวไร่ชาวนา เป็นคนเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ทางแก้ไข คือ การสร้างผลงานของเราให้ได้ ช่วงแรกผมรู้ว่าอุปสรรคเป็นอะไร จะต้องแก้ไขอย่างไรวิธีใหม่ คือ มาแก้ที่ตัวหมอดินอาสา ลองให้เขานำดินมาวิเคราะห์ โดยที่ผมจะเป็นคนวิเคราะห์ให้เขาดูบอกผลในเดี๋ยวนั้น ตรงนี้เป็นจุดแก้ไข พอเขาเห็นว่าเราทำได้เขาก็เชื่อ อีกเรื่องคือ ผลงาน เราแนะนำให้เขาทำปุ๋ยหมักปุ๋ยอินทรีย์น้ำ เราต้องติดตามจดบันทึก จดทุกอย่าง เอาใจใส่ทุกขั้นตอน ดูด้วยว่าเขานำไปใช้ได้ผลจริงหรือไม่ ถ้าไม่ได้ควรปรับแก้อย่างไร เราก็ไปแนะนำหาวิธีแก้ไข โดยที่เขาจะต้องมีส่วนร่วมด้วย ให้เขาแสดงความคิดเห็น ถ้ามารายละเอียดในการใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยที่ผ่านมา เราต้องเอาใจใส่ต้องแสดงให้เขาดูและให้เขามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาระกัต้องสอดคล้องความรู้ที่ได้รับจากกรมฯ นำไปใช้ให้ถูกเวลาให้ถูกวิธี” (เหรียญ เจริญทอง, สัมภาษณ์)

“อุปสรรคมากที่สุด คือ ความเปลี่ยนแปลงของชาวบ้าน ทางใจผมอยากให้หันมาใช้สมุนไพรไล่แมลงเลย ชีวภาพอย่างเดียวนั้นไม่พอเพราะสารฆ่าแมลงมันร้ายแรงกว่า จุดประสงค์ของผมยังไม่ถึงเป้าที่วางไว้ ชาวบ้านยังไม่สนใจมากเท่าที่ควร เวลาผมไปบรรยายที่ไหนผมก็ไปพูดให้หมอดินอาสาฟัง คือต้องช่วยกันรณรงค์มากกว่านี้ ทางราชการก็ต้องช่วยกันด้วย...” (วิเชียร มงคล, สัมภาษณ์)

“... ความสนใจเกษตรกร ในเรื่องการประชุมการอบรม การเข้ามาร่วมงานต่างๆ บางทีเรื่องของเจ้าหน้าที่ก็มี เช่น เรื่องที่จัดอบรมให้กับหมอดินอาสาหรือเกษตรกร ถ้าเป็นไปได้อยากให้เลือกจัดในช่วงเวลาที่ชาวบ้านเขาไม่มีงาน ที่ว่างจากงานแล้ว เพราะบางทีเจ้าหน้าที่ส่งเรื่องมาให้ไปอบรม แต่เกษตรกรเขากำลังทำงานกันกำลังยุ่งอยู่ มานัดประชุมโน้นประชุมนี้ แล้วใครเขาจะมาทัน ต้องดูด้วยว่างานประจำที่เขาทำมันเบาบางหรือยัง ต้องประสานกับหมอดินอาสาในพื้นที่ก่อนว่าควรนัดช่วง

ไหนจะอบรมวันไหนดี คือน่าจะปรึกษาหมอดินอาสา หาวันว่างกันก่อน ถึงค่อยนัดวันอบรม...” (สุพรรณ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

ปัญหาอุปสรรคของหมอดินอาสา บางครั้งก็ไม่ได้เกิดจากเกษตรกร แต่อาจเกิดจากการติดต่อสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับหมอดินอาสา ซึ่งก็มีให้เห็นอยู่บ้าง

“ความต่อเนื่อง ในการกระตุ้นของพี่เลี้ยงคือมาเหมือนฟ้าแลบที่แสงหายไป เดียวก็มาอีก คือ บางทีการประสานงานก็เป็นปัญหาบางทีเราอยากให้มาดูพืชผลช่วงนี้ เขาไม่กว้างอย่างนี้ พอช่วงที่เขาขึ้นมาผักก็ไม่มีแล้ว หรือบางทีเขาขึ้นมาผักมีแต่เกษตรกรติดงานเยอะอะไรอย่างนี้ ส่วนปัญหาเกษตรกรไม่มีครับ มีแต่อยากให้พี่เลี้ยงมา เพราะเขาอยากได้ของที่เขาแจก ยิ่งได้เปล่าๆ ยิ่งชอบ เพราะส่วนใหญ่เขาก็ไม่อยากจะขายหรอก แต่เขาจะถามว่ามีตัวไหนมาแทนมั้ย คือพื้นที่แถวนี้เขาปลูกผักกันเยอะ หนอนจะระบดเยอะถ้ามีเยอะก็ต้องใช้ยาไล่ที่ มันเป็นช่วงๆ ยิ่งช่วงหน้าแล้งยิ่งระบดหนัก คือ จะมารวมตัวปลูกผักแหล่งน้ำมีน้อย พอหนอนระบดก็จะไปได้ทั่วถึง... ก็อย่างว่าความรู้เขาน้อย จริงๆ แล้วก็ควบคุมได้นะแต่เขาใจร้อนกัน...ถ้าจริงๆ มันพูดกันยาวนานเรื่องนี้ ก่อนหน้านี้ชาวบ้านเขาจะปลูกผักสลับแปลงปลูกหรือปลูกหมุนเวียนกัน ไม่ต้องปรับสภาพไม่ต้องใส่ปุ๋ย แต่ที่นี่มีกฎหมายมาบีบไม่ทำให้ทำอะไรเลือนลอย ซึ่งกฎหมายออกมาทีหลัง กฎหมายไม่รู้ชีวิตของชาวบ้านที่นี่ วิถีชาวบ้านเขาเป็นอย่างไร เขาไม่ได้ศึกษาให้ดี จึงออกกฎหมายมาอย่างนี้... คนข้างล่างเขาบอกว่าการเพาะปลูกแบบเดิมล้าสมัย ต้องใช้ยาจึงจะได้ผลผลิตเต็มร้อย พอเขาหันมาใช้จนคิด จะให้เลิกมันก็เกี่ยมาก...ผลหนักก็มาตกที่หมอดินอาสา ต้องอธิบายว่ามันเป็นอันตรายต่อสุขภาพรึนะ มันไม่ใช่งานนี้นะ เขาก็ยอมฟังพอหันหลังให้ก็เหมือนเดิม...แต่ทุกวันนี้เครือข่ายหมอดินอาสา เต็มไปหมดแล้ว และทุกคนก็รู้ว่าผมเป็นหมอดินอาสา มีปัญหาอะไรเขาก็มาปรึกษา แม้แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็เข้ามาหาผม จนกลายเป็นว่าเราดูแลพื้นที่ไปโดยปริยาย....” (พุทธิพงษ์ ปาติพงศา, สัมภาษณ์)

“ในส่วนตัวผมคิดว่าไม่มีนะ อุปสรรคด้านการต่อต้านจะมีแต่ทางธรรมชาติอย่างเดียว เมื่อปี 2547 จังหวัดระนองเกิดคลื่น สึนามิ ภัยพิบัติมหาศาลเลยหลังจากเกิดคลื่น จังหวัดระนองก็เกิดภัยแล้งอย่างรุนแรง มันมีความแตกต่างให้เห็นในการทำน้มนั้นเห็นกันชัด ๆ เลย คือ ส่วนผมปลูกทุเรียนส่วนคนอื่นก็ปลูกทุเรียนอายุประมาณ 5 ปี มียืนต้นตายเป็นจำนวนมาก แต่ส่วนผมต้นทุเรียนไม่ตายเขาก็เลยสงสัยใหญ่ว่าทำไมทุเรียนไม่ตายก็พากันมาดูกัน อันนี้คนจะรู้ทั้งหมดเลย และต่างจังหวัดด้วย เขาก็มาดูว่าไม่ตายจริงหรือ สภาพในส่วนต้นทุเรียนก็มีความสดชื่น แม้จะมีความแห้งแล้งก็เป็นสิ่งมหัศจรรย์ ที่นี้เขาก็พูดกันว่าคงเป็นผลพวงมาจากหญ้าแฝกที่มีส่วนช่วย ผมจะปลูกแฝกยึดหน้าดินในส่วนทุเรียนปลูกสลับระหว่างต้น...และที่บ้านผมก็ทำจุดเรียนรู้หญ้าแฝกเป็นการส่งเสริมด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ” (ไพโรบลย์ ศรีมาลัย, สัมภาษณ์)

“ มันก็มีอุปสรรคนะ อย่างไปถ่ายทอดความรู้ให้เขา เขาไม่ทำตามมันก็เป็นอุปสรรค เราอยากให้เขามีอยู่มีกิน....ทำอย่างไรเขาจะทำตามเรา ผมก็เคยเข้าไปทำซ้ำบ่อยๆ เพื่อจะให้เขาทำตาม พยายามชักชวนแต่ก็ยังไม่อยากจะทำ....ส่วนมากนะจะเป็นอย่างนั้น วิธีแก้ของผม คือ ผมจะทำการเปลี่ยนแปลงตัวอย่างให้เห็นเลย เขาก็มาดูมาเห็นว่าเราทำได้จริง มีครบทุกอย่างได้ผลจริงทั้ง ผัก ผลไม้ บ่อปลา เลี้ยงไก่ มันได้จริงในสิ่งที่เราลงมือทำ เขาก็เริ่มหันมาดูหันมาสนใจ บางคนก็เอาไปทำบ้างได้ผลจริง ผมก็ตามไปดู คนอื่นๆ เห็นก็อยากทำก็เริ่มเข้ามาปรึกษา มาขอคำแนะนำเรื่อยๆ คือเราต้องแก้ด้วยวิธีการทำให้ดู...เพราะพูดแต่ปากเปล่าเขาไม่ค่อยเชื่อ ” (บุญมี ทอนมาตย์, สัมภาษณ์)

การทำหน้าที่หมอดินอาสาในช่วงแรกของการทำงาน จะพบปัญหาและอุปสรรค บางคนก็พบมากบ้าง บางคนก็พบน้อยบ้าง แต่ปัญหาและอุปสรรคนั้น หากรู้วิธีแก้ไขและตั้งใจจริงก็จะทำให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ดังนั้นคนทำงานจะต้องมีความมุ่งมั่น มีความศรัทธาและมีความเชื่อมั่นในงานที่ตัวเองทำ ต้องสร้างผลงานให้คนรอบข้างมองเห็น รับรู้และเข้าใจในสิ่งที่เราทำ สุดท้ายคนเหล่านั้น ก็จะรับฟัง ให้ความไว้วางใจและเชื่อถือในที่สุด

นอกจากปัญหาและอุปสรรคที่หมอดินอาสาได้พบแล้ว ในด้านการบริหารงานในส่วน
ของกรมพัฒนาที่ดินเอง ก็อาจจะเป็นปัญหาให้กับหมอดินอาสาได้ ดังนั้นหมอดินอาสา ควร
จะต้องมีการเตรียมพร้อม เพื่อการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

2. ความแตกต่างในงานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสา ยุคแรกและยุคปัจจุบัน

การปรับตัวของหมอดินอาสา ควรให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่
เกิดขึ้น ซึ่งหมอดินอาสา ที่มีความพร้อมส่วนใหญ่ อาจจะไม่ถือว่าเป็นอุปสรรค แต่อาจจะถือเป็น
โอกาสอันดีที่จะได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดิน ในฐานะหมอดินอาสา เป็นผู้นำของ
ชุมชน ได้ถ่ายทอด ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรดิน ให้กับเกษตรกรได้นำไปเป็นตัวอย่าง

“ การทำงานเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น เมื่อก่อนหน้าที่ของหมอดิน
อาสา มีน้อยและอีกอย่างหนึ่งคือเริ่มต้นนั้น แรกๆ มันไม่ค่อยมีเท่าไร
และความรู้ยังไม่ถนัดต้องคอยอาศัยพี่เลี้ยงก็ถือว่าเป็นปัญหาบ้าง แต่
ตอนนี้ก็อาศัยพี่เลี้ยงเหมือนกันแต่ ความรู้ก็มีขึ้นเยอะงานก็เริ่มมากขึ้น
การทำงานก็มีสภาพคล่องขึ้นพอที่จะมีความรู้ขึ้นเยอะเลยและเราต้อง
ออกไปทำงานให้กับประชาชน ได้ตามเป้าหมาย ตอนนี้ก็เป็นประธาน
กลุ่มน้ำหมักอินทรีย์ชีวภาพ ก็ต้องดูสมาชิกในเครือข่ายของเราและละ
กลุ่มก็ต้องประสานงานกันหมด เราย่วมกันรณรงค์ให้ ลด ละ เลิกใช้
ปุ๋ยเคมี สารเคมีต่างๆ ตามวาระแห่งชาติ...” (บุญปรุง พวงศิลป์,
สัมภาษณ์)

การทำงานของหมอดินอาสา ยุคแรกกับยุคปัจจุบัน มองเห็นได้ชัดว่า มีความแตกต่าง
กัน ทั้งด้านเทคนิควิธีและปัจจัยสนับสนุนการทำงานของหมอดินอาสา อีกทั้งด้านทัศนคติของก็มี
การเปลี่ยนแปลงไปด้วย หมอดินอาสาในปัจจุบัน จะต้องไม่หยุดนิ่งในการแสวงหาความรู้ ต้องทำ
ตัวให้ทันเหตุการณ์ อีกทั้งการเป็นหมอดินอาสาจะต้องไม่ทำหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่ง เพียงอย่างเดียว
แต่ต้องเป็นผู้ที่มีทัศนคติกว้างขวางและมีใจเปิดรับสิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ

“ แตกต่างกันมากครับ ผมเป็นหมอดินอาสา มาสิบกว่าปี รุ่นแรกๆ
เลย คือ หมอดินอาสาตอนแรกยังไม่ค่อยมีบทบาทอะไร เพียงแต่เข้า
ไปรับการอบรมปีละครั้งและกลับมา โดยมากยังไม่ได้ไปเผยแพร่ พูดคุย
กับพี่น้องเกษตรกรหรือแม้แต่กับตัวเองก็ไม่ได้ทำอะไรเลย แค่เข้ารับการ
ฝึกอบรมมาถึงบ้านก็ไม่ได้ทำอะไร สมัยนี้ปัจจุบันนี้ผมก็มีความชำนาญ

ในเรื่องปุ๋ยน้ำปุ๋ยหมักสารไล่แมลง ก็พอมีความชำนาญมากครับ แล้วก็จัดทำจุดเรียนรู้แปลงสาธิต ที่จะทำให้พี่น้องเกษตรกรได้เห็นว่ามันเป็นความจริงนะ ไม่ใช่ว่าเราจะพูดแต่ปากเปล่า เราใช้สารอินทรีย์แทนปุ๋ยเคมีแทนยาฆ่าแมลง มันได้ผลจริงๆ ตรงแปลงทดลองนี้จะ มีอะไรให้ศึกษาเรียนรู้และสามารถพิสูจน์ได้จริงครับ ” (สมัคร ฟักทองอยู่, สัมภาษณ์)

ความรู้ ที่หมอดินอาสาได้รับในปัจจุบัน ได้มีการสะสมมากขึ้น ด้านกำลังใจก็มีความพร้อมมากตามลำดับ ซึ่งจะทำให้หมอดินอาสา มีความมั่นใจใน ความรู้ ความสามารถของตัวเอง พอที่จะไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรเพื่อนบ้าน ให้ได้รับประโยชน์อย่างจริงจัง

“ผมว่ายุคหลังๆ การทำงานจะดีกว่ายุคก่อนเยอะ อย่างเช่น ตอนนี้ผมประกวดประมาณปี 2547 ก็ยังไม่เท่าไรหรอก พอมาช่วงหลังๆ ทางกรมพัฒนาที่ดินเขาให้ความสำคัญเยอะและมีการแยกประกวดออกเป็นหลายสาขาด้วย มันมากขึ้น ทำให้หมอดินอาสา มีความตื่นตัวมากขึ้นด้วยครับ มีการแข่งขันระหว่างหมอดินอาสาในแต่ละตำบล ในจังหวัดก็มีการแข่งขันกันมากขึ้นครับ ในส่วนของเกษตรกรก็มีความตื่นตัวว่าเมื่อก่อนเยอะเลยครับ ยังมีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ทุกภาคส่วนก็ตื่นตัวไม่ว่าจะเป็น พัฒนาชุมชน เขาก็มาร่วมด้วย...” (ชัยกุล สุขก้อน, สัมภาษณ์)

“ยุคแรกชาวบ้านยังไม่เข้าใจ การทำการเกษตรยังทำแบบเดิมและที่สำคัญหมอดินอาสา ก็ไม่ค่อยเข้าใจในหน้าที่ด้วยมันก็ไม่ใช่เป็นอุปสรรคหรอก แต่ปัจจุบันหมอดินอาสาเก่งขึ้น มีการปรับปรุงมากขึ้นจึงทำให้วิธีการทำงานจะแตกต่างกัน คือ ยุคนี้หมอดินต้องมีการพัฒนา การทำเกษตรก็พัฒนาขึ้น ผมมีการพัฒนาทำปุ๋ยอินทรีย์สามารถตามทันปุ๋ยเคมีเลยนะมีการปรับปรุงคุณภาพปุ๋ยด้วยการนำกระดูกป่นเข้ามาใช้ด้วย กากถั่วเหลืองด้วย เพื่อให้คุณภาพปุ๋ยอินทรีย์พอๆ กับปุ๋ยเคมีและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์นี้ไม่มีผลเสียระยะยาว พี่น้องเกษตรกรเขาก็สนใจที่จะหันมาใส่ใจการทำเกษตรอินทรีย์กันมากขึ้นอีกอย่างหมอดินอาสาเดิมนั้นงานเยอะ มีการอบรม ทัศนศึกษาดูงานเป็นวิทยากรบรรยายอีก...” (เล็ก พรรณศรี, สัมภาษณ์)

ความแตกต่างในการทำงานของหมอดินอาสาแต่ละช่วง กล่าวได้ว่า ในยุคปัจจุบันหมอดินอาสา มีความรู้และมีความมั่นใจในความรู้มากกว่าแต่ก่อน อีกทั้งปัจจัยต่างๆ ที่กรมพัฒนาที่ดินได้พัฒนาให้หมอดินอาสาไปเผยแพร่ ก็มีการขึ้น ซึ่งส่งผลให้การทำงานของหมอดินอาสา มีความสะดวกและมีตัวเลือกมากขึ้น นอกจากนี้เทคนิคและวิธีการสมัยใหม่ ก็ได้นำเข้ามาใช้ในวงการเกษตรมากขึ้น ดังนั้นเกษตรกรเองก็ต้องตามให้ทัน การให้ความร่วมมือกันระหว่างเกษตรกรและหมอดินอาสา คือ หนทางที่จะทำให้เกษตรกรในท้องถิ่นและวงการเกษตรได้รับการพัฒนา อย่างเป็นระบบมากขึ้น

“ จะแตกต่างเยอะ เพราะเมื่อก่อนวิธีการทำงานเราไม่รู้ว่าจะเดินทางไปอย่างไร เรารอแต่คำสั่งอย่างเดียวจากกรมฯ อยากให้เราทำอย่างนี้ เราก็ทำตาม แต่ทุกวันนี้เราต้องคิดเองเดินเอง หลังจากนั้นเราก็ขอสนับสนุนของอะไรต่างๆ มาทางสถานีพัฒนาที่ดิน ส่วนเจ้าหน้าที่นั้น จะออกมาพบเดือนหนึ่งประมาณ 2-3 ครั้ง ส่วนใหญ่จะใช้งานทางโทรศัพท์มากกว่า...” (มานะ เชียงสันเทียะ, สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า ปัญหาที่ยื่นนอกเหนือความคาดหมาย บางครั้งก็อาจจะเป็นปัญหาที่เกิดจากระบบของงานหรือคน บางครั้งก็ไม่ได้คาดคิดมาก่อนว่าจะเป็นปัญหาได้ เช่น การทำงานของเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดินเอง หากหมอดินอาสา มีความตั้งใจที่จะแก้ไขปัญหายอย่างจริงจังและได้รับการสนับสนุนอย่างดีจาก กรมพัฒนาที่ดิน ปัญหาเหล่านั้นก็จะไม่เป็นอุปสรรคแต่อย่างใด เหมือนกับโครงการหมอดินอาสา ที่ทุกฝ่ายพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ปัญหาทุกอย่างของโครงการหมอดินอาสา ก็จะลดน้อยลงและอาจจะหมดไปในที่สุด

10. ประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากโครงการหมอดินอาสา

การกินดี อยู่ดี และสามารถพึ่งพาตัวเองได้ของเกษตรกร คือ เป้าหมายสูงสุดของ กรมพัฒนาที่ดิน ที่ได้ให้ความสำคัญและได้จัดทำโครงการต่างๆ ขึ้น เพื่อมาสนับสนุนและแก้ไขปัญหา การกินอยู่ของเกษตรกร เพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม โครงการหมอดินอาสา ถือได้ว่าเป็นโครงการตัวอย่าง ที่กรมพัฒนาที่ดิน มีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ในความสำเร็จ ที่นำเกษตรกรเข้ามาร่วมในการบริหารงานภาครัฐ มารับรู้เจตนารมณ์ของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งจะเป็นการปูพื้นฐานให้เกษตรกร ได้ตระหนักและเข้าใจในเป้าหมายการทำงานของภาครัฐมากขึ้น

“โอ้ย...จริงๆ ไม่มีหน่วยงานไหนที่จะเข้าถึงประชาชนได้อย่างนี้ เมื่อก่อนเกษตรอำเภอก็คือนะ ช่วยชาวบ้านขึ้นแจ่งดี ต่อมาก็รู้สึกว่าอีตอาดไปหน่อย มาอาศัยหมอดินอาสาที่นี่แหละ ที่เข้าไปถึง ไปหาประชาชน คิดว่าน่าจะทุกจุด อาจมีบ้างที่ไม่ทุกจุด แต่ที่ผมสัมผัสแล้วทุกจุด แต่อยู่ที่ชาวบ้านว่า จะเข้าใจยอมรับหรือไม่ ประโยชน์ที่ประชาชนได้รับนะให้เขาได้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีผลผลิตเพิ่ม เงินทองเพิ่ม ถ้ารู้จักจัดการต่าง นะ เช่น ตอนนี้เขารณรงค์เรื่องผลิตผลปลอดสารพิษ เขาก็จะได้รับความรู้จากตรงนี้ไป ปีแรกๆ มันก็จะไม่มีผลสำเร็จหรอก แต่ต่อๆ ไปก็คงจะสำเร็จเองแหละครับ มันขึ้นกับว่าเปิดใจยอมรับหรือเปล่า...” (สนอง จำประดิษฐ์, สัมภาษณ์)

“งานหมอดินอาสาที่มีประโยชน์มากจนกระทั่งผมว่า อย่างผมนี้เมื่อได้เป็นหมอดินอาสา แล้วผมก็ได้ชักชวนพี่น้องเกษตรกรให้หันมาสนใจ ในเรื่องปุ๋ย เรื่องสารไล่แมลง ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ ปุ๋ยพืชสด ก็สามารถนำความรู้ที่ได้มาใช้ในส่วนของผมและเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน ผมตั้งใจว่าจะผลิตทั้งปุ๋ยอินทรีย์น้ำและปุ๋ยพืชสด อยากให้เป็นธนาคารต่อไป อาจจะตั้งเป็นธนาคารปุ๋ยพืชสดใช้ในหมู่บ้านและขยายในตำบลในอนาคต แต่ตอนนี้มันยังเก็บเกี่ยวได้ไม่มากนัก...” (สมัคร พิกทองอยู่, สัมภาษณ์)

“สิ่งที่ได้ คือ ผมภูมิใจนะที่ได้เป็นหมอดินอาสา สิ่งที่โครงการหมอดินอาสาให้กับผม คือ ให้ความเชื่อถือจากชุมชนและให้ความรู้ ที่ได้มาปรับปรุงในพื้นที่ของผมและชุมชนด้วย สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ภูมิใจและเป็นเกียรติมากครับ...” (เหรียญ เจียมทอง, สัมภาษณ์)

โครงการหมอดินอาสา เป็นโครงการที่สร้างประโยชน์ให้กับผู้ให้และผู้รับ กรมพัฒนาที่ดิน หมอดินอาสา ก็เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับในเวลาเดียวกัน ดังนั้นการได้รับประโยชน์ร่วมกัน จึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้โครงการหมอดินอาสา ได้รับการยอมรับจากภาครัฐและภาคเอกชนและได้รับการพัฒนาทุกด้านในปัจจุบัน

“เป็นประโยชน์มากเลยครับ สำหรับเกษตรกร ถ้าหมอดินทำงานแต่ถ้าหมอดินอาสาไม่ทำงานก็แค่นั้น หมอดินอาสาสักแต่ว่าเป็นหมอดินก็ไม่มี ความหมาย หมอดินต้องทำงานด้วยใจไม่หวังผลตอบแทน ” (สุพัฒน จินดาคำ, สัมภาษณ์)

“ ผมคิดว่าอีกไม่นานภารกิจต่างๆ ที่เป็นงานด้านเกษตรจะเข้ามาอยู่ที่ กรมพัฒนาที่ดิน เพราะตอนนี้ยึดเข้าไป 80% แล้ว อนาคตข้างหน้าจะ 90% แล้วแต่คนมันน้อยก็ถือว่าใช้ได้ ทุกวันนี้ก็ยึดมาเยอะแล้วเข้าทาง เกษตรอินทรีย์ เศรษฐกิจพอเพียง หญ้าแฝก เข้ามานี้มันหมดแล้ว อนาคต กรมพัฒนาที่ดินและเกษตร...” (ธรรมรัตน์ พากเพียร , สัมภาษณ์)

“จริงๆ นะถ้าเกษตรกรนำสิ่งที่ให้นี้ไปทำจริง มันจะได้ประโยชน์มาก เช่นถ้าพื้นที่เพาะปลูกไม่ดีปลูกไม่ได้ แล้วเอาปุ๋ยหมักไปหว่านไปใส่แล้ว ค่อยเพาะปลูกค่อยๆ ทำลงทุนไม่มาก ก็ได้ผลนะครับ จะทำให้เกิดพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น ผมคิดว่า 100 เปอร์เซ็นต์ครับ ถ้านำความรู้และนำสิ่งต่างๆ ที่ให้ ไปปฏิบัติก็จะสามารถทำรายได้ได้ รายได้เขาทำ เขาได้ รายได้ที่ไม่สนใจก็ไม่ประสบผลสำเร็จ อีกอย่างนะผมก็เป็นเกษตรกรได้ตรงนี้ เยอะ ถ้าไม่ได้เป็นหมอดินอาสาผมคงมีอาชีพรับจ้างเขาไปเรื่อย ๆ แล้ว ” (ขวัญชัย โค้วปรีชา, สัมภาษณ์)

“เราได้หลายอย่างจากหมอดินอาสา สำหรับชีวิตเกษตรกร อย่างที่สำคัญที่สุดคือ รู้จักวิธีในการอนุรักษ์ดินและน้ำ แต่ก่อนเราไม่รู้หรือกว่าเราจะทำอย่างไรงันดี เราทำลายดิน ฆ่าดิน ไม่สงสารดิน ไม่ดูแลดิน ปลอ่ยให้ดินตาย พอ กรมพัฒนาที่ดิน ให้ความรู้ เป็นผู้เปิดทางให้เรารู้จักดิน ว่าเราจะเดินไปทางไหนถึงจะอยู่ได้ ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีมาก ๆ ต่อเกษตรกร ครับ ” (เวช แสณมนตรี, สัมภาษณ์)

“โห้ย...มีประโยชน์เยอะเลยทุกวันนี้ ผมว่ามีประโยชน์ต่อเกษตรกรเยอะมาก แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเต็มร้อยนะ ถ้าจะให้ประสบความสำเร็จเต็มร้อย ทาง กรมฯ จะต้องให้มีการประชาสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นผ่านทางผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. ให้เขารู้จักหมอดินอาสา กันเยอะๆ ให้มีการเผยแพร่ผลงานหมอดินอาสา ให้รับทราบกันไปยังหน่วยงานท้องถิ่น ซึ่ง

จะเป็นการส่งเสริมให้หมอดินอาสาทำงานง่ายขึ้นอีก... ก็อยากให้เราประสานงานกับองค์กรอื่นด้วย มีแต่หมอดินอาสา อย่างเดียวเขาก็ไม่เชื่อเรา ไม่เป็นข้าราชการ เราไปพูดบ้าง เขาก็ไม่เชื่ออยากให้ทางกรมฯ สนับสนุนไปทางหน่วยงานคือให้เขารู้จักเราเวลาเราทำงานจะทำให้ง่ายขึ้นสะดวกขึ้นครับ ” (สมัย พันธุ์ชมภู, สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า การประชาสัมพันธ์ จะเป็นการบอกกล่าวให้เกษตรกรและหน่วยงานราชการอื่น ได้เข้าใจในเป้าหมายของโครงการหมอดินอาสา ซึ่งจะทำให้เกิดการสนองตอบและการยอมรับในการทำงานของหมอดินอาสา มากขึ้น เนื่องจากเกษตรกรมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของโครงการฯ เป็นอย่างดี อีกทั้งปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ ก็จะได้รับแก้ไขได้เร็วขึ้น มีโครงการภาครัฐหลายโครงการ เช่น โครงการพักชำระหนี้ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือแม้แต่ โครงการหนึ่งหมู่บ้านหนึ่งล้านบาท ก็ประสบความสำเร็จได้ด้วยการประชาสัมพันธ์ ดังนั้นโครงการหมอดินอาสา ควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์ ให้ทั่วถึง เพื่อเป็นการกระตุ้นการทำงานของหมอดินอาสาและกระตุ้นให้เกษตรกรมีความตื่นตัวมากขึ้น

11. แนวทางประสบความสำเร็จในงานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสา

ความสำเร็จของหมอดินอาสา ในการประกอบอาชีพและในงานพัฒนาที่ดินได้เป็นที่ยอมรับจากสังคมทั่วไป หมอดินอาสาที่จะประสบความสำเร็จนั้น จะต้องมีความเพียรพยายาม มีความเสียสละและทุ่มเทให้กับงานพัฒนาที่ดิน เป็นอย่างมาก เห็นได้จากแนวคิดของหมอดินอาสาแต่ละคน ซึ่งจะมีแตกต่างกันไป

“ ความสำเร็จ คือ ชาวบ้านช่วยเหลือตัวเองได้ นั่นแหละครับ คือ ความสำเร็จของหมอดินอาสา ไม่ใช่ความสำเร็จของหมอดินอาสาที่ช่วยตัวเองอย่างเดียวต้องทำให้ชาวบ้านพึ่งตัวเองได้อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่งในเรื่องการใช้ปุ๋ยเคมีใช้ยาอะไรนี้ต้องลดให้ได้ ตรงนี้ถือเป็นความสำเร็จของผมนะ เป็นสิ่งที่ผมคิดไว้ คือเราได้ความรู้จากเจ้าหน้าที่มาเราก็ต้องรู้จักประยุกต์ดัดแปลงใช้ อย่างทุกวันนี้ผมกำลังทำเตาถ่านเอนกประสงค์มันเป็นเตาถ่าน 200 ลิตร ที่เราจะได้ คือ 1) ถ่าน 2) น้ำส้มคั้นไม้ นำมาทำสารไล่แมลงหรือเป็นฮอร์โมนบำรุงต้นพืชครับ...ถ้าจะเผาให้ได้คุณภาพสูงต้องใช้ไม้เนื้อแข็ง จ้ะถ้าเราก็เอามาทำน้ำค้างและเอามาทำน้ำยาเอนกประสงค์ เช่น ถังรด ถังจาน อย่างนี้มันจะใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน ซึ่งตรงนี้แม้บ้านจะเป็นคนทำร่วมกลุ่มกันทำ แต่ตอนนี้ผมกำลัง

ออกแบบเตาใหม่จะทำประโยชน์ได้ 8 อย่างแต่ตอนนี้ยังไม่มีทุน ผมลองคำนวณดู มันจะใช้งบประมาณ 38,000 – 45,000 บาทต่อเตา คือถ้าเผาติดเร็ว ได้ชี้ถ้าเยอะคุณภาพถ่านจะต่ำ แต่ได้ถ่านเยอะถ้าเผาปานกลางได้ชี้ถ้าปานกลางคุณภาพถ่านก็ปานกลางและ ถ่านานที่สุดจะใช้เวลาเป็นเดือนคุณภาพถ่านจะสูง ไม่มีชี้ถ้าแต่ปริมาณถ่านจะน้อย นี่คือนักแกะเตาเผาถ่านที่ผมคิดไว้...” (สุพจน์ จินดาคำ, สัมภาษณ์)

การประกอบอาชีพแต่ละอาชีพ จะต้องมีความมุ่งมั่น ทุ่มเท เอาใจใส่ จึงจะบรรลุเป้าหมายได้ แม้แต่อาชีพทำการเกษตร ที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าไม่จำเป็นจะต้องใช้ทักษะ (Skill) ความรู้สลับซับซ้อนอะไรมากมายนัก เพราะเรามีความถนัดมาตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย ความคิดดังกล่าวก็ต้องปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เพราะปัจจุบันการนำเอาอุปกรณ์ใกล้ชิดตัวมาประยุกต์ดัดแปลงให้เกิดประโยชน์ ย่อมมีผลต่อความเจริญในการประกอบอาชีพ การเป็นผู้ไม่หยุดนิ่ง มีวิสัยทัศน์ที่เปิดกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น คือคุณสมบัติของผู้ที่จะประสบความสำเร็จในอนาคต

“ผมว่าถ้าคิดจะเอาตัวชีวิตกันไปในทางผลผลิต ระหว่างเอาปุ๋ยหมักรองกันหลุมกับไม่ได้เอารองนี้ มันแตกต่างกันมากนะ เหมือนกับปลูกกันคนละปีเลย ผมเน้นการทำปุ๋ยหมัก ได้มีการรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยหมักกันที่บ้านพอจะกลับกองกันที ก็มีความยุ่งยาก ผมเลยคิดทำปุ๋ยหมักแบบไม่กลับกอง คือ ใช้คนผสมให้เสร็จแบบไม่กลับกอง ตอนหลังมาคิดทำเครื่องผสมปุ๋ยเอง โดยเครื่องที่ผมคิดประยุกต์นะ 1 ชั่วโมงมันสามารถผสมปุ๋ยได้เองต่อการทำปุ๋ยหมัก 1 ตัน ซึ่งมันจะทำให้ทุ่นแรงไปเยอะและมันสามารถคลุกเคล้าได้ดีด้วยครับ ผมว่าที่ผมทำมาล่าสุดนี้ อันนี้เป็นสิ่งที่คิดที่สุดในตอนนี้ละ คือเราต้องคิดค้น ไม่หยุดนิ่งต้องใช้สมองบวกกับต้องหาเครื่องทุ่นแรงทุ่นระยะเวลาและผลิตได้มากเราเอาเวลาไปทำอย่างอื่นได้เยอะด้วยครับ...” (สมักร พิกทองอยู่, สัมภาษณ์)

“...คนที่ประสบความสำเร็จ ก็ต้องขยันนะ อยากให้ประหยัด อดทน เพราะอาชีพเกษตรกร เป็นอาชีพที่หินมากๆ กว่าที่จะแจ้งเกิดได้นะ ต้องคิดต้องสร้างสรรค์ผลงานก็ ต้องวางแผนว่าอนาคตข้างหน้าการทำเกษตรก็เหมือนกับเราตั้งบริษัทฯ หนึ่ง ต้องคิดว่าหน้าตาสินค้าควรจะออกมาเป็นอย่างไร เช่น

1) ผู้บริโภค ตอนนี้เขาหันมาสนใจผักปลอดสารพิษ เราจะมีสินค้าตัวนี้ออกมาจำหน่ายได้อย่างไร

2) หลักราคาอีก เพราะผลผลิตที่ไม่ใช้สารเคมี มันจะไม่สวยไม่งามนะ แล้วราคาสลัดจะขายอย่างไร จะยากมัย กับของที่เรารผลิต เพราะเราขายในปริมาณมากๆ อย่างนี้ แต่กับตัวนี้มันยากในการชวนเชื่อในการโฆษณาตลาด ยิ่งแคบๆ และเรายังมีความจำเป็นต้องเลี้ยงลูกเลี้ยงเมียเราจะทำอย่างไร คือเวลาไปคุยกับชาวบ้านตรงนี้ก็บอกเขาว่าลองปลูกดูสัก 10-20 แปลง ทดลองปลูกคู่กันไปเขาก็ยอมทดลอง ผลที่ออกมามันวัดเป็นตัวเงินไม่ได้แต่อย่างน้อยเราก็กู้กิน คือมันจำเป็น อนาคตจะต้องเป็นอย่างนี้นะ ตลาดเขาหันมาบริโภคผักปลอดสารพิษ ดังนั้นคุณต้องฝึกฝีมือต้องทำ ต้องหาสูตร เอาสูตรที่มีเราเอาความรู้ ความสามารถที่คุณมีอยู่หรือไปหาในป่า มีอะไรก็ลองเอามาทำมาผสมดู คือ หาสูตรเฉพาะตัวเองไม่ต้องไปซื้อเขา ก็จะลดรายจ่าย กระเป๋าตังได้เอง พยายามให้เขาหาภูมิปัญญามาช่วยตรงนี้... ” (พุทธิพงษ์ ปาตีพงศ์, สัมภาษณ์)

“ ขยัน อดทน พี่ทำงานแบบขยันสุด ๆ อดทนให้มันสุด ๆ เพราะพี่ยึดคำพระราชดำรัสของในหลวง ที่ว่าทำวิถิตีให้เกิดโอกาสกับตัวเอง กับผู้อื่น เพราะพี่เป็นหมอดินอาสาที่พึ่งพาด้วยลำแข้งตัวเอง เพราะพระราชดำรัส พี่จึงพยายามสร้างคน สร้างงาน...คือจะมีกลุ่มแม่บ้านมาทำงานกับพี่ ประมาณเกือบยี่สิบคน เขาจะมาทำงานทั้งปีเลย มีรายได้ไปเลี้ยงครอบครัว เดือนหนึ่งตกประมาณ 4-5 พันบาท ตอนนี้พี่กำลังจะสร้างงานหัตถกรรมด้านหญ้าแฝกเพิ่ม ให้กลุ่มแม่บ้านมีงานทำและกลุ่มก็อาจจะขยายอีก พี่จะทำทุกอย่างที่จะสร้างมูลค่าให้แก่แฝกพี่จะทำ...” (สุภารัตน์ จุสวดี, สัมภาษณ์)

หลากหลายแนวคิดของหมอดินอาสา ที่ใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวนำพาตัวเอง ให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่ ความมุ่งมั่นและความตั้งใจ เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ที่จะนำพาให้หมอดินอาสาไปสู่จุดหมายปลายทาง หากหมอดินอาสามีความมุ่งมั่น ตั้งใจที่จะก้าวไปสู่เส้นชัย โดยที่มีเป้าหมายเดียวกันนั้น เปรียบได้ตั้งเครื่องจักรที่พร้อมจะขับเคลื่อนไปข้างหน้าอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะทำให้โครงการหมอดินอาสา ก้าวไปสู่ความสำเร็จได้สูงสุดตามไปด้วย

“ สำหรับผม ต้องก้าวไปข้างหน้า คือ

- 1) เราต้องประสบผลสำเร็จในชีวิตให้ได้ก่อน
- 2) เราต้องศึกษาค้นคว้าไปข้างหน้าตลอดเวลา ไม่รอแต่จะชื่นชมยินดีกับข้างหลัง
- 3) ต้องปฏิบัติตัวให้เป็นที่น่าเชื่อถือ ยกย่องของคนทั่วไป
- 4) ไม่ใช่ทำตัวเป็นวัวที่ถูกล่ามอยู่กับหลัก ขอให้ เป็นวัวที่ถูกปล่อยจะได้ออกไปกินหญ้าที่ไกลออกไป....” (ธรรมรัตน์ พากเพียร, สัมภาษณ์)

“ ถ้าคิดว่าตัวเราจะสำเร็จในอาชีพการงานต่างๆ นะครับผมว่า ต้องมาจากใจก่อน ถ้าใจเราคิดว่าจะทำสำเร็จก็ไม่มีอะไรเป็นอุปสรรค เหมือนผมที่เริ่มเป็นหมอดินอาสาใหม่ๆ ปฏิบัติใหม่ๆ ปลุกหญ้าแฝกประมาณ 2-3 เดือนแรก เราต้องคอยถอนหญ้าให้แฝก เพราะแฝกจะโตแข่งกับวัชพืชไม่ไหว ต้องถอนทีละต้นๆ เพราะแฝกชอบสะอาด เราทำหญ้าทำอะไรให้เขาก็จะแตกกอ ซึ่งนั่นมันเป็นการบั่นทอนใจเราเหมือนกันนะ เพราะว่าปลูกแฝกมันก็เหนื่อย ถามว่าเราได้อะไรบ้างในเบื้องต้นเราจะมองไม่เห็น นอกจากว่ารอไป เราจะได้รู้ว่าได้อะไร มันมากเกินกว่าที่เราได้ แต่ก่อนท้อก็ท้อ รู้สึกว่าตอนนั้นคุณภาพของในหลวงบางภาพ ก็ร้องไห้ไปด้วย พระองค์ท่านได้ถูกเข้าปลูกแฝก ผมนึกถึงพระองค์ผมก็มีกำลังใจ มานึกในใจว่าเราบ้ามั๊ย ผมก็นึกถึงพระองค์ผมก็มีกำลังใจมาก ทำจนประสบความสำเร็จครับ พระองค์ท่านเป็นกำลังใจให้ผม....” (ไพโรบลย์ ศรีมาลัย, สัมภาษณ์)

“...ผมว่า ในเรื่องของการสร้างความเข้าใจ เป็นจุดเริ่มต้นของการทำงานที่ประสบความสำเร็จ คือ ด้านที่หนึ่งเราสร้างความเข้าใจเราเปรียบเทียบกับเนืองานได้ ด้านที่สอง การทำงานที่เราทำแล้วไม่หวังผลผลิตอะไร คือ การสร้างความเชื่อถือ คือมันมีทั้ง 2 ด้าน ด้านหนึ่งเขาได้เห็นผลผลิตเราเขาถามเราว่าทำอะไร ส่วนที่ 1 ทำมาถึงดีกว่าเขาทำมาถึงไม่มีปัญหาเหมือนเขา นี่เป็นตัวเปรียบเทียบที่เขาเห็น ส่วนที่ 2 เป็นในเรื่องที่เราถ่ายทอดไปให้เขาทำและเขาทำได้เห็นด้วยตาของเขาเองด้วยฝีมือของเขาเอง เขาก็จะยอมรับเอง ” (มานะ เชียงสันเทียะ, สัมภาษณ์)

“อันดับแรกเลยคือความซื่อสัตย์และความซน ซื่อสัตย์ต่องานต่อหน้าที่ต่อเพื่อน เราจะทำอะไรเราต้องซื่อสัตย์ สมมติว่าเราปลูกต้นไม้แบบนี้แล้วเราต้องรดน้ำมันทุก ๆ วัน ถ้าเราห่างไป 3 วันไม่ได้รดน้ำก็ถือว่าไม่ซื่อสัตย์นะ ถ้าไม่มีความซื่อสัตย์ ไม่มีสัจธรรม กับต้นไม้หรืออะไร มันก็จะตายจะจากเราไป นี่เป็นสิ่งสำคัญที่สุดเลยคือความซื่อสัตย์” (บุญมี ทอนมาตย์, สัมภาษณ์)

“ผมว่าความเชื่อถือ ความไว้วางใจและความนิยมเป็นพื้นฐาน ในการประสบความสำเร็จ ผมสะสมมาหลายๆ อย่าง ผมอยู่กับเกษตรเทคโนโลยี อย่างนี้ มันเกี่ยวกับดินทั้งนั้น ผมเป็นกรรมการ อบต. มันสะสมมาหลายอย่าง คือ มาหาคนๆ เดียวแต่เจอหลายอย่าง ได้หลายเรื่องกลับไป ไม่ว่าจะเป็นการปกครอง เรื่องดิน หรือเรื่องอะไรอีกมาก ผมได้คะแนนนิยมขึ้นมา ทีนี้ไปไหนมาไหนเขาก็รู้จัก ถามได้เลย มีคนนับหน้าถือตาเยอะ เขามาหาผมเขาได้ประโยชน์มาก เพราะผมอาจจะมีการประสานงานมาก เรื่องไม่จริงมีน้อย มีความเชื่อมั่นถามได้ผล...” (คุณตา มะระม่วง, สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า โครงการหมอดินอาสา ได้ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการโครงการตามกรอบปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการโครงการ เช่น การเข้าใจในภารกิจของโครงการ การสนับสนุนของนักบริหารระดับสูง การจำแนกโครงสร้างงานและการวางกำหนดการ การปรึกษาหารือและการสร้างการยอมรับของผู้รับบริการ การเข้าใจพื้นฐานและสภาพแวดล้อมชุมชน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การจัดการด้านเทคนิคและงบประมาณ การจัดวางระบบการควบคุมและการสื่อสาร การแก้ไขปัญหาที่อยู่นอกเหนือความคาดหมาย ประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากโครงการ และมีแนวทางที่ทำให้โครงการประสบความสำเร็จ โดยที่กรมพัฒนาที่ดินและหมอดินอาสา ได้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาทิศทางให้ไปแนวเดียวกัน ซึ่งจะทำให้โครงการหมอดินอาสา ได้รับการขับเคลื่อนไปตามเป้าหมายและเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป

3. การศึกษาแนวทางการดำเนินงานเพื่อใช้ปรับปรุงและพัฒนาประสิทธิภาพการดำเนินงานของ โครงการหมอดินอาสา

เป็นการศึกษา แนวทางการดำเนินงาน เพื่อนำไปใช้ปรับปรุงโครงการหมอดินอาสาให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด ประกอบด้วย

1. การบริหารหมอดินอาสากับการพัฒนาที่ดิน

1.1 การบริหารจัดการงานหมอดินอาสาช่วงแรกกับช่วงปัจจุบัน

กรมพัฒนาที่ดิน ได้จัดตั้งโครงการหมอดินอาสาขึ้นพร้อมกันทั่วประเทศและมีระยะเวลาในการจัดตั้งจำกัด การวางแผนการจัดการจึงยังไม่พร้อม ดังนั้นก็เลยมีข้อบกพร่องและข้อแก้ไขที่ต้องปรับปรุงอยู่มาก อีกทั้งรูปแบบการบริหารก็เป็นไปตามระบบราชการ คือ เป็นไปตามขั้นตอน จึงทำให้เกิดความล่าช้าในระบบการบริหาร

“การจัดตั้งหมอดินอาสาในระยะเริ่มแรก ทำพร้อมกันทั่วประเทศ จะดีหรือเลวไม่รู้ขอทำพร้อมกันไว้ก่อน แล้วค่อยๆ มาพัฒนาทีหลัง คือ ทำไปแก้ไขนี่คือรูปแบบการทำเริ่มแรก จึงทำให้รูปแบบการบริหารแตกต่างกัน ในระบบงานต่างๆ ก็ยังไม่ซับซ้อนงานต่างๆ ที่ป้อนให้หมอดินอาสาก็ยังไม่มากแรกๆ จะเป็นการประสานงาน ส่งข่าวให้ทั้งเกษตรกรและกรมฯ พักหลังๆ นี่งานต่างๆ มีมากขึ้น หมอดินอาสาเริ่มเข้ามาร่วมงานกับเรามากขึ้น ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดของหมอดินอาสา ทั้งสองช่วง คือ รูปแบบการบริหารโครงการ บทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสา เนื่องจากหมอดินอาสา ช่วงแรกจะมีหน้าที่เพียงรับคำสั่งจากเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดินและงานที่มอบหมายบางกรณี แต่ในปัจจุบัน หมอดินอาสาจะต้องคิดงานเอง บริหารจัดการเวลาในการออกพบปะเกษตรกรเอง อีกทั้ง บทบาทหน้าที่ก็จะมีเพิ่มตามความสามารถที่หมอดินอาสาแต่ละคน ที่จะพึงจัดการได้ แต่สิ่งที่เหมือนกัน คือ การรับนโยบายจากส่วนบนสู่ส่วนล่าง

“รูปแบบการจัดการ ระยะแรก เป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ตรงไปที่ตัวหมอดินอาสาเลย ในปัจจุบัน ให้หมอดินกับหมอดินอาสา บริหารจัดการกันเอง โดยหมอดินอาสาประจำจังหวัด บริหารหมอดินอาสาประจำอำเภอ หมอดินอาสาประจำอำเภอบริหารหมอดินตำบล และหมอดิน

บริหารหมู่บ้านไปเรื่อยๆ เป็นการให้อำนาจหมอดินอาสาบริหารกันเอง แต่ขณะเดียวกันก็มีบ้างที่เจ้าหน้าที่ให้ความรู้กับหมอดินอาสาโดยตรงไปเลย” (พรรณพิศ บ่วงนาวา, สัมภาษณ์)

หลังจากสร้างเครือข่ายหมอดินอาสาแล้ว การบริหารงานหมอดินอาสา ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามโครงสร้างและความสำคัญของเนื้อหาอื่น อีกทั้งหน้าที่ของหมอดินอาสา ในปัจจุบัน ก็มีความจำเป็นจะต้องปฏิบัติงานร่วมกันมากขึ้น เพื่อให้งานเกิดการขับเคลื่อนสู่เป้าหมาย ได้รวดเร็วการบริหารงานในบางครั้ง จึงไม่จำเป็นจะต้องรอให้เจ้าหน้าที่กรมฯ คอยตัดสินใจฝ่ายเดียว เพราะอาจจะเกิดผลเสียต่องานได้

ความแตกต่างของหมอดินอาสาทั้งสองช่วง มิได้ต่างกันเฉพาะบทบาทหน้าที่เท่านั้น แม้แต่ในส่วนของการฝึกอบรม ให้ความรู้ของหมอดินอาสา ก็แตกต่างกันไปด้วย ตัวแปรสำคัญ คือ งบประมาณที่ได้รับ จะถูกแบ่งตามสัดส่วน ของงบประมาณที่มีในขณะนั้น

“ หมอดินอาสามีทุกหมู่บ้าน ซึ่งตอนหลังเราพัฒนาให้เป็นเครือข่าย รูปแบบของเครือข่ายก็จัดให้เป็นหมอดินอาสาประจำตำบล เราก็จะเน้น ให้ความสำคัญกับหมอดินอาสาประจำตำบล ที่มีประมาณ 7,000 กว่าคน แต่หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีมากถึง 60,000 กว่าคน มันเยอะการที่จะให้ความรู้ทั้งหมด พร้อมๆ กันนั้นต้องใช้งบประมาณเยอะและเราก็มีงบประมาณน้อย เราจึงแบ่งการให้ความรู้กับหมอดินอาสาออกเป็น ส่วน คือ 30,000 กว่าคนแรกให้ความรู้ 2 ปีต่อ 1 ครั้ง สลับกัน เพราะเรามีนงบประมาณเพียงพอ ที่จะให้ความรู้ทั้งหมดภายในปีเดียว การบริหารจัดการ ในช่วงหลัง เรามีนงบประมาณเพียงพอเราก็จะจัดอบรมให้ ความรู้ แบ่งเป็นหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน 1 คน 1 ครั้ง ต่อ 1 ปี หมอดินอาสาประจำตำบล เราจะให้ความรู้ 2 ครั้งต่อ 1 ปี ” (อุดม เกียรติศิริ, สัมภาษณ์)

การฝึกอบรมให้ความรู้แก่หมอดินอาสา ในช่วงปัจจุบัน ได้จัดฝึกอบรมตาม หลักสูตรแต่ละประเภทของหมอดินอาสา แต่ถ้าหมอดินอาสา ต้องการความรู้เพิ่มเติม นอกเหนือจากที่ได้ กำหนดในหลักสูตรแล้ว หมอดินอาสา ก็สามารถรวมกลุ่มกันร้องขอให้ สถานีพัฒนาที่ดินสังกัด ส่งวิทยากรมาอบรมเพิ่มความรู้ให้ในส่วนที่ต้องการเพิ่มเติมได้

“...ที่บอกว่าปีละ 1 หรือ 2 ครั้งนั้น คือการอบรมตามหลักสูตรหลัก ที่นี้หลักสูตรย่อย แล้วแต่ถ้าหมอดินอาสาแจ้งความต้องการจะเสริมความรู้ด้านใด เรื่องไหนไม่ว่าจะเป็นเรื่องเห็ด เรื่องมะม่วง หรือเรื่องอะไรก็ได้ที่สนใจ เราก็จะประสานไปทางนักวิชาการกรมส่งเสริมฯ ก็ได้ คือไม่จำเป็นว่าจะเป็นเรื่องเราเสนอไป แต่ถ้าเป็นเรื่องของเรายิ่งดี เพราะจะทำให้เขาไปรู้ลึกมากขึ้น คือเขาสามารถร้องขอมาได้ทางหน่วยพัฒนาที่ดิน... เราไม่ได้กำหนดตายตัวว่า 1 หรือ 2 ครั้ง คือนั่นมันหลักสูตรหลัก แต่หลักสูตรรองคุณจะมีเป็น 1 วันหรือครึ่งวันได้ขอให้คุณแจ้งความต้องการมาแล้วก็รวมกลุ่มกันเราจะจัดหาวิทยากรให้...” (วิรัช เรื่องเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันหมอดินอาสา นอกจากจะได้รับความรู้จาก กรมพัฒนาที่ดิน จากวิทยากรที่ได้จัดหามาให้แล้ว หมอดินอาสายังจะได้รับความรู้จากเกษตรกรที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกด้วย แม้แต่กับหมอดินอาสาด้วยกันเอง ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ก็จะถูกเชิญมาเป็นวิทยากรตัวอย่าง เพื่อให้หมอดินอาสาได้รับความรู้จากบุคคลที่หลากหลาย ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่องานพัฒนาที่ดินและการนำเอาความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ เห็นได้ว่าการให้ความรู้กับหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดินไม่ได้หยุดนิ่ง แต่จะส่งเสริมสนับสนุนให้หมอดินอาสา มีความรู้ ความสามารถ ทั้งในด้านของเทคโนโลยีสมัยใหม่และให้รู้จักเรียนรู้นำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์หลายแนวทาง

1.2 ประโยชน์ที่กรมพัฒนาที่ดินได้รับจากโครงการหมอดินอาสา

แนวนโยบายการจัดตั้งหมอดินอาสา เพื่อให้เป็นตัวขับเคลื่อนงานต่างๆ ของ กรมพัฒนาที่ดินไปสู่เกษตรกร โครงการต่างๆ ของกรมฯ จึงมีหมอดินอาสาเป็นกำลังสำคัญในภาคสนาม การสร้างอาสาสมัครหรือการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมงานของรัฐ ในนามหมอดินอาสา ภายใต้การบริหารงานของกรมพัฒนาที่ดิน ได้ทำประโยชน์ให้ กรมพัฒนาที่ดิน ทั้งด้านการสร้างชื่อเสียง ด้านการจัดการทรัพยากรดิน ด้านความเข้าใจที่ถูกต้องในบทบาทหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดิน รวมทั้งผลงานของกรมฯ หมอดินอาสา ก็มีส่วนสำคัญให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในงานส่งผลให้กรมฯ สามารถผลิตผลงานในแต่ละปีได้มากขึ้น ทำให้กรมพัฒนาที่ดิน ได้รับงบประมาณเพิ่ม จนสามารถขยายงานต่างๆ ได้กว้างมากขึ้น

“ หมอคินอาสา เป็นแนวนโยบายของกรมฯ ตั้งเพื่อมาสนับสนุนการทำงาน of กรมฯ ประโยชน์ที่ได้ คือ เรื่องการสนับสนุนการทำงาน of กรมฯ ให้ครอบคลุมทั่วประเทศ ก็อย่างที่บอกถ้าพัง เราจะเอาสารเร่งตัวหนึ่งลงไปครอบคลุมทั่วประเทศ ถ้าเราไม่มีอาสาสมัครนะข้าราชการกรมฯ 1,500 คน มันจะไปได้แค่ไหน ถึงจะเอาไปวางไว้ตรงจุด ผู้ใหญ่บ้านเขาก็คงดูแลได้ไม่ดี ประโยชน์ที่กรมฯ ได้รับนั้น

1) รับรู้ข่าวสารความต้องการประชาชนและสามารถตอบสนองความต้องการนั้นได้อย่างทันที

2) ได้สะท้อนผลการทำงานของกรมฯ เช่นการผลิต พด. ออกไปเมื่อนำไปให้ประชาชนได้ลองใช้แล้วไม่เป็นที่ถูกใจก็จะย้อนกลับมาทันทีเราสามารถปรับแก้ใหม่ได้ เช่น พด. 2 คุณใช้ดินะต้องเร่งผลิตตัวนี้มากหน่อย ตัวนี้ไม่ดีชะลอหน่อยอะไรอย่างนี้ กรมฯ จะได้มาปรับขบวนการต่างๆ ได้ทัน

3) สนับสนุนงานต่างๆ ของกรมฯ คือ ปัจจุบันงานของกรมฯ นี้มีงานสำคัญๆ ลงในพื้นที่เยอะเยอะ เช่น งานแหล่งน้ำในไร่นา เดิมเราทำอยู่ไม่กี่แห่งแต่เดี๋ยวนี้ 5-6 หมื่นแห่งในหมู่บ้าน ครอบคลุมทั่วประเทศ แม้เราจะเป็นกรมฯ เล็ก กรมที่มีกำลังคนน้อย...แต่เราสามารถนำงานพัฒนาลงสู่พื้นที่ได้รวดเร็ว พร้อมกับรับปัญหาได้รวดเร็วพร้อมกัน...ก่อนหน้านี้งบประมาณของกรมฯ จะอยู่อันดับที่ 7-8 ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แต่เดี๋ยวนี้เราอยู่ที่อันดับ 2-3 เราขยายงานได้มากขึ้น ทำให้เราได้งบประมาณ เพิ่มขึ้น...” (วิรัช เรื่องเลิคนุญ, สัมภาษณ์)

ปัญหาของเกษตรกรก็ได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็ว ก็ถือได้ว่าเป็นประโยชน์ ที่กรมพัฒนาที่ดิน ได้รับจากหมอคินอาสา การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไป รับรู้ จดจำในภาพลักษณ์และได้เข้าใจในงานของกรมพัฒนาที่ดินได้ถูกต้อง คือ หัวใจสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือของกรมพัฒนาที่ดินกับสาธารณชน

“ ในส่วนที่กรมฯ ได้อีกคือ จะทำให้หน่วยงานอื่นๆ และตัวเกษตรกรรู้จัก กรมฯ คีขึ้น เพราะเมื่อก่อนนี้ถ้าเราพูดถึง กรมพัฒนาที่ดิน เขาจะนึกถึง กรมที่ดิน เกี่ยวกับรังวัดหรืออะไรอย่างนี้นะ ตอนหลังเราเริ่มไปให้ความรู้ มีหมอคินอาสาเป็นตัวแทนและมีปัจจัยไปแจกเช่น ปุ๋นมาร์ล ปุ๋ย

พืชสด สารเร่ง พด.2 ทำให้ทั้งกรมฯ และเกษตรกรรู้จักกันมากขึ้น
ตอนนี้กรมฯ เรามีชื่อเสียงด้าน พด.2 ซึ่งเกษตรกรได้ทำ แพร่หลายและ
ได้ทำกันต่อเนื่อง”(สัมพันธ์ เสงี่ยมใจ , สัมภาษณ์)

หากจะกล่าวไปแล้ว โครงการหมอดินอาสา ในมุมมองของ กรมพัฒนาที่ดิน ถือว่า
ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ตามที่ได้จัดตั้งในระดับที่น่าพอใจ หมอดินอาสาเป็นเสมือน
ผลผลิตที่พร้อมจะสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับ กรมพัฒนาที่ดิน ได้ชื่นชม ภูมิใจ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

1.3 รูปแบบการบริหารที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการหมอดินอาสา

สัดส่วนระหว่างบุคลากรของรัฐกับประชาชนอาสาจำนวนหลายหมื่นคน
หากไม่มีหลักการบริหารอย่างเป็นระบบ ก็ยากที่จะควบคุมให้เดินไปในทิศทางเดียวกันได้ แต่สิ่ง
หนึ่งที่ทำให้คนจำนวนมากเหล่านี้มุ่งหน้าและเดินไปพร้อม ๆ กันได้นั้น จะต้องมีผลประโยชน์หรือ
มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน แต่สิ่งไหนที่จะเป็นตัวควบคุมให้การทำงานเป็นไปในรูปแบบที่ กรม
พัฒนาที่ดิน มุ่งหวังให้เป็นได้

“ การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เราไม่พยายามยัดเยียด สมัยแรกๆ เรายัด
เยียดแต่หลังๆ คุณต้องการอะไร เรามีให้คุณเลือก คุณเอาก็ได้ เวลาเรา
ทำอะไร เขาต้องมีส่วนร่วม คุณต้องทำร่วมกับผมแบบที่ได้มาเปล่า ๆ
มันง่ายคุณไม่ยอมรับ คุณเห็นว่าส่วนราชการมาทำให้ง่าย ๆ คุณก็ไม่อา
มองไม่เห็นคุณค่า เราต้องการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อที่ว่ารับไปดูแล
ต่อและกรมฯ ก็จะได้ไปทำที่อื่นบ้าง ” (วิรัช เรืองเลิศบุญ , สัมภาษณ์)

“ การมีส่วนร่วม คือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จ
ในเมื่อเราคิดว่าจะให้หมอดินอาสามาช่วยงาน เราก็ให้เขามาเป็น
ครอบครัวเดียวกัน รูปแบบคือ เป็นไปในลักษณะคนในครอบครัว
เดียวกัน หน่วยงานเดียวกัน ยกย่องว่าเป็นส่วนหนึ่งของ กรมฯ หากหมอด
ินอาสามีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เราก็นำมาเผยแพร่และประยุกต์ใช้
เช่นการคัดเลือกหมอดินอาสาดีเด่น ซึ่งเริ่มที่การคัดเลือก กรมฯ เราทำ
หลายปีแล้วนะ แต่ที่เสนอกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้มีเกษตรกร
ดีเด่นแห่งชาติสาขาพัฒนาที่ดินเกษตรกรรมมาหลายปี จนกระทั่งได้รับ
การบรรจุในปี 2547 แต่หมอดินอาสาดีเด่นแห่งชาติคนแรก รับได้

รางวัลวันพีชมงคลในปี 2548 โดยที่กระทรวงฯ เป็นผู้ประกาศเกณฑ์การคัดเลือก....” (อุดม เกียรติศิริ, สัมภาษณ์)

การมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย หลายหน่วยงานภายในกรมฯ เป็นเสมือนการติดต่อทางความรู้ให้หมอดินอาสาเกิดความพร้อม ที่จะทำหน้าที่ส่งต่อความรู้ ไปยังเกษตรกรเพื่อนบ้านให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ สร้างเศรษฐกิจที่ดีในชุมชน โดยที่เกษตรกรสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

ด้านการบริหารจัดการหมอดินอาสา ในปัจจุบัน ได้ปรับโครงสร้าง เพื่อพัฒนางานหมอดินอาสา ให้เกิดรูปแบบการบริหารงานแบบเครือข่าย เพื่อให้หมอดินอาสา ได้มีการติดต่อประสานงานระหว่างหมอดินอาสาระดับต่างๆ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันร่วมกัน ร่วมสร้างเครือข่ายการบริหารงานร่วมกัน โดยที่กรมพัฒนาที่ดิน ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ให้คำปรึกษา แนะนำส่งเสริมและสนับสนุน ความรู้ตามหลักวิทยาการสมัยใหม่ และปัจจัยต่างๆ ให้

“ การใช้วิธีการเป็น Net Work คือ การสร้างเครือข่ายและตอบแทนในลักษณะสิ่งของและตอบแทนในลักษณะเป็นค่าจ้างงาน ค่าตอบแทนมันไม่ได้มีลักษณะเป็นตัวเงินอย่างชัดเจน เพียงแต่ว่าคุณทำงานให้เราก็จะเป็นตัวเงินไป ” (พรณพิศ บ่วงนาวา, สัมภาษณ์)

“ การบริหารเครือข่าย คือ เราใช้บริหารกันเอง เราไปตั้งเครือข่ายหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาตำบล คือเราตั้งใจไว้ว่าเราจะจัดตั้งคนเหล่านี้ ให้เขาพยายามเดินด้วยขาของเขาเอง เพียงแต่เราข้าราชการหรือมีส่วนราชการคอยไปชี้แนะ ไปช่วยสนับสนุน คุณขาดเหลืออะไร เราสนับสนุน เราอยากให้คุณรวมตัวกันเอง มารับงานในส่วนที่ กรมฯ ให้ไปและนอกเหนือจากที่มีส่วนร่วมตัวกันแล้วนั้น คุณยังสามารถรวมตัวกันทำกิจกรรมอื่นๆ คนกลุ่มนี้หรือคนหมู่บ้านนี้เก่งเรื่องอะไร หมู่บ้านนั้นเก่งเรื่องอะไร เราพยายามนำเขามาพบปะแลกเปลี่ยนความรู้กัน เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับหมอดินอาสา จังหวัดอื่น พยายามให้เขาอยู่ด้วยกัน เพียงแต่เราคอยระดับประคองเขา แล้วก็เสริมเครื่องมือให้เขาสนับสนุนงานของเขาได้ แต่การบริหารส่วนใหญ่เขาต้องทำกันเอง..... เราจะเอาเขาไปอบรม ให้ความรู้แก่เขา และมีการพากันไปดูงานในพื้นที่ที่ศูนย์ศึกษาใกล้ๆ พาเขาไปดูงาน โดยที่ทางราชการสนับสนุนเป็นพี่เลี้ยง

เดินทางไป เป็นการพัฒนาความรู้ให้กับเขาไป ” (วิรัช เรื่องเลิศบุญ , สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า นโยบายการนำประชาชนให้มารับรู้ในงานของภาครัฐ ในนามหมอดินอาสา โดยการให้ความรู้ ด้านการจัดการทรัพยากรดินในเชิงลึกและอื่นๆ ที่เหมาะสม เพื่อให้หมอดินอาสา นำไปพัฒนาอาชีพและชุมชน คือ เป็นการปูพื้นฐาน ความพร้อมให้เกษตรกรในท้องถิ่น ได้ยอมรับในโครงการอื่นๆ ของภาครัฐที่จะตามมา กล่าวได้ว่าการบริหารโครงการหมอดินอาสา ในปัจจุบัน ประสบความสำเร็จ ในระดับที่น่าพอใจ ที่ได้เป็นผู้นำเกษตรกรในชุมชน ให้มีการรวมกลุ่ม มีการสร้างเครือข่ายการทำงานอย่างเหนียวแน่น การมีแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อให้เกิดแนวทางการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างหมอดินอาสาและเจ้าหน้าที่ ซึ่งจะทำงานหมอดินอาสา มีความคล่องตัวมากขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อหมอดินอาสา ในการนำความรู้ไปใช้ได้อย่างเต็มความสามารถ

2. ทิศทางโน้มการบริหารโครงการหมอดินอาสาในอนาคต

แนวทางหรือทิศทางที่กรมพัฒนาที่ดิน จะนำมาใช้พัฒนาโครงการหมอดินอาสา ในอนาคต เพื่อให้การทำงานของหมอดินอาสา มุ่งไปในทิศทางที่เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ

2.1 แนวทางที่กรมพัฒนาที่ดินนำมาพัฒนาโครงการหมอดินอาสา ในอนาคต

“ ทิศทางที่จะสามารถทำให้คนเหล่านั้น เป็นกลไกขับเคลื่อนงานของกรมฯ ลงพื้นที่ให้เร็วที่สุด คือ นโยบายกรมฯ ต้องสร้างคนเหล่านี้เป็นกลไก เองงานของเราลงไปในพื้นที่ให้เร็วที่สุด นี่คือเป้าหมายหลัก เพียงแต่เราก็ต้องพัฒนาคนเหล่านั้นให้ดีขึ้น พัฒนาเครื่องมือให้เขา ดูแลเขา ดูแลสวัสดิการเขา เท่าที่รัฐจะพึงมีให้แต่เงินเดือนคงให้ไม่ได้ แต่ถ้าอาสาสมัครสาธารณสุขได้อะไร เราก็พยายามให้คนเหล่านี้ได้เหมือนกัน แต่เงินเดือนเป็นไปไม่ได้ ตั้งไม่ได้เพราะคำว่าอาสา...ส่วนเรื่องการออกปฏิบัติงาน เช่น การประกันหมู่เราก็พยายามเทียบเคียงที่รัฐสามารถจ่ายให้ได้และพยายามจัดตั้งกองทุนที่จะมีส่วนดูแลตรงนี้....” (วิรัช เรื่องเลิศบุญ , สัมภาษณ์)

ในการพัฒนาโครงสร้างหมอดินอาสา เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในการบริหารจัดการ และเพื่อความเป็นระบบมากขึ้น กรมพัฒนาที่ดิน จึงได้กำหนดแผนงาน เกี่ยวกับโครงการหมอดินอาสา เพื่อรองรับไว้ในอนาคต ดังนี้

“ที่เคยเสนอกรมฯ น่าจะมีการปรับปรุงโครงสร้างเครือข่ายของหมอดินอาสา โดยให้มีการเลือกตั้งทุก 4 ปี แต่กรมฯ ยังไม่เห็นด้วยที่จะทำในขณะนี้ แต่กำลังคิดว่าให้มีการประชุมสัมมนากันว่า จะดำเนินการด้านพัฒนาหมอดินอาสาและพัฒนาเครือข่ายในรูปแบบไหน คิดว่าการที่จะทำให้หมอดินอาสา งานของหมอดินอาสา พัฒนาได้และเป็นการกระตุ้นหมอดินให้มีความตื่นตัวที่จะรับใช้สังคมมากขึ้น น่าจะมีการคัดเลือกหรือเลือกตั้งทุก 4-5 ปี เพราะหมอดินบางคนทำงานมาหลายปี ก็อาจจะหมอดินอาสาอื่นที่จะมีความกระตือรือร้นในการทำงานมากกว่า มันจะเป็นประโยชน์กับองค์กรมากกว่า ดูที่การเสียสละเวลา การให้ความช่วยเหลือเกษตรกร หมอดินที่จะเข้ามารับใช้ชุมชน หรือหมอดินระดับอำเภอ ตำบลต้องช่วยเหลือตัวเองได้ก่อน ต้องประสบความสำเร็จมีฐานะ มีจิตใจ อุทิศให้กับสังคม ต้องยืนด้วยตัวเองได้ก่อน โดยที่ครอบครัวไม่เดือดร้อน โดยได้เสนอเรื่องเมื่อปี 2549 ทางกรมฯ ให้มีการจัดสัมมนา แต่ไม่มีเวลาตอนนั้น มีแบบสอบถามด้วยกับหมอดินอำเภอ ปี 2548-2549 และปี 2550 เสนอให้มีการเลือกตั้งหมอดินอาสาใหม่และมีการกำหนดให้อยู่ในตำแหน่ง 4-5 ปี กรมฯ ให้ชะลอก่อนจนกว่าผลการสัมมนาออกมาให้ชัดเจน ว่ามีข้อสรุปอย่างไรบ้างที่จะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง ซึ่งจะทำให้เกิดการขับเคลื่อนองค์กรไม่ล่าช้า โดยเฉพาะหมอดินอาสาประจำตำบลและหมอดินอาสาประจำอำเภอ โดยมีแรงขับไปทางหมอดินหมู่บ้าน...” (อุดม เกียรติศิริ, สัมภาษณ์)

การปรับปรุงโครงสร้างหมอดินอาสา เพื่อพัฒนาโครงการหมอดินอาสา ให้เกิดความสำเร็จในทุกด้าน แต่ถ้าหากโครงการได้ดำเนินมาเป็นระยะเวลานาน ย่อมจะเกิดกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียในผลประโยชน์ ดังนั้นควรจัดทำด้วยความรอบคอบ เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อหลาย ๆ ฝ่าย หากเป็นโครงการฯ ที่จัดทำขึ้นเพื่อตอบสนองต่อส่วนรวมด้วยแล้ว จะต้องผ่านความเห็นชอบจากหลายฝ่าย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จะต้องมีการกลไกที่มีความน่าเชื่อถือและยอมรับร่วมกันให้ได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

2.2 การเพิ่มศักยภาพของหมอดินอาสาในอนาคต

การพัฒนาศักยภาพหมอดินอาสา เป็นสิ่งที่มีความสำคัญควบคู่ไปกับการพัฒนา โครงการหมอดินอาสา หากหมอดินอาสาเต็มเปี่ยมไปด้วยคุณภาพ มากด้วยความรู้ความสามารถ ก็จะทำให้งานพัฒนาที่ดิน สามารถเดินหน้าไปได้รวดเร็วยิ่งขึ้น แต่การพัฒนาหมอดินอาสา จะต้องให้เกิดความต้องการที่สอดคล้องคล้อยร่วมกันทั้งฝ่ายหมอดินอาสาและกรมพัฒนาที่ดิน จึงจะเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างเต็มที่

“เราคิดว่าจะเพิ่มศักยภาพ ทุกด้าน ตั้งแต่เรื่องของเครื่องมือ ว่าเราจะเสริมอะไรบ้างที่จะให้เขา เรื่องทุนอะไรบ้างที่จะให้เขากองทุนสวัสดิการต่าง ๆ มองหมด แล้วองค์ความรู้ที่จะให้เขาพอหรือยังที่จะปรับปรุง นอกจากแต่ละปีที่เขาอบรมแล้วต้องส่งข่าวสารอะไรใหม่ๆ ให้เขา ตรงนี้เราก็มีการปรับปรุง อยู่ทุกวันมีการอบรมเขาหมอดินหมู่บ้านปีละ 1 ครั้ง จับมาอบรม หมอดินตำบลปีละ 2 ครั้ง จับมาอบรม หมอดินอำเภอและหมอดินจังหวัด อบรมปีละ ครั้ง ทั้งอบรมทั้งพาไปดูงานและมีการส่งข่าวสารความรู้ในรูปแผ่นปลิวแผ่นพับแจกเป็นไปรษณีย์ จากส่วนกลางถึงเขาในแต่ละช่วงปี มีการให้ความรู้ อบรมสัมมนาแก่เขา อีกส่วนหนึ่งมีอยู่เรื่อย ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ , สัมภาษณ์)

การเตรียมความพร้อมให้กับหมอดินอาสา ด้านความรู้ เทคนิควิธีการใหม่ๆ หรือการอบรมให้ความรู้ในปัจจัยต่างๆ ของกรมพัฒนาที่ดิน หมอดินอาสาจะต้องสามารถ เรียนรู้ ใช้งาน เป็น หมอดินอาสาในอนาคตจะต้องมีศักยภาพในทุกด้าน เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและสามารถที่จะสร้างประโยชน์สูงสุดต่อตัวเองและส่วนรวม

“ การเพิ่มศักยภาพ หมอดินอาสา เป็นเรื่อง เกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ การเตรียมตัว รับปัญหาที่มันจะเกิดขึ้นในอนาคตและให้มีความรู้เกี่ยวกับปัจจัยการผลิต แล้วนำไปต่อยอด เพื่อที่จะนำไปพัฒนาและให้นำไปใช้ คือพัฒนาปัจจัยการผลิตให้หมอดินอาสานำไปใช้ในพื้นที ” (พรณพิต บ่วงนาวา , สัมภาษณ์)

“ คือตอนนี้กรมฯ ก็มีการพัฒนาหมอดินอาสาเรื่อยๆ เช่น มีเทคโนโลยีอะไรใหม่ๆ เขาก็ถ่ายทอดให้ เจ้าหน้าที่ ถ่ายทอดให้หมอดินอาสาอีกทีหนึ่ง คิดว่าไม่หยุดมีการพัฒนาเรื่อยๆ อย่างตอนนี้มีปัจจัยช่วยการทำงาน

ของหมอดิน เช่น ชูปเปอร์ พด. 1-3 คือ กรมฯ ไม่ได้หยุดนิ่งยังมีการพัฒนาปัจจัยต่างๆ มีอะไรใหม่ๆ ก็ถ่ายทอดลงสู่หมอดินอาสาตลอด ”
(สัมพันธ์ เสงี่ยมใจ , สัมภาษณ์)

นอกจาก จะมีการพัฒนาหมอดินอาสา และขยายเครือข่ายหมอดินอาสา ออกเป็นหลายประเภทแล้ว กรมพัฒนาที่ดิน ยังได้ให้โอกาสเกษตรกรในหมู่บ้าน สามารถเข้าร่วมโครงการเป็นหมอดินอาสาสมทบ โดยที่หมอดินอาสาสมทบ จะทำหน้าที่เป็นเสมือนผู้ช่วยหมอดินอาสาในหมู่บ้านหรือเป็นที่ปรึกษาของหมอดินอาสาช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของหมอดินอาสาตามที่ได้มอบหมาย สิ่งที่หมอดินอาสาสมทบจะได้รับ คือ ได้สิทธิในการเข้ารับฝึกอบรมความรู้จากเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน และ สิทธิประโยชน์อื่นๆ ที่สมควรได้รับอีก

“คือมันมีแนวโน้มตอนที่เราพยายามสร้าง นอกเหนือจากที่เราสร้างหมอดินอาสา หมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำตำบล เกษตรกรที่มีความสนใจในงานพัฒนาที่ดิน สนใจอยากร่วม เราก็รับ เราเรียกว่าหมอดินสมทบ คนเหล่านั้นเขาจะอยู่ในหมู่บ้าน อยู่ในตำบลกับหมอดินอาสาเรา หมอดินอาสาสมทบนี้ ไม่กำหนดว่าจะมีได้กี่คน ถือเป็นการให้ความรู้ ค่อยๆ ให้ความรู้ไป คือ ตอนที่เราไม่มีการกีดกัน ว่าให้มีได้หมู่บ้านละกี่คน มันก็ยังไม่เยอะเท่าไร เรื่องงบประมาณการอบรมเขาอาจจะหมุนเวียนกันไปอบรม ไม่ได้ไปอบรมพร้อมกันทั้งหมด ค่อยๆ ทอยกันไป โดยปกติเราตั้งเกณฑ์หมู่บ้านละ 1 คน ยกเว้นหมู่บ้านนั้นหมอดินอาสาลาออก แต่ปัจจุบันเราเห็นว่าคนเดียวในหมู่บ้านมันไม่พอ เราก็เลยทำให้เป็นในลักษณะหมอดินสมทบ ที่นี้คนเหล่านี้อาจจะหมุนเวียนมารับความรู้ เพื่อที่จะช่วยหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านในการทำงาน (หาถูกค้า) เนื่องจากได้รับความรู้ คนเหล่านั้นก็ร่วมทำแปลงสาธิต รับกล้าพันธุ์ไปทำต่อแต่อาจไม่ได้เสียเท่านั้นเอง ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ , สัมภาษณ์)

การทำงานของหมอดินอาสา คือ การสร้างประโยชน์และความน่าเชื่อถือให้กับเกษตรกรในท้องถิ่น ดังนั้นเพื่อให้การทำงานของหมอดินอาสา เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและได้รับการสนับสนุน ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกรในท้องถิ่น หมอดินอาสาจะต้องสามารถทำงานร่วมกับกลุ่มที่จะมีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นได้

“ สังคมเกษตรกรในพื้นที่ของเราเป็นสังคมครอบครัวใหญ่อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นหมอดินอาสา ที่ชุมชนให้ความเชื่อถือก็จะมีรูปแบบที่สอดคล้องกันอยู่แล้ว เดิมนี่เขาก็ช่วยเหลือซึ่งกันพอสสมควร ยกเว้นแต่การเลือกตั้งการแต่งตั้งทางการเมือง ถ้าหมอดินอาสาไม่ได้เป็นสมาชิก อบต. ไม่ได้เป็นกรรมการหรือมีสมัครพรรคพวกเป็นกรรมการหมอดินอาสา ก็จะทำงานลำบาก ซึ่งดูที่การบริหารงานส่วนท้องถิ่นด้วย ” (อุดม เกียรติศิริ , สัมภาษณ์)

“ เราหวังว่าเกษตรกรสุดท้ายจะยืนด้วยตัวเองได้ คือ ส่วนราชการได้เสริมความรู้ความเข้าใจในการทำการเกษตรในปัจจุบันให้แล้ว เขาต้องยืนด้วยตัวเองต้องปฏิบัติเอาเองมิใช่ทำให้เขาตลอด เราสอนวิธีให้เขาแล้ว เขาต้องลงมือทำเอง คือช่วงแรกๆ ส่วนราชการไปทำนาร่อง ไปทำให้เห็น เช่นแปลงสาธิตอะไรต่างๆ เป็นการถ่ายทอดให้ความรู้แก่เกษตรกรไปทดลองให้เขาดู เมื่อได้เห็นได้ทดลองต้องนำกลับไปทำเองได้ ปัจจัยต่างๆ เราแจกให้ไปทำ ต่อไปชาวบ้านต้องขยายเชื้อเอาเองหรือหาซื้อตามท้องตลาด เริ่มจากส่วนราชการไปจุดประกายให้เขาดูและให้เขายืนด้วยตัวเองให้ได้ หรือเขาจะคิดค้นด้วยตัวเขาเองก็ได้คือเราไม่ได้ปิดกั้น ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ , สัมภาษณ์)

ความสำเร็จของโครงการฯ ไม่ได้วัด ที่การยอมรับของกลุ่มเป้าหมายหรือเกษตรกรเพียงอย่างเดียว แต่ต้องดูที่ผลผลิตที่มีคุณภาพ ความมีชีวิตภาพของหมอดินอาสาต่อคนก็ต้องสูงตามไปด้วย ส่วนผลลัพธ์ (out come) ของโครงการหมอดินอาสา คือ สามารถสร้างความเข้มแข็งในชุมชน โดยที่เกษตรกรสามารถพึ่งพาตัวเองได้ นั่นคือความสำเร็จที่แท้จริงของโครงการหมอดินอาสา ตามเจตนารมณ์ของ กรมพัฒนาที่ดิน

3. กฎระเบียบที่นำมาบังคับใช้หมอดินอาสา

ระเบียบหรือข้อบังคับงานอาสาสมัคร หากมีไว้เพื่อลิดรอนอำนาจหรือจำกัดสิทธิของผู้อาสา ย่อมจะทำให้เกิดความบั่นทอนจิตใจ ต่อการทำงานและอาจจะไม่เป็นที่ยอมรับหรือเกิดการต่อต้านจนทำให้ การทำงานเกิดความล้มเหลวได้

“ที่ผ่านมามาตั้งแต่ปี 2538 เราไม่มีเพราะมันเป็นนโยบาย แต่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล ที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในส่วนราชการและลดกำลังของภาครัฐ เราถึงใช้ตัวนี้มาเป็นแนวนโยบาย และมันก็สอดคล้องกับแนวนโยบายของกรมฯ และสอดคล้องกับบอร์ดของกรมฯ ด้วย ในช่วงปี 2538-2545 นั้นเรามีเพียงระเบียบคร่าวๆ ของการจัดตั้งหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน และต่อมาเมื่อกรมฯ ได้ขยายเป็นเครือข่ายหมอดินอาสา ระดับต่างๆ ก็จะมีระเบียบว่าหมอดินอาสาจังหวัด หมอดินอาสาอำเภอ หมอดินอาสาตำบล หมอดินหมู่บ้านเป็นใคร เป็นกรอบแนวทางกว้างๆ ให้เห็นว่าหมอดินอาสา มีแนวทางอย่างไร เรามีคุณสมบัติอย่างไรหรือว่าจะได้อะไร ถ้าลาออกหรือจะลาออกจะเป็นอย่างไร ในส่วนของปี 2550 ทางกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ออกระเบียบมาเพราะเห็นว่าส่วนต่างๆ เริ่มตั้งอาสาสมัครมากขึ้น ก็เลยออกระเบียบอาสาสมัครเกษตร เขาก็พยายามเอาอาสา ของส่วนราชการ เข้ามาอยู่ภายใต้ของอาสาสมัครเกษตร ฉะนั้นถ้าจะอ้างก็ต้องอ้างปี 2550 ที่มีระเบียบอาสาสมัครเกษตรขึ้นมา ” (วิรัช เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ออกระเบียบอาสาสมัครเกษตรและบุคลากร มาใช้กับอาสาสมัครของกรมต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุม ดูแล แต่ไม่ได้มีผลบังคับเอาผิดในทางกฎหมายกับอาสาสมัคร หากมีการละเลยในหน้าที่หรือเป็นการควบคุมการปฏิบัติงานแต่อย่างใด แต่มีไว้เพื่อสิทธิประโยชน์ต่างๆ ของอาสาสมัครที่ควรจะได้รับเท่านั้น

4. การสร้างการยอมรับในงานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสา

แม้ผลการปฏิบัติงานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสา จะสามารถสร้างชื่อเสียงให้กับกรมพัฒนาที่ดินให้กับตัวหมอดินอาสา ได้เป็นอย่างดี แต่การพัฒนางานหมอดินอาสา ก็ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ ยังคงมีแผนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การทำงานของหมอดินอาสาเกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กรมพัฒนาที่ดิน จะต้องมีการมุ่งใจและอำนวยความสะดวกในการทำงานให้กับหมอดินอาสา ในทุกๆ ด้าน

“ การที่จะทำให้ประชาชนทั่วไป รู้จักหมอดินอาสาและเป็นการปูทางให้
งานของหมอดินอาสา ก้าวไปสู่เป้าหมายได้ คือ การประชาสัมพันธ์
เราประชาสัมพันธ์ตลอด ว่าผลงานของกรมฯ ที่เราคิดค้นก็ให้หมอดิน
อาสาไปทดลอง เช่น ทำซูเปอร์ พด. 1,2,3, เราก็เริ่มปล่อยให้หมอดิน
อาสาเอาไปทดลองทำเสร็จแล้ว พอมีผลเกิดขึ้น เราก็นำชื่อลงใน
หนังสือพิมพ์ว่าหมอดินอาสาเรานี้แหละ ทำเทคโนโลยีของกรมฯ แล้วมัน
ไปเกิดภูมิปัญญาอะไรใหม่ๆ ขึ้นบ้าง เราก็ป้อนสิ่งเหล่านี้ไปทางสื่อ ทาง
สาธารณะชน ผ่านทางสื่อต่างๆ มันก็เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อ กรมฯ
ภาพลักษณ์ที่ดีต่อตัวหมอดินอาสา ว่าอาสาสมัครที่เข้ามารับเอา
เทคโนโลยีเขาก็เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ...สิ่งต่างๆ ที่หมอดิน
อาสาของเราทำแล้วประสบความสำเร็จ เราก็เอามาป้อนให้สังคมสื่อ ได้
รับรู้ข่าวสาร สร้างประชาสัมพันธ์ ให้ประชาชนได้รับรู้ในส่วนที่ผลงาน
ของหมอดินอาสา นำเทคโนโลยีไปต่อภูมิปัญญาของเขาเอง คือในตัว
ของหมอดินอาสานี้ เขาก็เป็นตัวประชาสัมพันธ์ให้กับกรมฯ ด้วย เป็น
ทั้งตัวแทน ตัวขับเคลื่อน ตัวเผยแพร่เทคโนโลยีต่างๆ ของกรมฯ เป็นตัว
ปฏิบัติด้วย เขาต้องไปพูดในภาพลักษณ์ที่ดีของ กรมฯ และตัวเขาเองก็
เป็นตัวประชาสัมพันธ์ในผลงานเขาที่เสียสละ ผลงานที่ไปต่อภูมิปัญญา
เป็นวงการเกษตรไทย เป็นที่พึ่งให้กับชุมชนแถวนั้น....รวมถึงเป็นกรมที่
มีแต่คุณ ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

กระแสการยอมรับจากสังคมภายนอก ต่อโครงการหมอดินอาสา ของกรมพัฒนาที่ดิน
ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเสียสละ ความตั้งใจในการทำงานของหมอดินอาสา รวมทั้งการได้รับ
การสนับสนุนปัจจัยต่างๆ จากกรมพัฒนาที่ดิน ได้ส่งผลให้เกิดการยอมรับในงานพัฒนาที่ดินจาก
เกษตรกรเป็นอย่างดี จนได้รับการขนานนามกรมพัฒนาที่ดินว่า “ กรมที่มีแต่ให้ ”

“ แน่นนอน เพราะในขณะนี้ กรมฯ แม้แต่ผู้บริหารก็ยอมรับว่าที่ กรมฯ มี
ความก้าวหน้าและมีชื่อเสียงในขณะนี้ส่วนสำคัญคือหมอดินอาสา
เหมือนกับแขนขาของกรมฯ ถือเป็นกลไกที่สำคัญของกรมฯ โดยที่กรมฯ
มีอะไรหมอดินอาสาที่จะทำอย่างนั้น ” (อุดม เกียรติศิริ, สัมภาษณ์)

กรมพัฒนาที่ดิน ได้ยกย่องให้เกียรติหมอดินอาสา เสมือนเป็นดั่งแขนขา ส่วน กรมฯ เปรียบดั่งร่างกายและมันสมอง หากร่างกายไม่มีแขนขาช่วยขยับ ขยับเคลื่อนสิ่งต่างๆ ที่คาดหวังก็ เป็นไปด้วยความลำบาก หากร่างกาย แขนและขา มีความพร้อมเพียงมีความสมานสามัคคีกัน ย่อมจะนำร่างกาย เดินไปสู่เส้นชัยได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง

5. คำตอบแทนของหมอดินอาสา

คำตอบแทนในส่วนที่ หมอดินอาสา ได้รับนอกเหนือจากความไว้วางใจ ความยกย่อง ตระการเกียรติและได้รับความเชื่อถือจากประชาชนแล้ว หมอดินอาสายังจะได้สิทธิประโยชน์ อย่างอื่นอีก ในส่วนที่กรมฯ ให้ได้

“เราให้เขาเท่าที่ทางราชการให้ได้ และผลตอบแทนที่ได้รับคือความรู้ ซึ่งมีผลโดยตรงต่อสถานะและได้รับค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานกรณีหมอดินอาสาออกปฏิบัติงาน เช่น เบี้ยเลี้ยง ค่าพาหนะ ค่าการเป็นวิทยากร ค่าขยายพันธุ์แฝก ค่าเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด และค่าอื่นๆ หมอดินอาสาจะได้รับตรงส่วนนี้ ” (อุดม เกียรติศิริ , สัมภาษณ์)

“ เราคิดว่ามีความ เหมาะสมในส่วนที่ทางราชการสามารถให้ได้ เราอยากจะทำให้น่ามากกว่านี้ เราจะเอาที่ไหนไปจ่ายแทน เราอยู่ในราชการ ระเบียบราชการเขาสามารถเบิกได้แค่นี้ ซึ่งขณะนี้เราคิดว่าหมอดินอาสา เท่ากับข้าราชการระดับ 3 ที่เราขออนุมัติจากกรมบัญชีกลาง ได้รับอนุมัติ ถ้ารับงานต่างๆ เหมือนจ้างงานรับงานจากกรมฯ ไปทำเช่น การผลิตกล้า หุ้มน้ำแฝก ระบายผลิตพันธุ์พืชคลุมดิน พืชปุ๋ยสด รับการวิเคราะห์ดิน เป็นวิทยากร เราก็ให้คำตอบแทน ” (วิรัตน์ เรืองเลิศบุญ, สัมภาษณ์)

หมอดินอาสา จะได้รับสิทธิประโยชน์อื่นๆ ที่เกิดจากการทำงานร่วมกันกับเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดิน อันเกิดจากความใกล้ชิด ความมีน้ำใจในความเสียสละและจากการอุทิศตัวเองให้กับส่วนรวม

“ นอกจากคำวิทยากรที่เขาไปบรรยาย บางทีเวลากกรมฯ มีอะไรอย่าง แหล่งน้ำ ปุ๋ยพืชสด ที่กรมฯ จะจัดให้เขา ก็จะทำให้สิทธิหมอดินอาสา ก่อน เพราะถือว่าเขาทำงานให้เรามันไม่มีคำตอบแทน มีอะไรที่จะตอบแทนเขาได้ เราก็ต้องเลือกเขาก่อน คิดว่ามีอะไรดี ๆ จะให้โอกาสหมอดิน

อาสาก่อนเสมอ เหมือนเขาเป็นเพื่อนร่วมงานกับเรา เขาให้ความร่วมมือกับเราดี มันก็ขึ้นกับว่าเขาจะรับหรือไม่ หรือถ้าเขามีแล้วได้แล้ว ก็ให้สิทธิเขาพิจารณาว่าจะให้ใครแทน ” (สัมพันธ์ เสงี่ยมใจ , สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า การพึ่งพาอาศัยกันของกรมพัฒนาที่ดินและหมอดินอาสา กลายเป็นความผูกพันที่ได้ร่วมกันผลักดัน ให้โครงการหมอดินอาสา ก้าวไปสู่ความสำเร็จ ได้ตามวัตถุประสงค์ ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า หมอดินอาสาและกรมพัฒนาที่ดิน คือ สัญลักษณ์ของการพัฒนาที่ดินของประเทศ

โครงการหมอดินอาสาปฏิบัติงานพัฒนาที่ดิน : กรณีศึกษา หมอดินอาสาจังหวัดฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรามีสภาพปัญหาดินเป็นดินเปรี้ยวที่มีความเป็นกรดค่อนข้างรุนแรง ซึ่งเป็นอีกดินปัญหา สำหรับการเพาะปลูกพืชและมีผลกระทบต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในพื้นที่ ตำบลคลองเขื่อน กิ่งอำเภอกองเขื่อน เกษตรกรส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตรทำนา ทำสวน ซึ่งดินมีสภาพความเป็นกรดสูงมีค่า pH วัดได้ประมาณ 3.4 - 4 กิ่งอำเภอกองเขื่อน มีหมอดินอาสา ทำหน้าที่ คอยให้คำปรึกษาแนะนำดูแลสภาพดินแก่เกษตรกร คือ นายวิเชียร มงคล ผู้ที่ได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติและหมอดินอาสาดีเด่น กรมพัฒนาที่ดินในปี พ.ศ. 2549

ผลการปฏิบัติงานในหน้าที่หมอดินอาสา ตามโครงการหมอดินอาสากรมพัฒนาที่ดิน ได้ทำการ ศึกษาตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

1. ศึกษาผลการดำเนินงานโครงการหมอดินอาสากรมพัฒนาที่ดิน

1.1 วัตถุประสงค์ของโครงการหมอดินอาสา

เพื่อให้เกษตรกรมีความสามารถแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรดินของตัวเองได้ ดังนั้น เกษตรกรจะต้องรู้จักวิธีการปรับปรุงบำรุงดิน และการอนุรักษ์ดินและน้ำ หมอดินอาสา จะต้องทำหน้าที่ เป็นพี่เลี้ยง คอยดูแลให้คำปรึกษาแก่เกษตรกร ซึ่งหมอดินอาสาจะทำให้เป็นตัวอย่างได้ดี นั้น จะต้องมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นอย่างดี

“รู้สึกดีใจที่เข้ามาเป็นหมอดินอาสาครับ..ได้มีความรู้เรื่องดิน อย่างน้อยเราก็ช่วยตัวเราก่อน เราต้องรู้ตัวเรา ก่อนไปช่วยชาวบ้าน...ก็ตั้งใจทำงาน

ให้กับกรมฯ คือ การทำหน้าที่หมอดินอาสาที่ได้ไปบรรยายหลายๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องดิน เรื่องการใช้ปุ๋ยชีวภาพ ก็ได้นำเอางานพัฒนาที่ดินไปเผยแพร่ครับ ”

ลุงวิเชียร ได้พูดถึงความรู้สึกก้าวแรกของการเป็นหมอดินของ พร้อมทั้งได้กล่าวถึงความตั้งใจที่จะทำหน้าที่หมอดินอาสา ต่อไปให้บรรลุเป้าหมายของโครงการ

1.2 กลุ่มเป้าหมายโครงการ

จังหวัดฉะเชิงเทรา มีหมอดินอาสาดีเด่น ประจำปีงบประมาณ 2549 คือ นายวิเชียร มงคล เป็นเกษตรกรเกิดและโตในจังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบอาชีพทำสวนมะม่วงในพื้นที่ 18 ไร่ ซึ่งก่อนหน้านี้จะปลูกผัก แต่เนื่องจากดินมีความเป็นกรดค่อนข้างสูง ต้องลงทุนซื้อปุ๋ยเป็นจำนวนมาก ทำให้ต้นทุนการเพาะปลูกสูง และผักก็ไม่ได้ผลเป็นที่พอใจ จึงทำให้หันมาปลูกมะม่วงในปี 2526 มะม่วงพันธุ์ที่ปลูก ประกอบด้วย เจริญสวย น้ำดอกไม้ ทวายเดือน 9 ในปี 2538 ได้รู้จักกับเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินฉะเชิงเทรา ผ่านทางเกษตรอำเภอ จึงได้เข้ามาสมัครเป็นหมอดินอาสาในปี 2538 ซึ่งเป็นหมอดินรุ่นแรก

“... ลุงเป็นหมอดินอาสาตั้งแต่ ปี 38 ลุงมีอาชีพทำสวนมะม่วง ในพื้นที่ 18 ไร่ ทำปี 2526 ก่อนหน้านี้ทำสวนผักก็ค่อยๆ ทอยขยายมะม่วง พอมะม่วงรุ่นแรกพอที่จะเก็บผลได้ก็จะปลูกมะม่วงอย่างเดียว ผักเป็นรายได้ระยะสั้น ปัจจุบันนี้ลุงปลูกมะม่วงอย่างเดียวครับ...”

เป้าหมายของโครงการหมอดินอาสา คือ การแต่งตั้งเกษตรกรในพื้นที่ที่มีอาชีพทำการเกษตรให้เป็นหมอดินอาสา เนื่องจากจะได้นำความรู้ไปใช้ได้ตรงกับอาชีพ ซึ่งคุณลุงวิเชียรก็ได้มีคุณสมบัติตรงตามที่โครงการกำหนดและได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ไปยังเกษตรกรจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน

1.3 แนวทางดำเนินงานตามโครงการหมอดินอาสา

เกษตรกรอาสา ที่เข้ามาครั้งแรก ก็จะได้รับอบรมให้มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับเรื่องดิน เนื่องจากดินเป็นพื้นฐานสำคัญในการเพาะปลูก ในจังหวัดฉะเชิงเทราและพื้นที่ของหมอดินอาสาที่มีสภาพเป็นดินที่มีกรดสูงหรือดินเปรี้ยว ซึ่งหมอดินอาสาที่ได้ใช้ความรู้ตามที่ได้ อบรมมาแก้ไข

“..สมัยปลูกผักปลูกอะไรไปตามยถากรรมไม่มีความรู้ แต่พอมาเป็นหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน ก็ได้มีความรู้เรื่องดิน ได้เข้ารู้เกี่ยวกับ

ความสำคัญของดินมากขึ้น รู้ความเป็นกรดเป็นของดิน จากการเอาดินไปตรวจ ในจังหวัดฉะเชิงเทรานี้ดินจะมีความเป็นกรดสูงนะและดินของลุงเป็นกรดจัด ลุงจึงแก้ไขตามกิจกรรมของพัฒนาที่ดิน ก็เอาปูนมาร์ลมาใส่ปรับสภาพดินดินก็ดีขึ้น..”

แนวทางการทำงานตามโครงการ คือ ให้เกษตรกรหรือหมอดินอาสามีความรู้ ความเข้าใจในสภาพดินของตัวเองด้วยการนำดินไปตรวจหาค่า pH นอกจากจะทราบความเป็นกรดเป็นด่างของดินแล้วเกษตรกรจะได้ทราบถึงค่าธาตุอาหารของดินที่มีอยู่ในดิน ซึ่งจะทำให้เกษตรกรสามารถสำนึยได้ตรงตามความต้องการของพืชได้

1.4 ด้านเทคนิคหรือวิศวกรรมที่ให้กับหมอดินอาสา

ภายหลังได้เป็นหมอดินอาสา ลุงวิเชียร ก็ได้เข้ารับการอบรมตาม กำหนดของโครงการหมอดินอาสา ซึ่งหมอดินอาสาระดับตำบล จะได้รับเครื่องมือใช้สนับสนุนงานพัฒนาที่ดิน

“ ช่วงแรกหลังจากฝึกอบรมเขาก็จะแจกเครื่อง pH มาให้หมอดินและให้หมอดินเอาดินมาลองตรวจดูก่อน ปรากฏว่าผลที่ตรวจออกมาตรงกบที่เจ้าหน้าที่เขาทำได้ คือเขาทดลองเรากว่าเราจะทำได้หรือเปล่า...จากนั้นก็เอามาตรวจดินให้เพื่อนบ้านและแนะวิธีการแก้ไข..ที่บ้านลุงจัดทำเป็นจุดเรียนรู้ก็มีพวกโพสเตอร์ คู่มือ แผนปลิวเยอะเยอะ ที่หมอดินอาสาประจำตำบลได้รับนั้น...สารตัวเร่งหรือ ปังจ้ยของกรมฯ เช่น พด. เมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ยสูตรไว้แจก เจ้าหน้าที่เขาเอามาให้...”

เครื่องมือตรวจวิเคราะห์ดินอย่างง่าย (Soil test kit) จะเป็นเครื่องมือหลักที่ หมอดินอาสา จะนำไปใช้ เพื่อตรวจหาค่าความเป็นกรดเป็นด่างของดิน กับดินของเกษตรกรเพื่อนบ้าน ก่อน ที่จะเริ่มปฏิบัติงานพัฒนาที่ดิน ซึ่งหมอดินอาสาระดับตำบล จะได้รับแจกเครื่องมือพร้อมนำยา หากน้ำยาหมด หมอดินอาสาสามารถร้องขอไปที่หัวหน้าหน่วยพัฒนาที่ดินที่สังกัดได้

1.5 การดำเนินงานพัฒนาที่ดินตามโครงการหมอดินอาสา

1.5.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับหมอดินอาสา

“ ลุงรู้สึกดีใจนะที่ได้มีความรู้เรื่องดิน จะได้ปรับสภาพดินให้ตรงตามความต้องการของพืช ดินลุงนี้เมื่อก่อนปลูกผักก็ไม่งาม ปลูกมะม่วงก็ไม่

ขึ้น พอมาเป็นหมอดินอาสา ทำให้รู้เรื่องดินมากขึ้นก็ดีใจ อย่างน้อยเราก็ช่วยตัวเราก่อนก่อนที่จะไปช่วยชาวบ้านนะครับ คือ หมอดินอาสาจะต้องรู้และลองทำก่อนมีการเผยแพร่ให้ชาวบ้านเขา ถ้าเขาถามจะได้ตอบได้”

ก่อนที่หมอดินอาสาจะไปทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ให้กับเพื่อนบ้าน หมอดินอาสาจะต้องมีความชำนาญในเรื่องการจัดการทรัพยากรดินก่อน เพื่อที่จะสามารถตอบคำถามและเกิดความน่าเชื่อถือแก่เกษตรกรได้ หมอดินอาสาต้องสามารถแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสภาพดินของตัวเอง รู้จักวิธีและทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในงานพัฒนาที่ดิน แล้วจึงนำความรู้ไปถ่ายทอดต่อกับเกษตรกรเพื่อนบ้านต่อไป

1.5.2 กระบวนการแก้ไขปัญหาดินที่มีความเป็นกรดค่อนข้างสูงหรือดินเปรี้ยว

หมอดินอาสาหรือลุงวิเชียร ได้นำความรู้จากการเป็นหมอดินอาสา มาใช้แก้ไขปัญหาดินเปรี้ยวในสวนมะม่วงของตัวเอง ในพื้นที่ 18 ไร่ วิธีการปรับสภาพดินเปรี้ยว ลุงวิเชียรได้ แบ่งดินเพื่อปรับสภาพ ครั้งละ 6 ไร่ ซึ่งได้เล่ารายละเอียดในการปรับสภาพดินปัญหา

“ คือ ก่อนหน้านั้นนะ ลุงชุดดินยกร่องขึ้นมาก่อน 6 ไร่ ดินมีความเป็นกรดจัด ชุดเอาดินข้างล่างขึ้นมาข้างบน ความเป็นกรดยิ่งรุนแรงปลูกผักก็ไม่งին พอปี 38 ลุงเข้ามาเป็นหมอดินอาสา ก็เริ่มมีความรู้ และก็ทำตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ที่มาปรับสภาพดิน เอาปูนมาร์ลมาใส่ ปรับสภาพดิน ดินก็ดีขึ้น พอปี 2540 ลุงก็ได้ชุดยกร่องอีก 6 ไร่ ดินก็เป็นกรดอีก ลุงก็ได้เอา ปูนมาร์ล มาปรับสภาพดินอีก ซึ่งจะใช้ในอัตรา 1,500 กก./ 1 ไร่ คือลุงจะทำครั้งละ 6 ไร่ เพราะต้องรอเก็บพืชผักก่อน หากจะถามวิธีลุงก็จะทำ ดังนี้

1) ปรับสภาพดินกรด ให้กลับมาเป็นกลางก่อนด้วย ปูนมาร์ล แต่ก่อนที่จะปรับสภาพดิน เราควรจะตรวจวัดก่อนว่าค่า pH ของดินก่อน ในดินของลุงนี้มีค่า pH อยู่ระหว่าง 3.3 - 3.4 ลุงจะใส่ปูนมาร์ล ในอัตรา 1,500 กก./ 1 ไร่

2) หลังจากนั้นก็ปลูกปุ๋ยพืชสด เป็นการเพิ่มธาตุอาหารให้กับดิน ลุงปลูกถั่วพรีาเพื่อเพิ่มแร่ธาตุอาหาร... คือ เราใส่ ปูนมาร์ล ประมาณในช่วงหน้าแล้ง ประมาณเดือน มีนาคม - เดือนเมษายน พอปลายเดือนเมษายน ฝนตกก็เอาเมล็ดถั่วมาหว่านได้เลย ช่วงปลายเดือนมิถุนายน ต้นถั่วจะมีอายุ 40 กว่าวัน ถั่วก็ออกดอกเราก็ไถกลบเลย ถั่วนี้เขาจะมี

คุณสมบัติในการเก็บไนโตรเจนในอากาศ เวลาเราไถกลบมันจะไปย่อยสลายไปปล่อยไนโตรเจนในดิน นะครับ ทำให้โครงสร้างของดิน ดีขึ้น หลังจากนั้นก็ปลูกพืชได้ตามปกติ

3) หลังจากนั้นลู่งก็จะหมัก พด.2 ซึ่งเป็นเชื้อจุลินทรีย์ชีวภาพ ลู่งจะหมักกับปลาแล้วใช้ราดดินในช่วงฤดูฝน ซึ่งดินจะมีความชุ่มชื้น พด.2 เป็นเชื้อจุลินทรีย์ แม้แร่ธาตุอาหารจะน้อยที่ผลิตจากปลา แต่มันเป็นจุลินทรีย์ พอเราราดลงดินมันจะไปย่อยอินทรีย์วัตถุในดิน เสร็จแล้วมันย่อย (มันจะขับถ่ายออกมา) มันจะเป็นธาตุอาหารของพืชได้ดี คือ มันเป็นกระบวนการในการปรับสภาพดินด้วยครับ หลังจากนั้น ลู่งก็จะหมัก พด.7 ไม้ฉีดไล่แมลง คือ มะม่วงมันจะมีเพี้ยแป้งเพี้ยไฟ ลู่งก็มีสูตรของลู่งเป็นสูตรที่เอาหวานมาหมักกับเหล้าขาว ก็ใช้สมุนไพรจะมีหางไหล หนอนตายยาก มาหมักเพื่อฉีดไล่เพี้ยแป้ง คือ ทางเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินจะเชิงเทรา เขาแนะนำให้เอาตะไคร้หอมกับสบู่เอามาหมักแต่มันใช้ไล่ได้เฉพาะเพี้ยไฟ แต่เพี้ยแป้งต้องใช้สูตรของลู่ง รับรองไม่เหลือ

4) ลู่งปลูกแฝกในการอนุรักษ์ดินและน้ำ คือ ลู่งยกร่องปลูกมะม่วง เวลาหน้าฝนนี้จะเกิดการชะล้าง ดินจะไหลไปอยู่ร่องหมด ที่นี้ลู่งก็ปลูกแฝกเพื่อยึดหน้าดินไว้ มันเป็นกำแพงที่มีชีวิตที่ป้องกันดินไม่ให้ไหลลงร่องหมด จากนั้นพอแฝกโตก็ตัดไปมาคลุมหลังร่องกันไม่ให้วัชพืชขึ้น ไม่ต้องไปซื้อยามาฉีดฆ่าวัชพืช เพราะมันไม่มีแสงแดดมาปรุงอาหาร มันก็ไม่โตไม่สามารถขึ้นได้เป็นการอนุรักษ์ดินและปราบวัชพืชได้ยอดเยี่ยมมาก ในหลวงท่านทรงคิดไว้ดีมากเลย แล้วลู่งก็เอามูลโคมาโรยทับ พอฝนตกก็กลายเป็นปุ๋ยอย่างดีเลย ได้ปุ๋ยหมักไปในตัว...คือ ลู่งได้กิจกรรมของพัฒนาที่ดินมาปรับใช้ ทำให้ประหยัดต้นทุนการผลิตไปเยอะเลยครับ กิจกรรมพัฒนาดิน เปรี้ยวและปลูกมะม่วงของลู่งก็อย่างที่เล่าแหละ หลักๆ ก็มี ปูนมาร์ล ตัวนี้พระเอกเลย ปุ๋ยพืชสด พด.2 พด.7 หญ้าแฝก กระบวนการที่ลู่งทำนี้เนะทำให้ใช้ปุ๋ยเคมีน้อยลงด้วยนะ นี่คือการปรับปรุงดิน ปัญหาของลู่งจนทำให้ได้รับรางวัล ทุกวันนี้ค่า pH ของดินลู่งอยู่ระหว่าง 6 กว่าๆ มะม่วงกำลังชอบครับมะม่วงไม่ชอบถึง 7 หรือหก”

1.5.3 ผลผลิตที่ได้รับ

หลังจากที่ได้นำ กระบวนการและกิจกรรมของกรมพัฒนาที่ดินไปปรับปรุงสภาพดินเปรี้ยว จนสามารถเพาะปลูกได้ทำให้ผลผลิตและรายได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

“ ก่อนปรับสภาพดิน มะม่วงจะมีใบเป็นสีเหลืองคล้ายๆ กับเป็นโรค หลังจากที่ได้ทำตามกิจกรรมของพัฒนาที่ดิน มะม่วงของลุงก็งาม ให้ผลผลิตดีขึ้น ปุ๋ยเคมีก็ใช้น้อยลง เป็นการประหยัดต้นทุนด้วย เมื่อก่อนนี้ ต้นมะม่วงในสวนลุงและของเกษตรกรในชุมชนนะ ต้นมะม่วง 1 ต้น มีขนาดพุ่ม 3-4 เมตรนี้ จะใช้ปุ๋ยเคมี ประมาณ 3-4 กก. ต่อ 1 พุ่ม แต่ปัจจุบันใช้แค่ครึ่ง กก. ต่อพุ่ม ต้นมะม่วงก็งามด้วย มันลดต้นทุนลงได้เยอะ..”

ในส่วนของผลผลิตที่ได้รับ เกษตรกรจะได้รับผลผลิตดีขึ้นหรือดีเท่าเดิม แต่ที่เห็นได้ชัดคือรายจ่ายหรือต้นทุนการผลิตลดลง ซื่อเมื่อเทียบกับต้นทุนการผลิต ก่อนนี้ทำให้เกิดผลกำไรเพิ่มขึ้น

“ ถ้าถามว่าผลผลิตเพิ่มขึ้นมั๊ย มันก็ได้รับดีเหมือนเดิมหรือเพิ่มขึ้นไม่มาก แต่ลดต้นทุนการผลิตได้เยอะ ถ้าถามว่ากำไรมากมั๊ยก็มากกว่าที่ใช้สารเคมี 100 เปอร์เซ็นต์ อยู่นะ คือเราลดต้นทุนการผลิตลงได้มาก...”

ความรู้ที่ได้นำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ปลูกมะม่วงของหมอดินอาสาและของเกษตรกรเพื่อนบ้าน ได้ก่อให้เกิดรายได้ที่มากขึ้นและสามารถทำให้เกิดประโยชน์อื่นๆ ตามมาอีกมาก

1.5.4 ประโยชน์ที่ได้รับตามโครงการหมอดินอาสาและการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

ส่วนใหญ่งานของกรมพัฒนาที่ดิน จะเป็นงานที่ทำประโยชน์ให้กับเกษตรกรเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับโครงการหมอดินอาสา ที่ได้สร้างประโยชน์ให้กับประชาชนจนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง โครงการทุกอย่างจะผ่านทางหมอดินอาสาไปสู่เกษตรกร

“...รัฐบาลชุดก่อนมีงบอยู่ดีมีสุข ลุงก็ได้รับเกียรติให้เป็นกรรมการคัดกรองโครงการของอำเภอ เขาจะแต่งตั้งจากภาคเอกชน 1 คน ไปทำงานร่วมกับหัวหน้าส่วนราชการที่อำเภอ ก็ได้ทั้งอำเภอคลองเขื่อน เพราะว่าเรามีกลุ่มทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ จาก พค.2 เกษตรกรเขาทำกัน

เยอะ ที่นี้ลุงก็ได้รับผลพวง คือ เขาเชิญลุงไปเป็นวิทยากรรับเชิญ ได้รับ ทรัพย์ด้วย เพราะเอาความรู้ไปให้เขา หลังจากนั้น 12-13 หมู่ในอำเภอ เวลาเขาจัดงาน อะไรที่ไหน เขาก็มาเชิญลุงไปเป็นวิทยากร เพราะเขา รู้ถามว่าเกษตรกรได้อะไรจากโครงการ คือ มันเป็นตัวเชื่อม ระหว่างกรม พัฒนาที่ดินกับเกษตรกรหลายครั้งและเกษตรกร จะได้ความรู้เรื่องดิน ทำปุ๋ยอินทรีย์ทำให้ผลผลิตดีเป็นการลดต้นทุน ทุกวันนี้เกษตรกรได้ประโยชน์เยอะจากโครงการหมอดินอาสา..”

นอกจากได้รับ ผลผลิตที่ดี โดยไม่ต้องลงทุนสูง ซึ่งจะทำให้มีรายได้สูงตามไปด้วยแล้ว การที่ไม่มีรายจ่ายสูงก็จะทำให้หมอดินอาสาและเกษตรกรมีเงินเหลือทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นตามไปด้วย

“...มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเยอะเลย เมื่อก่อนลุงปลูกผัก ปลูกมะม่วงเนี่ย ลุงใช้สารเคมีมากจนต้องเข้าโรงพยาบาล ไปให้หมอฉีดยาเลย พอตอนหลังเข้าร่วมโครงการเป็นหมอดินอาสา และหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์มาใช้สมุนไพรต่างๆ สุขภาพร่างกายดีขึ้น แข็งแรงขึ้น สิ่งที่ได้มาก็มี

1) สภาพเศรษฐกิจ คราวเรือนก็ดีขึ้นมีค่าใช้จ่ายน้อยลงทำให้คุณภาพชีวิตดี

2) สภาพสังคม ในคราวเรือนก็ดีตามไปด้วยนะ ไปไหนทุกคนก็รู้ว่าลุงเป็นหมอดินอาสา มีคนรู้จักเยอะทำให้มีโอกาสทำอย่างอื่น ๆ ได้เยอะด้วย ส่วนสภาพสังคมในชุมชน ถ้าเกษตรกรคนไหนนำไปปฏิบัติตามที่ผมบรรยายไปนั้น เขาจะได้รับความรู้ไปทำจะใช้ปุ๋ยเคมีน้อยลงจะทำให้รายจ่ายค่าปุ๋ยเขาก็ลดลงด้วยเขาก็จะมีเงินเก็บในส่วนนี้ สุขภาพเขาก็จะดีเหมือนลุง

3) สภาพแวดล้อม ก็ไม่เสียเพราะเราใช้วัสดุธรรมชาติ เราผลิตเอง ระบบนิเวศน์ ก็ดีขึ้น คือลุงนี้ปลูกมะม่วงปลอดสารเคมี 100 เปอร์เซ็นต์นะ อากาศก็ดี น้ำก็ไม่เสีย มันจะทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น คือมันเป็นขบวนการแบบลูกโซ่ ”

1.5.5 การเผยแพร่ความรู้ไปสู่เกษตรกรของหมอดินอาสา

วิธีการทำงานของหมอดินอาสาตามโครงการหมอดินอาสา อาจจะมีหลายรูปแบบ ซึ่งการทำงานภายใต้บทบาทหมอดินอาสาระดับอำเภอ ของลุงวิเชียร ได้กล่าวว่า มีการกิจกรรมมากมายและเน้นหนักด้านการเป็นวิทยากร

“...หลายหมู่บ้านในอำเภอคลองเขื่อนและหน่วยงานทาง รกส. เขาเชิญลุงไปบรรยาย เรื่องการปรับปรุงบำรุงดิน ที่สำคัญคือ รกส. จังหวัดเขาให้ลุงไปบรรยายให้กับพวกกองทุนฟื้นฟู ก็คุยเกี่ยวกับเรื่องนี้ เรื่องโอนหนี้ที่นี่เขาก็เลยเห็นว่าการลดต้นทุนการผลิต จะเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้เกษตรกรลืมตาอ้าปากได้ เขาก็มาเชิญลุงไปบรรยายในระดับจังหวัดในฐานะหมอดินอาสา ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ลุงก็เอาความรู้เรื่องดินนี้แหละไปให้เขาฟัง เช่น การปรับสภาพดิน การทำปุ๋ยอินทรีย์น้ำใช้ การนำ พด. ไปประยุกต์ร่วมกับทำสมุนไพรรไล่แมลง ซึ่งเป็นการลดต้นทุนการผลิต ทำให้เราได้กำไรเพิ่มขึ้น...คือ ลุงไปทำหน้าที่หมอดินอาสาด้วย และได้รับทรัพย์ด้วย...”

1.5.6 การเปลี่ยนแปลงของชุมชน

หลังจากที่นำความรู้ ไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรในชุมชน ได้ทำให้เกิดการยอมรับของเกษตรกรและมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ดังนี้

“...ทุกวันนี้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงนะ ส่วนใหญ่เขามีความตื่นตัวกันนะครับ คือ เขาเริ่มมองเห็นผลกระทบของสิ่งแวดล้อมจากการใช้สารเคมีนะครับ ทุกวันนี้เขาเริ่มหันมาทำปุ๋ยน้ำ มาทำสมุนไพรรไล่แมลงเยอะแยะเลย ก็ถือว่าประสบความสำเร็จ มีส่วนน้อยที่ยังใช้สารเคมีอยู่...เวลามีประชามหมู่บ้านผู้ใหญ่บ้านก็เชิญให้ลุงไปพูด ก็ไปพูดไปคุยเรื่องพัฒนาที่ดินนี้แหละ รู้สึกว่าเขาหันมาทางพัฒนาที่ดิน50 เปอร์เซ็นต์ ขึ้นนะ ก็ต้องค่อยๆ เปลี่ยนไปเรื่อยๆ แต่ก็มีแนวโน้มดีขึ้นเยอะเขาเริ่มตื่นตัวกันนะครับ..”

การทำงานของกรมพัฒนาที่ดิน ในเชิงรูกบวกับผลกระทบจากการใช้สารเคมีมาเป็นเวลานานของเกษตรกรและผลกระทบของสภาพแวดล้อม ทำให้ชุมชนหันหาทางเลือก ที่จะทำให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โครงการหมอดินอาสา จึงเป็นทางเลือกใหม่ที่จะทำให้เกิดความปลอดภัยต่อทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภคและสภาพแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า ผลการดำเนินงานของหมอดินอาสา จังหวัดฉะเชิงเทรา ตามโครงการหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดิน ถือว่าประสบความสำเร็จ ที่สามารถนำเอาความรู้และนำปัจจัยที่ได้รับจากกรมพัฒนาที่ดิน ไปถ่ายทอดต่อและไปทำประโยชน์ให้เห็นเป็นตัวอย่างใน ในฐานะหมอดินอาสา

จนเป็นที่รู้จักของเกษตรกร ทั้งระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ได้ความรู้เรื่องดิน เรื่องการปรับสภาพดินเปรี้ยว การปรับปรุงบำรุงดินและการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างได้ผล ทำให้เกษตรกรได้รับประโยชน์จากโครงการหมอดินอาสา และรู้จักกรมพัฒนาที่ดินอย่างแพร่หลาย

2. ผลการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จของโครงการหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดิน

หมอดินอาสา เป็นอีกปัจจัยที่ทำให้โครงการหมอดินอาสา ประสบความสำเร็จ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง อีกทั้งปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อโครงการนอกจาก หมอดินอาสาที่เก่งและมีความรู้ความชำนาญ ในงานพัฒนาที่ดินแล้ว ปัจจัยต่างๆ จะประกอบไปด้วย

2.1 การเข้าใจในภารกิจของโครงการ

การทำงานหมอดินอาสา จะประสบความสำเร็จได้ จะต้องมีความเข้าใจในภารกิจและเข้าใจในจุดมุ่งหมายของโครงการเป็นอย่างดี อย่างโครงการหมอดินอาสา ภารกิจของโครงการ คือ ให้เกษตรกรมีความรู้และรู้จักใช้ดินอย่างถูกต้อง เพราะดินเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเพาะปลูก ในฐานะที่เป็นหมอดินอาสาระดับอำเภอ จะต้องมีความเข้าใจ เพื่อที่จะนำไปถ่ายทอดต่อได้

“โครงการหมอดินอาสา นี่ดิฉัน จะช่วยให้เกษตรกร มีความรู้เรื่องดิน ช่วยให้รู้วิธีแก้ไขปัญหาเรื่องดิน อย่างลงไปบรรยาย ลงจะพูดเสมอว่า ความเป็นกรดเป็นด่างของดิน ก็เปรียบเสมือน เป็นพยาธิพอรากินอาหารเข้าไป พยาธิก็จะไปแย่งอาหาร ร่างกายก็จะดูดซึมอาหารได้ไม่ครบ 100 เปอร์เซ็นต์ ก็เปรียบเสมือนความเป็นกรดเป็นด่างของดิน ถ้าเราปรับสภาพดินให้มีความเป็นกลาง เวลาเราใส่ปุ๋ยไป พืชก็กินหมด แต่ถ้าดินเป็นกรดเป็นด่างสูงหรือรุนแรงมันจะดึงปุ๋ยไว้พืชไม่สามารถดึงไปใช้ได้ โครงการหมอดินอาสา ต้องการให้เกษตรกรมีความรู้เรื่องดิน ให้รู้จักดินของตัวเองว่ามีความเป็นกรดแค่ไหน อันนี้สำคัญเป็นจุดเริ่มต้นเลย...ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดันพืชก็จะอุดมสมบูรณ์ ดันพืชก็แข็งแรง ดินดี ปุ๋ยอะไรก็ขึ้นปุ๋ยอะไรก็งาม ถ้าความเป็นกรดเป็นด่างน้อย เราก็ลดปุ๋ยได้เยอะ เราก็จะลดต้นทุนการผลิตได้เยอะตามไปด้วย...”

สรุปได้ว่า หมอหินอาสา มีความเข้าใจในภารกิจของโครงการเป็นอย่างดี จึงทำให้การปฏิบัติงานพัฒนาที่ดินประสบความสำเร็จไปด้วย นอกจากจะความเข้าใจในภารกิจของโครงการ หมอหินอาสาแล้วยังเป็นการเข้าใจในภารกิจของกรมพัฒนาที่ดินไปด้วย อันจะทำให้การทำงานร่วมกันระหว่างหมอหินอาสาและเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน มีความคล่องตัวมากขึ้นและทำให้ทุกฝ่ายสามารถผลักดันให้โครงการฯ สามารถเดินหน้าได้มากขึ้นตามไปด้วย

2.2 การยอมรับโครงการหมอหินอาสาของเกษตรกร

โครงการหมอหินอาสาประสบความสำเร็จและเป็นที่รู้จักของเกษตรกรทั่วประเทศ ส่วนหนึ่งเกิดจากการยอมรับในปัจจัยสนับสนุนต่างๆ จากกรมพัฒนาที่ดิน ของเกษตรกร ยอมรับในชื่อเสียงและผลงานการปฏิบัติงานพัฒนาที่ดินของหมอหินอาสา

“...เขายอมรับนะและเขาก็ถามทุกครั้งที่เราเจอว่า เมื่อไหร่จะมา...จะของมาแจก คือ มีหลายหมู่บ้านที่ลงไปบรรยาย ทั้งในตำบลใกล้เคียงก็อย่างในท้องนา นี่ เขาก็เริ่มไม่เฉาเฉาแล้วเหมือนเมื่อก่อน เริ่มหันมาให้ความสำคัญกับดินมากขึ้น...”

การยอมรับในการผลงานและปัจจัยของกรมพัฒนาที่ดิน ของเกษตรกรในจังหวัดฉะเชิงเทรา สะท้อนให้เห็นได้ว่า เกษตรกรได้ยอมรับในงานของโครงการหมอหินอาสาที่ยอมรับในงานของกรมพัฒนาที่ดินตามไปด้วย

2.3 การเข้าใจพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของชุมชน

หมอหินอาสา เป็นเกษตรกรในพื้นที่ ประกอบอาชีพทำสวนมะม่วงในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรามาเป็นเวลานาน พร้อมทั้งได้มีความรู้จากการอบรมเรื่องดินจากกรมพัฒนาที่ดิน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า เป็นผู้ที่มีความเข้าใจพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของชุมชน ได้เป็นอย่างดี อันจะทำให้เกิดช่องทางสะดวกที่จะนำความรู้ไปประยุกต์ใช้และนำความรู้ไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรได้ ตามเจตนารมณ์ของโครงการหมอหินอาสา

“ สภาพพื้นฐานของดินจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นดินที่มีความเป็นกรดค่อนข้างรุนแรง คือ เมื่อก่อนนี้ประมาณ สัก 30-40 ปี จากที่ลุงโตมานี้ ปู่เคยก็เข้ามา เกษตรกรก็ไม่มีความรู้ พอเชลล์แมนมาบอกว่า ยาตัวนี้ดีอย่างโน้นคืออย่างนี้ เกษตรกรก็เชื่อก็ซื้อใช้กัน ปู่เคยก็อย่างนี้ ใช้ในปริมาณมากๆ พอมากๆ เข้าดินก็เป็นดินกรดแหละครับ...”

สาเหตุที่ทำให้ดินในพื้นที่กึ่งอำเภอลองเขื่อน จังหวัดพะเยา มีความเป็นกรดสูงตามคำบอกเล่าของหมอดินอาสา ส่วนหนึ่งเกิดจากการใช้สารเคมีในปริมาณที่มากและใช้มาเป็นเวลานาน ดังนั้นการแก้ไขปัญหาก็ต้องแก้ไขทั้งการปรับสภาพดินและการปรับความเชื่อของเกษตรกรในชุมชนด้วย ซึ่งถือว่าเป็นงานหนักของหมอดินอาสา ที่จะทำการโน้มน้าวจิตใจให้เกษตรกร หันมารับรู้และตระหนักในพิษภัยของสารเคมีและยอมรับในปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ

“เกษตรกรจะมี 2 กลุ่มนะ กลุ่มหนึ่งทำนา อีกกลุ่มทำสวน เกษตรกรที่ทำนาเนี่ยเขาจะมีพื้นที่เยอะ ส่วนใหญ่จะรอปูนมาร์ล มาแจกมีส่วนน้อยที่จะซื้อเอง แต่ถ้าเป็นชาวสวนเขาจะซื้อ เขามองจากสภาพแวดล้อมภายในหมู่ของลุงนะเขาจะซื้อปูนเอง เพราะทำสวน 20 ไร่จะซื้อปูนแค่ 4-5 ตัน มาโรยตามพุ่ม ก็ทำให้ดินลดความเป็นกรดลง แล้วย่านลุงไม่ค่อยมีปัญหา แต่มีปัญหาของนา คือ เขาทำนา 50 ไร่ ถ้าซื้อปูนก็ประมาณ 7-8 ตัน แต่เงินก็เป็นหมื่น เขาไม่มองว่าทำนา 80 ไร่ใส่ปุ๋ย 80 ลูกจี่ หรือ 4-5 ตันถ้าเขาซื้อปูนมาใส่ต่อไปเขาอาจจะซื้อปุ๋ยแค่ 1-2 ตัน เขาไม่มองแต่เขามองว่าซื้อปูนต้อง เสียเงินเพิ่ม แต่เขาจะรอว่าเมื่อไหร่ปูนจะมาแจก แต่ถ้าเราณรงค์ให้เอาดินมาตรวจ เขาก็ให้ความร่วมมือดินะ เกษตรกรที่ทำไร่บางคนเขาก็ใส่ปูนแค่ 1-2 ตันก็ทำให้สภาพดินเขาดีขึ้นได้ แต่พวกทำนา 40-50 ไร่เขาไม่กล้าลงทุน...”

การทำงานของหมอดินอาสา ยังคงเดินหน้าถ่ายทอดความรู้ ให้เกษตรกรในพื้นที่ที่มีความเข้าใจในเรื่องดินให้มีความตระหนักในการปรับสภาพดิน ซึ่งกล่าวได้ว่าการโน้มน้าวใจให้คล้อยตามนั้นต้องใช้เวลาและต้องใช้ความอดทนสูง หมอดินอาสาจะต้องทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งจะทำให้เกษตรกรเกิดความเชื่อและยอมทำง่ายขึ้น

สรุปได้ว่า หมอดินอาสา มีความเข้าใจในพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของชุมชนเป็นอย่างดีและยังมีความเข้าใจใน ความรู้สึกนึกคิดของเกษตรกรในชุมชนที่ได้แสดงออกมาให้เห็นผ่านทางพฤติกรรม ซึ่งจะช่วยให้หมอดินอาสาได้ใช้เป็นข้อมูลในการเข้าถึงและแก้ไขสถานการณ์ได้ง่ายขึ้น

2.4 การจัดการทรัพยากรมนุษย์ หมอคนอาสา

ด้านการจัดการทรัพยากรมนุษย์ ในฐานะที่เป็นหมอคนอาสาระดับอำเภอและเป็นหมอคนอาสาที่ประสบความสำเร็จแล้ว ได้ให้มุมมองเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรมนุษย์หมอคนอาสาตามโครงการหมอคนอาสา กรมพัฒนาที่ดิน เพื่อให้มีการพัฒนาโครงการฯ ไปในทิศทางที่จะสามารถสร้างประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวมได้มากขึ้น

“...อยากให้มีการพัฒนาหมอคนอาสาประจำหมู่บ้าน เพราะจะขาดการเรียนรู้ครับ เช่นคุณสุพรรณ ที่เป็นหมอคนอาสา อยู่จังหวัดสุพรรณบุรี บอกว่า หมอคนอาสาประจำหมู่บ้าน บางคนทำนุ้ยอินทรีย์น้ำยังไม่เป็นเลย ผมคิดว่า กรมพัฒนาที่ดิน ให้ความสำคัญหมอคนอาสาหมู่บ้านน้อยไปหน่อย ไม่ได้จับมาอบรมไม่ได้จับมาทำอะไรเลย มันแตกต่างกันตรงนี้ครับ...ควรจะสนับสนุน ด้านการให้ความรู้แก่หมอคนอาสาประจำหมู่บ้านมากกว่านี้...ส่วนเรื่องการยกย่องของเจ้าหน้าที่ทุกคนเขาให้เกียรติหมอคนอาสานะ เราก็ภูมิใจตรงนี้ เราทำงานให้เขาเขาก็ให้เกียรติเราดี...เรื่องสวัสดิการถ้าไปบรรยายไกลๆ เขาก็มีค่าตอบแทนให้คือเขาจะออกค่าเดินทางให้ ค่าที่พักและก็มีค่าบรรยายให้นิดหน่อย ก็ถือว่าดีแล้วครับ ”

การจัดการทรัพยากรมนุษย์ด้านหมอคนอาสา ตามโครงการหมอคนอาสา ยังถือว่ามีความเหลื่อมล้ำกันอยู่มาก หากจะให้โครงการสามารถเดินหน้าและการทำงานของหมอคนอาสา มีประสิทธิภาพมากขึ้น กรมพัฒนาที่ดินควรมีการปรับปรุงและพัฒนาให้หมอคนอาสาแต่ละประเภทได้รับความรู้ที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งจะทำให้การทำงานในเครือข่ายหมอคนอาสามีความง่ายและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

2.5 การจัดการด้านเทคนิคและงบประมาณ

ปัจจัยสนับสนุนการทำงานของหมอคนอาสา เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้ การทำงานของหมอคนอาสาประสบความสำเร็จ การดูแล เอาใจใส่ในประโยชน์ ของชุมชน ก็เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมสำคัญที่หมอคนอาสา ได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชน

“...โครงการแจกปูนมาร์ล มีมาได้ประมาณ 5-6 ปีแล้วแหละ ทุกปีรัฐบาลหรือกรมพัฒนาที่ดิน จะแจกปูนมาร์ล นะแต่ปีนี้ (2549) ไม่แจก...ผมอยากให้มีการตั้งงบประมาณและงบประมาณ...ส่วนปัจจัยอย่างอื่นของกรมพัฒนาที่ดิน คิดว่ามีอยู่เพียงพอ...เมื่อก่อนที่แจกปูนมาร์ล จะให้

ครัวเรือนละ 1 ตัน ให้หมอดินอาสา 20 ตัน เพื่อมาปรับสภาพดินทำเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน ก็ประหยัดค่าใช้จ่ายไปได้เยอะ...”

นอกจากมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรดินแล้ว การทำหน้าที่แจกปูน แจกปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกร ก็เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมตามหน้าที่ของหมอดินอาสา ซึ่งกล่าวได้ว่าการทำงานของหมอดินอาสา จะเกี่ยวข้องกับกระบวนการเพาะปลูกตั้งแต่เตรียมดินจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต

2.6 การจัดการระบบควบคุมการสื่อสารและการรายงาน

ระบบการสื่อสาร เป็นอีกหนึ่งช่องทางที่ทำให้โครงการหมอดินอาสา เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้เร็วขึ้นและยังสามารถเป็นเส้นทางให้การทำงานของหมอดินอาสา มีความสะดวกและได้รับการยอมรับจากเกษตรกรเป็นอย่างดี

“...หลังจากกรมพัฒนาที่ดิน ได้ทำงานในเชิงรุกมากขึ้น มีการนำเทคนิควิธีการใหม่ๆ เข้ามาใช้มากขึ้น หมอดินอาสาหรือเกษตรกรบางคนก็มีการปรับตัว เช่น คำว่าปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ หญ้าแฝกนี้ ก็จะมีตามสื่อมวลชน โทรทัศน์ มีข่าวแทบทุกวัน ในหลวงออกโทรทัศน์ เกษตรกรก็หันมา ใช้ปุ๋ยชีวภาพกันเยอะ คือ มันมีการสื่อสาร ออกโทรทัศน์ทุกวัน ลูกก็ไม่ต้องพูดมาก เพราะชาวบ้านเกษตรกรเขาอยู่ทุกวัน เวลาจะไปคุยเขาก็สนใจ ลูกจะบรรยายรายละเอียด ที่มันลึกกว่าทีวี เราจะชี้ให้เขาเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น ”

ในด้านการติดตามงานจากหมอดินอาสาและการรายงานผลการทำงาน กรมพัฒนาที่ดิน ก็มีการติดตาม เช่น

“ การติดตามงาน คือ อย่างปีนี้ลูกจะปลูกถั่วพริ้ว ทางเจ้าหน้าที่ สถานีพัฒนาที่ดิน จังหวัดฉะเชิงเทรา เขาก็มาดูเราปลูกจริงหรือเปล่า เป็นแปลงขยายพันธุ์ แปลงหญ้าแฝก เขาก็จะออกมาตรวจดู ทาง สพข. 2 เขาก็จะมาดูว่าลูกปลูกจริงหรือเปล่า เขาก็จะมาตรวจงานนะครับ ”

โครงการหมอดินอาสา จะประสบความสำเร็จและเข้าถึงเกษตรกรได้ กรมพัฒนาที่ดิน จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดี นอกจากนี้ระบบการสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ ก็เป็นช่องทางที่จะทำให้เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายเข้าถึง เข้าใจ รับรู้ วิธีการและจุดมุ่งหมายของการทำงาน

ตามโครงการหมอดินอาสา รวมทั้งการติดตามและการรายงานจะต้องทำอย่างเป็นระบบเพื่อให้มีการพัฒนาต่อเนื่อง

2.7 การแก้ไขปัญหาที่อยู่นอกเหนือความคาดหมาย

การทำงานของหมอดินอาสา ในชุมชนท้องถิ่น เป็นการทำงานกับคนหมู่มากและเกษตรกรในชุมชนก็เป็นคนในระดับเดียวกัน บางครั้งก็มักจะเกิดปัญหาขึ้นได้ ซึ่งหมอดินอาสา ก็ต้องแก้ไขปัญหานั้นให้ได้

“...สังคมของหมอดินอาสา ส่วนใหญ่มักจะเจอปัญหา คือ หลังจากลุงได้คุยกับหมอดินอาสาด้วยกันนะ เมื่อ 2-3 แล้วก็คุยกับผู้ใหญ่สมศักดิ์ คือจะมีปัญหาว่า เวลาเราทำนะคนในหมู่บ้านไม่ค่อยมาศึกษาดูงานหรอก แต่คนที่อื่นจะมาดูงานเยอะเลยอย่าง หมอดี คุณพิชัย ที่บางน้ำเปรี้ยวเขาก็ทำหลายอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร มีคนไปดูงานเยอะ แต่คนในหมู่บ้านไม่ค่อยมาดูงานหรอกมีแต่คนที่อื่นมาดู เขาคงจะกลัวเสียเงินมากกว่า หรือเสียเหลี่ยม อะไร เราก็ไม่ทราบนะ มันจะต้องทำให้เขาไปดูเรื่อย ๆ เขาก็จะเข้ามาดูเอง แถวบ้านลุงนี้ ไม่ค่อยเจอปัญหานั่นเท่าไรห์ คือ ที่บ้านลุงจะมีโรงเรียนเกษตรกร ไม้ผลของกรมส่งเสริมการเกษตร อย่างน้อยเราก็เผยแพร่ให้กับสมาชิกของโรงเรียน ก็ให้เขาไปช่วยบอกต่อกับญาติ เขาก็ทยอยกันมาดูเอง...”

กล่าวได้ว่า ในชุมชนกิ่งอำเภอคลองเขื่อน เป็นชุมชนที่ค่อนข้างเปิดกว้าง เกษตรกรในชุมชน จะเปิดรับเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาอยู่เสมอ จึงทำให้ได้รับความร่วมมือกับทางราชการเป็นอย่างดี ซึ่งจะเป็นพื้นฐานให้ชุมชนมีการพัฒนาและได้รับสิ่งดีๆ ที่ตามมาอีกมาก

2.8 ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากโครงการหมอดินอาสา

โครงการที่ประสบความสำเร็จ จะต้องเกิดจากการยอมรับของประชาชนและสามารถสร้างประโยชน์ให้กับประชาชนได้อย่างแท้จริง กรมพัฒนาที่ดิน มีหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่การเพาะปลูกของเกษตรกรทั้งประเทศ แต่เนื่องจากจำนวนบุคลากรของ กรมพัฒนาที่ดิน มีอยู่น้อย จึงทำให้การทำงานไม่ทั่วถึง ดังนั้นจึงได้จัดทำโครงการหมอดินอาสา ขึ้น เพื่อมาช่วยเหลือการทำงานเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น

“โครงการหมอดินอาสา เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรมาก คือ เจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดินเขามีน้อย ก็ได้จากหมอดินอาสาทำงานให้ เพราะหมอดินอาสา มีทุกหมู่บ้าน ถ้าไม่มีหมอดินอาสา งานของกรมฯ ก็ไม่ครอบคลุม เพราะบุคลากรน้อย คนหนึ่งๆ ครอบคลุม 2-3 อำเภอ แล้วก็ไปอยู่จุดเดียวที่สถานีพัฒนาที่ดิน ไม่เหมือนกรมส่งเสริมที่มีเจ้าหน้าที่คลุมทุกตำบล แต่และงานหมอดินอาสา มันทำงานในเชิงรุก มีหลักวิชาการต่างๆ เข้ามาใช้ ทำให้เกษตรกรรู้ วิธีการจัดการดินและหันมาดูแลดินกันมากขึ้น...”

ประโยชน์จากโครงการหมอดินอาสา นอกจากเกษตรกรจะได้รับความรู้จากเจ้าหน้าที่พัฒนาที่ดินและได้รับการดูแล จากหมอดินอาสาโดยตรงแล้ว เกษตรกรยังได้รับความรู้ที่ได้จากการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ ของหมอดินอาสา ทำให้รับประโยชน์ได้หลายช่องทางอีกด้วย

“ ในเวลานี้ผมว่า ในหมู่ของผม ยอมรับหลักความรู้ ยอมรับเชื่อในกิจกรรมของโครงการหมอดินอาสา 50 เปอร์เซ็นต์ขึ้นนะ ลุงถือว่ามันประสบความสำเร็จนะ เพราะว่าเราไปเปลี่ยนทัศนคติของพวกเขา ให้มาทำตามลุงทุกคน มันก็ต้องค่อย ๆ เปลี่ยนแต่ก็ถือว่าทุกคนเชื่ออยู่ เกษตรกรชาวสวนทุกคน เขาเชื่อว่าลุงไม่ใช่ยาฆ่าแมลง เชื่อว่าทำปุ๋ยอินทรีย์น้ำใช้เอง ใช้หญ้าแฝกเขาเชื่อ แต่เขาปฏิบัติเป็นบางคน เขาว่าเอาสมุนไพรมาหมักเสียเวลา เข้าไปตลาดซื้อมาแป๊บเดียว แต่ทุกวันนี้เศรษฐกิจป่วยแพง ยาฆ่าแมลงแพง ลุงว่าต่อไปเขาต้องหันมามองวิธีการของลุง คือ ใครมาลุงก็มาคุย มาชวนให้ไปดูซ่อมมะม่วง เอาแว่นขยายไปส่องไม่มีเพี้ยไฟสักตัวเดียวและไม่ใช้ยาฆ่าแมลงด้วย คือต้องค่อย ๆ เปลี่ยนทัศนคติเขาไปนะครับ...”

สรุปได้ว่า โครงการหมอดินอาสาประสบความสำเร็จได้นั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากความเข้าใจในภารกิจของโครงการและเข้าใจในสภาพปัญหาในชุมชน ระหว่างหมอดินอาสาและเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดิน ซึ่งเมื่อมีความเข้าใจตรงกัน ย่อมจะทำให้เกิดความร่วมมือกัน ที่จะถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาให้ชุมชน ทำให้เกษตรกรในชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ตามเป้าหมายของโครงการฯ การที่โครงการมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน สามารถสื่อสารให้เกษตรกรในชุมชนมีความเข้าใจที่ถูกต้องใน เป้าหมาย ย่อมจะได้รับความร่วมมือจากเกษตรกรในท้องถิ่น ซึ่งจะส่งผลให้โครงการฯ เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อสังคมในระยะยาวด้วย

2.9 แนวทางประสบความสำเร็จในงานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสา

การที่จะประสบความสำเร็จ ในงานพัฒนาที่ดิน ในบทบาทของหมอดินอาสา หมอดินอาสาจะต้องสามารถสร้างผลงานเป็นของตัวเอง เพื่อให้เกษตรกรเกิดการยอมรับในความรู้ เหมือนอย่างลุงวิเชียร

“ การจะประสบความสำเร็จต้อง มีผลงานเป็นของตัวเองด้วย ก่อนที่จะให้คนอื่นรู้เราต้องรู้ก่อนไม่ใช่ว่าฟังเขามาแล้วไปพูด เราต้องทดลอง อย่างผมที่ประสบความสำเร็จ ที่ไม่กลัวเพี้ยแป้งเพี้ยไปไม่กลัวโรครา ผมก็มีสูตร...ผมเอาร่วนน้ำกระเทียม เหล้าขาวมาหมัก แล้วมาฉีดป้องกันโรคพืช ทำให้ลดต้นทุนการผลิต เราต้องทดลอง จนประสบความสำเร็จ ค่อยไปขยายให้ชาวบ้านฟัง อย่างเช่นหญ้าแฝกนี้ ผมพูดได้เต็มปากเลยว่า มีประโยชน์มากสวนผม ผมยกครอง ดินผมก็ไม่พัง แต่ก่อนต้องลอกเลน ทุกปี แต่เดี๋ยวนี้ไม่ต้องลอก ผมก็บรรยายทุกครั้ง ผมตัดหญ้าแฝกมาคลุม รองร่อง มาคลุมวัชพืชก็ไม่ขึ้น พอหน้าแล้งผมก็เอามาคลุมทรงพุ่มหนา ๆ แล้วก็เอาขี้วัวโรยทับ พอเดือน มีนา เมษา ฝนตกมันก็ยอมเป็นปุ๋ย เลย มะม่วงผมงาม หมอดินที่ประสบความสำเร็จต้องเรียนรู้ ต้องทดลอง ถ้าจำเขามาพูดเวลาชาวบ้านถาม มันก็จะตอบไม่สนิท ถ้าเราพูดในสิ่งที่เราทำมันก็จะสนิทใจกว่า...”

3. แนวทางการดำเนินงานเพื่อปรับปรุงและพัฒนาประสิทธิภาพการดำเนินงานของหมอดินอาสา

เป็นการศึกษาแนวทางการดำเนินงาน เพื่อนำมาปรับปรุง เพื่อให้เกิดการพัฒนาแก่โครงการหมอดินอาสาในส่วนของ หมอดินอาสาและเกษตรกร

3.1 การบริหารงานหมอดินอาสากับการพัฒนาที่ดิน

เป็นการศึกษาการบริหารในมุมมองของหมอดินอาสา ที่มีความเห็นต่อการบริหารโครงการหมอดินอาสา เพื่อนำไปพัฒนาและปรับปรุงวิธีการบริหารงานให้โครงการเกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

“...ก็ถือว่ามีความเหมาะสมถูกต้องมากถูกทางนะลุงว่า คือ กรมฯ เขาจะให้หมอดินอาสา จัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้น เช่น การตั้งกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อทดแทนการให้ปุ๋ยเคมี ตามนโยบายของกรมฯ ก็ถือว่าให้แนวทางที่เป็นผลดีต่อชุมชน คือ การทำงานมันจะต้องร่วมกันทำเราทำฝ่ายเดียวไม่ได้ ก็ถือว่ากรมเขามาถูกทางนะครับ ”

รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม ที่กรมพัฒนาที่ดิน นำมาใช้บริหารโครงการหมอดินอาสานั้น กล่าวได้ว่ามีความเหมาะสมกับสภาวะปัจจุบัน ที่เน้นการมีส่วนร่วมในงานของภาครัฐ ซึ่งเป็นแนวทางที่ทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชนจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน ในการร่วมดำเนินงาน เพื่อให้เกิดการพัฒนาเป็นการสร้างการยอมรับในสิ่งที่รัฐบาลได้มอบให้สังคม

3.2 ทิศทางการบริหารโครงการหมอดินอาสาในอนาคต

หมอดินอาสา คือ ผู้ที่มีความใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดและเป็นผู้ที่นำโครงการไปปฏิบัติร่วม หรือเป็นทั้งผู้รับประโยชน์และให้ประโยชน์ในเวลาเดียวกัน คือ รับประโยชน์จากโครงการหมอดินอาสา แล้วนำประโยชน์จากโครงการหมอดินอาสาไปสู่ประชาชน ฉะนั้นหมอดินอาสาคือผู้ที่มองเห็นปัญหาในส่วนของผู้ปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี

“...ที่กรมพัฒนาที่ดินทำอยู่ในปัจจุบันนี้ก็ถือว่าดีเหมาะสมแต่ที่อยากให้สนับสนุน คือ สนับสนุนให้เจ้าหน้าที่ในพื้นที่ จัดอบรมหมอดินอาสา หมู่บ้านเพราะหมอดินอาสาหมู่บ้าน มีความใกล้ชิดกับประชาชนมาก ทุกวันนี้บางตำบลหมอดินอาสาหมู่บ้านทำปุ๋ยอินทรีย์น้ำยังไม่เป็นเลย เช่น ในตำบลที่ลุงไปบรรยายของบอยู่ดีมีสุขนะ เป็นหมอดินอาสนะ แต่เขียนแผนให้ไปซื้อ EM มาย่อยปลา ทั้งๆที่ พด.2 ของเราก็มีแถมติดด้วย ลุงก็เลยบอกว่า ที่หลังเวลาเขียนแผนไม่ต้องไปซื้อ EM หรือ ถ้าจะทำก็บอกเดียวจะขอ พด. จากพัฒนาที่ดินมาให้...ทีนี้ลุงก็เลยเสนอกรมฯ ว่าขอให้จัดงบประมาณมาเป็นค่าอาหาร ค่าน้ำมันรถ ให้หมอดินหมู่บ้านได้ไปอบรมด้วย...เพราะถึงปีทีไรมีแต่หมอดินตำบล อยากให้กรมฯ สนับสนุนความรู้หมอดินอาสาหมู่บ้านครับ ควรแก้ไปทางหมอดินอาสาหมู่บ้าน เพราะยังเป็นปัญหาเยอะบางคนไม่รู้เรื่องด้วยว่าเป็นหมอดินอาสาต้องทำหน้าที่อะไรบ้าง คอยแจกแต่ปูนมาร์ล อย่างเดียว...”

โครงการหมอดินอาสา ควรจะมีการพัฒนาหมอดินอาสาหมู่บ้าน ให้มีความรู้ ความเข้าใจในการกิจและวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ซึ่งจะเป็นแนวทางให้กับหมอดินอาสา สามารถที่จะไปพัฒนางานพัฒนาที่ดิน ตามทิศทางที่กำหนด เพื่อเป็นประโยชน์ร่วมกันของกรมฯ และเกษตรกร

3.3 การสร้างการยอมรับในงานพัฒนาที่ดิน

เพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจในเป้าหมายของโครงการหมอดินอาสาและงานพัฒนาที่ดินอย่างถูกต้อง กรมพัฒนาที่ดิน จะต้องพัฒนางานด้านประชาสัมพันธ์ให้กับโครงการหมอดินอาสา เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งจะทำให้การทำงานของหมอดินอาสาเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและได้รับการตอบรับจากเกษตรกร การประชาสัมพันธ์จะต้องทำอย่างต่อเนื่อง และควรทอดแทรกทุกช่องทาง

“ต้องให้มีการประชาสัมพันธ์เพิ่มขึ้นนะลุงว่า คือ เรื่องพัฒนาที่ดินด้านดินด้านการเกษตรนี้ กรมฯ เราเรียกว่ามาแรงกว่ากรมอื่น แต่อยากให้มีการประชาสัมพันธ์มากกว่านี้ เพื่อให้เกษตรกรได้ตื่นตัวมากกว่านี้ จะได้ช่วยเกษตรกรมากกว่านี้นะครับ ทุกวันนี้การประชาสัมพันธ์งานพัฒนาที่ดินมันน้อยไปหน่อยคือ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านกับเจ้าหน้าที่ไม่ค่อยเชื่อมโยงกัน เวลาเจ้าหน้าที่เขามาก็ไปหาแต่หมอดินตำบล หมอดินหมู่บ้านเจ้าหน้าที่ยังไม่ถึง ยังขาดการติดต่อ จะติดขัดเรื่องงบประมาณก็ไม่ทราบนะครับ เกษตรกรในหมู่บ้านยังไม่มีรู้ว่า ใครเป็นหมอดินอาสา ลุงว่ากรมฯ ควรแก้ไขตรงนี้นะคือ ต้องทำให้เขารู้จักหมอดินหมู่บ้านเยอะๆ ให้ความสำคัญเขาด้วยนะครับ”

แม้โครงการหมอดินอาสา จะได้รับการยอมรับจากเกษตรกร แต่เพื่อให้โครงการฯ สามารถทำประโยชน์ให้กับกรมพัฒนาที่ดิน หมอดินอาสา เกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างสูงสุด จำเป็นจะต้องเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากที่สุดด้วย

“...ช่วงที่ลุงได้รับรางวัลหมอดินอาสาดีเด่น กรมพัฒนาที่ดินมีการประชาสัมพันธ์ ทำให้ลุงรับโทรศัพท์ไม่หวาดไม่ไหวเลย โทรมาตั้งแต่ภาคใต้ยันภาคเหนือ...มาขอคำปรึกษาหาความรู้ จริงๆ แล้วงานพัฒนาที่ดิน ของกรมฯ รู้สึกจะรุดหน้าไปเร็วกว่ากรมอื่นๆ ไปเยอะเลย”

เห็นได้ว่าอิทธิพลของการประชาสัมพันธ์ สามารถที่จะสร้างกระแสการยอมรับและการเข้าถึงงานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาให้กับประชาชนเป็นอย่างดี กรมพัฒนาที่ดิน ควรจะสร้างกระแสดังกล่าวให้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานของหมอดินอาสาและเป็นการเผยแพร่ผลงานของกรมพัฒนาที่ดินไปด้วย

3.4 ค่าตอบแทนของหมอดินอาสา

เพื่อเป็นการสร้างขวัญ กำลังใจในการทำงานแก่หมอดินอาสา ให้เกิดความทุ่มเทเอาใจใส่ในหน้าที่งานพัฒนาที่ดินยิ่งขึ้น

“...มันก็ไม่ค่อยมีอะไรเว้นแต่ไปบรรยาย จะมีค่าวิทยากรและได้รับแจกปูนมาร์ล คือ ทุกวันนี้ค่าตอบแทนที่ได้รับมันมากกว่าคຸ້ມนะเรื่องการให้กรมฯเขาให้เยอะนะเราได้รับความรู้ ได้วิธีการต่างๆ มาใช้ในการประกอบอาชีพ ได้อะไรเยอะจากการเป็นหมอดินอาสา ก็ถือว่าได้คຸ້ມ คือ เราไม่ได้เสียอะไรเวลาไปบรรยายไกลๆ เขาก็ออกคຸ້ມ ออกค่าที่พัก ออกอะไรให้ทุกอย่างและได้ค่าบรรยายด้วย...มันก็มากนะ..”

ค่าตอบแทนหรือความรู้ต่างๆ ที่หมอดินอาสาได้รับนั้น แม้จะไม่สามารถตีค่าเป็นเงินได้ แต่ประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการหมอดินอาสา หมอดินอาสา เกษตรกร หรือผู้ที่สนใจสามารถที่จะทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มได้อย่างไม่มีวันสิ้นสุด

สรุปผลการวิจัย การศึกษาโครงการหมอดินอาสาปฏิบัติงานพัฒนาที่ดิน : กรณีศึกษาหมอดินอาสาจังหวัดฉะเชิงเทรา ตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาผลการดำเนินงานโครงการหมอดินอาสา ผลการศึกษาพบว่า หมอดินอาสาจังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถนำเอาความรู้และเทคนิควิธีตามที่ได้อบรมจาก กรมพัฒนาที่ดินไปทำประโยชน์ต่ออาชีพทำสวนมะม่วงของตัวเอง จนประสบความสำเร็จและสามารถนำความรู้จากการเป็นหมอดินอาสา ไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรในชุมชน จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เช่น เกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ รู้จักปรับปรุงบำรุงดินและหันมาใช้สมุนไพรไล่แมลงมากขึ้น จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาพรวมที่สามารถมองเห็นได้มากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์

2. ผลการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อโครงการหมอดินอาสา

1) การเข้าใจในภารกิจของโครงการ ผลการศึกษาพบว่า หมอดินอาสามีความเข้าใจในภารกิจเป็นอย่างดี ซึ่งสามารถเห็นได้จากการนำความรู้จากการเป็นหมอดินอาสา ไปทำประโยชน์ให้กับตัวเอง ให้กับชุมชน จนประสบความสำเร็จได้รับรางวัลหมอดินอาสาและเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติในปี 2549

2) การยอมรับโครงการหมอดินอาสาของเกษตรกรในพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรในชุมชน ได้ยอมรับในงานพัฒนาที่ดินเป็นอย่างดี ซึ่งเห็นได้จากชุมชนมีความตื่นตัว หันมาให้ความสนใจ ที่จะปรับสภาพดินด้วยปูนมาร์ล บำรุงดินด้วยปุ๋ยพืชสด ทำปุ๋ยอินทรีย์น้ำพด. 2 พด.7 และทำสมุนไพรรไล่แมลงกันมากขึ้น จนทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในชุมชนไปในทิศทางที่ดีขึ้น

3) การเข้าใจในสภาพพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า หมอดินอาสา เกิด อาศัยและประกอบอาชีพเป็นชาวนา อยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทรามาตั้งแต่ต้น ได้เข้าเป็นหมอดินอาสา รุ่นแรกใน พ.ศ. 2538 และประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ได้รับรางวัลหมอดินอาสาดีเด่น ด้วยการนำเอาความรู้จากการเป็นหมอดินอาสาไปพัฒนาใช้ จึงสรุปได้ว่า หมอดินอาสา เป็นผู้เข้าใจพื้นฐานของดิน ของอาชีพเกษตรและสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี

4) การจัดการทรัพยากรมนุษย์(หมอดินอาสา) ผลการศึกษาพบว่า โครงการหมอดินอาสา ได้มีการจัดการอบรมให้ความรู้แก่หมอดินอาสา อย่างต่อเนื่อง ทำให้หมอดินอาสา ที่เป็นประชากรศึกษา มีความรู้ มีความเข้าใจ ในบทบาทหน้าที่ ความเข้าใจในภารกิจของโครงการหมอดินอาสา เป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ แต่ส่วนของหมอดินอาสาหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา ยังคงต้องได้รับการจัดการสนับสนุนความรู้เพิ่ม เพื่อให้เกิดความสมดุลในงานพัฒนาที่ดินระดับหมู่บ้านมากขึ้น

5) การจัดการระบบควบคุมการสื่อสารและการรายงาน ผลการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่พัฒนาที่ดินในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีการติดตามงานที่มอบหมาย ด้วยการออกไปตรวจแปลงสาธิตของหมอดินอาสา ในส่วนของระบบสื่อสารหรือถ่ายทอดความรู้ ภายในชุมชน หมอดินอาสาใช้วิธีการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และเป็นวิทยากรตามเวทีประชาคมหมู่บ้าน

6) การแก้ไขปัญหาที่อยู่นอกเหนือความคาดหมาย ผลการศึกษาพบว่า การทำงานในหน้าที่ หมอดินอาสา สามารถทำงานพัฒนาที่ดิน ในชุมชนได้เป็นอย่างดีและสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ดี เห็นได้จาก เกษตรกรภายในชุมชน ได้รวมกลุ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามนโยบายของกรมฯ

7) ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากโครงการหมอดินอาสา ผลการศึกษาพบว่า หมอดินอาสา ได้เอาใจใส่ ในงานพัฒนาที่ดินของเกษตรกรในชุมชน ในฐานะหมอดินอาสา เป็นอย่างดี ทำให้เกษตรกรในชุมชน ได้รู้วิธีการปรับสภาพดิน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร และให้การยอมรับด้วยการใช้เวทีประชาคมหมู่บ้าน ทำการเผยแพร่งานพัฒนาที่ดิน ได้ทุกเดือน

สรุปได้ว่า หมอดินอาสาจังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถใช้ความรู้จากการเป็นหมอดินอาสา ไปทำการถ่ายทอดเผยแพร่ความรู้ให้กับเกษตรกรในชุมชน ทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการและทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้โครงการหมอดินอาสา เป็นที่ยอมรับของเกษตรกรในชนเป็นอย่างดี ซึ่งกล่าวได้ว่า การปฏิบัติงานพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประสบความสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ

3. การศึกษาแนวทางการดำเนินงานเพื่อปรับปรุงและพัฒนาประสิทธิภาพการดำเนินงานโครงการหมอดินอาสา

1) การบริหารงานหมอดินอาสา กับงานพัฒนาที่ดิน ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม มีความเหมาะสมกับโครงการหมอดินอาสา เมื่อนำไปใช้กับเกษตรกรในจังหวัดฉะเชิงเทรา จึงได้รับการยอมรับและให้ความร่วมมือจากเกษตรกรเป็นอย่างดี เนื่องจากทำให้ชุมชนเกิดความตื่นตัว ที่จะหันมาดูแลพื้นที่การเพาะปลูก หันมารักษาสภาพแวดล้อมมากขึ้น เกษตรกรได้รวมกันจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้น กล่าวได้ว่า การนำรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโครงการหมอดินอาสา มีความเหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบัน

2) ทิศทางการบริหารโครงการ ผลการศึกษาพบว่า ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ต้องการให้กรมพัฒนาที่ดิน สนับสนุนงบประมาณจัดอบรมหมอดินอาสาหมู่บ้าน ให้เกิดศักยภาพมากกว่านี้ ซึ่งจะทำให้การทำงานมีความคล่องตัวและจะทำให้โครงการหมอดินอาสาเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น ที่สำคัญคือ เกษตรกรจะได้รับประโยชน์จากโครงการหมอดินอาสาตามไปด้วย

3) การสร้างการยอมรับในงานพัฒนาที่ดิน ผลการศึกษาพบว่า หมอดินอาสา ได้เสนอให้กรมพัฒนาที่ดิน ทำการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ในงานพัฒนาที่ดิน ให้ชุมชนได้รับทราบ เพื่อให้เกิดการตื่นตัว ยอมรับ และให้กระตุ้นไปทางเจ้าหน้าที่พัฒนาที่ดิน ให้มีการติดต่อประสานงานกับหมอดินอาสาหมู่บ้านมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นหมอดินอาสาหมู่บ้าน ให้เกิดความตื่นตัวและให้เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่ตามหมู่บ้านมากขึ้น

4) คำตอบแทน ผลการศึกษา พบว่า มีความเหมาะสมและเป็นที่พอใจ ในคำตอบแทนที่กรมพัฒนาที่ดินให้กับหมอดินอาสา